

ПАВІЗІНА К.В., УНІЯТ А.В.

СВІТОВА ТА ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ

ТЕРНОПІЛЬ – 2013

Рецензенти:

Колінець Л.Б. к.е.н., доцент кафедри міжнародної економіки ТНЕУ

Ліщинський І.О. к.е.н., ст. викладач кафедри міжнародної економіки ТНЕУ

Автори:

Пазізіна К.В. доцент кафедри міжнародної економіки Тернопільського національного економічного університету

Уніят А.В. к.е.н. , доцент кафедри міжнародної економіки Тернопільського національного економічного університету

Світова та європейська інтеграція: навч. посібник.- Тернопіль.- 2013.-

На сторінках даного посібника розглядаються основні і прикладні аспекти інтеграційних процесів та специфіка інтеграційних процесів та специфіка інтеграційних об'єднань.

Рекомендований студентам вищих навчальних закладів за напрямом підготовки «Міжнародна економіка», слухачам магістратури за спеціальністю «Державна служба» спеціалізації «Світова та європейська інтеграція».

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ.....	9
ПОНЯТТЯ, РІВНІ ТА ФОРМИ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ.....	9
НАУКОВІ ШКОЛИ ЩОДО СУТНОСТІ МІЖНАРОДНИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ	31
ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ЯК ЧИННИК ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ.....	39
НЕОЛІБЕРАЛЬНА ПАРАДИГМА ЕКОНОМІЧНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ЇЇ СУПЕРЕЧНОСТІ.....	51
ФІНАНСОВА ІНТЕГРАЦІЯ.....	63
РОЗДІЛ 2 ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ.....	75
ІСТОРІЯ ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ТА ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	75
ВАЛЮТНА ІНТЕГРАЦІЯ.....	83
СТРУКТУРА ТА ФУНКЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ІНСТИТУЦІЙ	95
СПІЛЬНА ТОРГОВЕЛЬНА ПОЛІТИКА КРАЇН ЄС	111
ІННОВАЦІЙНА ПОЛІТИКА ЄС.....	126
СОЦІАЛЬНА ТА РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА ЄС.....	.....
РЕГІОНАЛЬНІ ТОРГОВЕЛЬНІ УГОДИ ЗА УЧАСТЮ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	157
УКРАЇНА НА ШЛЯХУ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ.....	172
ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО В ПРОЦЕСІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ: ВИМІР УКРАЇНИ	185
РОЗДІЛ 3 ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В КРАЇНАХ ПІВНІЧНОЇ І ПІВДЕННОЇ АМЕРИКИ, АЗІЇ ТА АФРИКИ.....	208.

ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В КРАЇНАХ ПІВНІЧНОЇ І ПІВДЕННОЇ АМЕРИКИ, АЗІЇ ТА АФРИКИ	210
ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В ЛАТИНСЬКІЙ АМЕРЕЦІ.....	211
ЕКОНОМІЧНА ІНТЕГРАЦІЯ В АЗІАТСЬКО –ТИХООКЕАНСЬКОМУ РЕГІОНІ.....	216
ІНТЕГРАЦІЙНІ УГРУПУВАННЯ В АФРИЦІ	225
РОЗДІЛ 4 ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ НА ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ПРОСТОРІ.....	
ОРАНІЗАЦІЯ ЧОРНОМОРСЬКОГО ЕКОНОМІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА (ОЧЕС).....	230
СПІВДРУЖНІСТЬ НЕЗАЛЕЖНИХ ДЕРЖАВ (СНД).....	244
ГУУАМ.....	253
ЛІТЕРАТУРА:	257

Вступ

Процес взаємодії різних країн світу на основі міжнародного поділу праці формує складний організаційний механізм міжнародної економічної інтеграції, який охоплює різноманітні аспекти скоординованої внутрішньої і зовнішньої політик країн. Серед широкого кола питань, що розглядаються сучасною світовою економічною наукою, проблематика інтеграції національних економік до світового економічного простору на сьогодні є однією з найактуальніших. Виникає необхідність у подальшому теоретичному і практичному осмисленню сучасних аспектів інтеграційних процесів, зумовлених появою нових тенденцій інтернаціоналізації і глобалізації.

Міжнародна економічна інтеграція, що найбільш послідовно здійснюється в Західній Європі, поступово поширюється і на регіони інших континентів. Європейська інтеграція виступає не тільки фактором прискорення економічного розвитку країн ЄС, зростання їх значення в міжнародній торгівлі, валютно-фінансових відносинах, але й центром тяжіння геополітичних інтересів багатьох країн.

Метою начального посібника є набуття студентами знань у сфері світових інтеграційних процесів. У своїй діловій практиці економісти – міжнародники повинні вміти аналізувати наслідки і особливості регіональних інтеграційних процесів, визначати проблеми і перспективи інтеграції України у світовий простір. Для цього важливо знати теоретичні основи інтеграційних процесів та специфіку функціонування основних інтеграційних об'єднань.

У посібнику висвітлено теоретичні основи інтеграційних процесів. Описано етапи формування Європейського Союзу та основні напрямки європейської політики; перспективи інтеграції України до ЄС; охарактеризовано інтеграційні процеси в країнах і Америки, Азії, Африки та країнах Східної Європи.

Посібник складається з вступу, чотирьох розділів та літератури.

У першому розділі представлено теоретичні аспекти інтеграційних процесів, зокрема різні наукові школи, неоліберальні підходи щодо трактування інтеграційних процесів. Розглянуто передумови і наслідки фінансової інтеграції. Другий розділ посібника присвячено етапам формування Європейського Союзу та спільній європейській економічній політиці. Значна увага цього розділу приділена проблемам і перспективам інтеграції України у європейський простір. У третьому розділі розглянуто особливості інтеграційних процесів в країнах Америки, Азії, Африки та функціонування спеціальних економічних утворень в системі міжнародних інтеграційних процесів. У четвертому розділі автори аналізують інтеграцію східноєвропейських країн. Представлено інтеграційні процеси у пострадянському просторі; проблеми щодо співпраці країн Чорноморського регіону та функціонування інтеграційного угруповання ГУАМ.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

1. ПОНЯТТЯ, РІВНІ ТА ФОРМИ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Економічна інтеграція це процес зближення національних економік шляхом створення єдиного економічного простору для вільного переміщення товарів, послуг, капіталів, робочої сили між країнами.

Міжнародна економічна інтеграція здійснюється на основі розвитку стійких взаємозв'язків і поділу праці між національними господарствами, взаємодії їх структур на різних рівнях і в різних формах.

Процес економічної інтеграції відбувається тоді, коли дві або більше країн об'єднуються разом для створення ширшого економічного простору. Країни укладають інтеграційні угоди, сподіваючись на економічний вигравш, хоча можуть також переслідувати політичні та інші цілі.

Найбільший розвиток інтеграційні об'єднання різного типу одержали в другій половині ХХ століття. За рівнем інтегрованості визначають такі регіональні інтеграційні об'єднання країн: зона вільної преференційної торгівлі, зона вільної торгівлі, митний союз, спільний ринок, економічний союз.

Початковий рівень регіонального інтеграційного процесу – *зона преференційної торгівлі*. Преференційні угоди, які заключають країни угруповання, надають їм більш сприятливий торговельний режим, ніж третім країнам. Країни угруповання лібералізують торговельні відносини між собою, ліквідовуючи торговельні бар'єри для деяких товарів та послуг. Цей рівень інтеграції є характерним для більшості інтеграційних угруповань, в тому числі і для країн СНД.

Другий рівень інтеграції – *зона вільної торгівлі*, яка передбачає скасування всіх торговельних бар'єрів (тарифи, квоти, дискримінаційні

податки) при збереженні національних торговельних обмежень у відносинах із третіми країнами. Для більшості випадків умови зони вільної торгівлі поширюються на всі види товарів, крім сільськогосподарської продукції. Наприклад, зона вільної торгівлі функціонує між США, Канада, Мексика – НАФТА. Зона вільної торгівлі між Україною і Росією формально існує, але функціонує неефективно, про це свідчать періодично виникаючі за останні роки торговельні війни.

Щодо зон вільної торгівлі (ЗВТ), то зовнішня торгівна політика залишається у компетенції урядів країн, але виникає проблема перепрямування імпорту третіх країн через країни ЗВТ, які мають найнижчий зовнішній тариф. Звичайним вирішенням цієї проблеми є правила походження товару - тобто беззаперечна мотивована вимога: товари, які підпадають під дію безтарифної торгівлі, мають бути виробленими у країні – члені, а не просто переходити транзитом через ці країни. На практиці виконання прави походження товару є досить дорогим заходом. Вимога контролювання товарів, що перетинають внутрішні кордони, мають бути збереженими задля гарантування згоди та стягування належних митних податків. Митним органам дозволяється діяти на власний розсуд, що містить у собі загрозу зловживань такою свободою.

Правила походження ускладнюються тим, що мають враховувати тарифи щодо імпорту проміжних товарів, які застосовуються у виробництві продукції в межах митного союзу. В основу правил походження товару покладено принцип, що із зовнішнього імпорту у ЗВТ має бути стягнуто тариф під час остаточного продажу, але додаткова вартість має бути звільнена від обкладання тарифом.

Правила походження є досить складними і проблема транзитного імпорту через країн – члени ЗВТ, де діють найнижчі зовнішні трифи, ще не вирішена.

Третій рівень інтеграції пов'язаний із створенням *митного союзу (МС)* – погодженим скасуванням національних митних тарифів і введенням

однаковим митним тарифом та єдиної системи нетарифного регулювання відносно третіх країн. Митний союз передбачає спільну торговельну політику по відношенню до країн, що не входять до митного союзу.

Виділяють наступні позитивні наслідки від утворення митного союзу: зростання конкуренції між виробниками різних країн, що веде до покращення якості товарів; використання переваг економії на масштабах виробництва; збільшення припливу іноземних інвестицій.

При створенні митного союзу можуть виникати також певні проблеми, з якими можуть зіткнутися деякі країни –члени:

- по – перше, гармонізація зовнішньої торговельної політики означає втрату національної автономії;
- по – друге, відбувається політичний перерозподіл згідно зі спільним зовнішнім тарифом. Політичні інституції мають бути сформованими задля забезпечення концесуальності або взаємоузгодженості цих товарів. Крім того, надходження від спільного зовнішнього тарифу мають бути розподілені країнами – членами. Для більшості країн, що розвиваються, такі труднощі щодо погодження спільного тарифу та надходжень виявилися завеликі;
- по – третє, спільна зовнішня торгова політика країн – членів МС може зіткнутися з проблемами узгодження спільних розкладів з боку лобюючої опозиції. Наприклад, є труднощі, з якими зіткнулася ЄС у гармонізації нетарифних заходів. Незважаючи на те, що ЄС уже понад 30 років є митним союзом, країнам – членам було дозволено зберігати власні квоти щодо певних видів імпорту з третіх країн (це стосується одягу, взуття та сталі) та запобігати перетину цими товарами внутрішніх кордонів.

При утворенні зон преференційної та вільної торгівлі, митних союзів міждержавні відносини стосуються лише сфери обміну, тобто розвивається торговельна інтеграція. Глибші форми міждержавної координації створюють умови для інтеграції у сфері виробництва.

До регіональних союзів, що функціонують у формі митного союзу, належать: «Спільний ринок» ЄЕС, ЄАВТ, «Меркосур», Адський пакт, Асоціація країн Південно-Східної Азії, Митний союз Центральної Африки.

У жовтні 2007 р. Росія, Казахстан та Білорусь на підставі договору «Про створення єдиної митної території та формування митного союзу» сформували початкову правову основу створення Митного союзу. Пізніше, по мірі готовності, до Митного союзу повинні приєднатися Киргизія, Таджикистан та Узбекистан. В рамках запланованої програми з жовтня 2007 р. по грудень 2008 р. главами держав Республіки Білорусь, Республіки Казахстан та Російської Федерації було підписано 27 міжнародних договорів, які визначають умови створення та статус єдиної митної території, інституціональну структуру Митного союзу, механізми регулювання торгівлі з третіми країнами. Створено наднаціональний, митний орган – Комісія митного союзу, головною задачею якого є забезпечення умов функціонування та розвитку митного союзу. Вирішенням міждержавних спорів економічного характеру буде займатись Суд Євразійської економічної спільноти, рішення якого буде остаточним.

Формування єдиної митної території було розподілено на декілька етапів, а саме:

Попередній етап (01.07.2009 - 01.10.2009):

- початок реалізації планів по переносу всіх видів контролю, крім прикордонного, на зовнішній кордон митного союзу;
- підготовка до прийняття Митного кодексу митного союзу та договорів по справлянню акцизів, ПДВ.

1-й етап (01.01.2010 - 01.04.2010):

- введення єдиного митно-тарифного та нетарифного регулювання;
- тестування механізму зарахування та розподілу ввізних митних платежів та акцизу.

2-й етап (01.07.2010 - 01.07.2011):

- відміна на кордоні з Республікою Казахстан митного оформлення товарів, походженням з Республіки Білорусь, Російської федерації;
- введення в дію Митного кодексу митного союзу;
- введення механізму зарахування та розподілу ввізних митних платежів;
- перенесення контролю на зовнішній кордон Республікою Білорусь та Російською Федерацією;
- перенесення контролю на зовнішній кордон Республіки Казахстан при збереженні прикордонного контролю на кордоні Російської Федерації – Республіки Казахстан.

На виконання поставлених задач, Міждержавна рада ЄврАзЕС своїм рішенням (від 12 грудня 2008 року №6) затвердила Базовий перелік Єдиного митного тарифу та Положення про умови зміни ставок ввізного мита.

Вірменія у вересні 2013 р. оголосила свій намір приєднатися до Митного союзу. Зазначимо, що рішення Вірменії вступити до Митного союзу зробить неможливим створення зони вільної торгівлі з ЄС. Країни не можуть підписати два договори з різними тарифними вимогами. У зв'язку із цим, Євросоюз зупинив дію програми Twinning із Вірменією. Програма Twinning діє у Вірменії з 2009 року, і реалізувала близько 18 програм з різними відомствами. Її мета - реформи у державних структурах у відповідності зі стандартами ЄС і діючими моделями, наближення законодавчого поля до загального законодавства Євросоюзу. Раніше очікувалося, що Вірменія парафує угоду про асоціативне членство та вільну торгівлю з ЄС під час саміту Східного партнерства у Вільнюсі.

Четвертий рівень інтеграції – *спільний ринок*. Спільний ринок не має торговельних бар'єрів і передбачає також лібералізацію факторів виробництва (капіталу, робочої сили, технологій). У спільному ринку починається інтеграція у сфері виробництва і відповідно співпраця у

фіскальній, грошовій політиці. Прикладом політики спільного ринку – ЄЕС.

П'ятий, найвищий рівень інтеграції *економічний союз*, вимагає інтеграцію не лише у сфері зовнішньоторговельної і виробничої діяльності, але й проведення єдиної економічної політики (фіскальної, грошово-кредитної, валютної). Учасники економічного союзу повинні використовувати спільну валюту, встановлення органів наднаціонального регулювання у середині інтеграційного угруповання. Найвідоміші регіональні інтеграційні об'єднання – ЄС, НАФТА та СНД.

На *політичному рівні* інтеграції проводиться узгоджена політика країн-членів інтеграційного угруповання у сфері зовнішньої політики (воєнної безпеки).

Для зрілих інтеграційних угруповань (спільний ринок, економічні і політичні союзи) характерним є:

- синхронізація процесів виробництва;
- створення господарських комплексів з тісними взаємозв'язками національних економік з пріоритетом власного розподілу праці;
- особливі механізми регулювання, переважно через національні органи;
- узгоджена політика як у взаємних економічних відносинах, так і у відношенні з іншими країнами і групами країн.

Слід відзначити також негативні наслідки, з якими може бути пов'язано приєднання до союзу:

- ресурси можуть відпливати із менш розвинених у економічному відношенні країн – членів, до більш розвинених або у напрямку до географічного центру союзу для зниження транспортних витрат;
- якщо встановлюються тісні інтеграційні зв'язки між окремими фірмами країн – учасниць, може виникнути олігопольний зговір, який веде до зростання цін на відповідну продукцію; може зрости кількість злиттів, що посилять панування монополій;

- від збільшення масштабів виробництва може виникнути ефект втрат, пов'язаний з формуванням надто великих компаній, які стають неефективними через зайву бюрократизацію;
- за певних обставин витрати на функціонування союзу можуть бути надзвичайно високими, особливо за відсутності контролю за здійснюваними витратами. Ці проблеми стають відчутнішими зі зростанням ступеня втручання у справи окремих держав з боку союзу.

Наприклад, якщо деякі витрати будуть вигідні для певної країни, вона наполягатиме на їх збільшення, розуміючи, що вони фінансуються за рахунок внесків усіх країн учасниць.

У сучасних умовах розвиток інтеграційних процесів визначають такі чинники, як динаміка інтернаціоналізації господарського життя, поглиблення міжнародного поділу праці, загальносвітова за своїм характером науково-технічна революція, підвищення ступеня відкритості національних економік.

У просторовому відношенні можна виокремити наступні рівні інтеграції:

- макрорегіональний – об'єднання держав великого регіону. До таких регіонів належать: Західна Європа, Центральна Європа, Східна Європа, Центральна Європа, Східна Європа, Центральна Азія (азіатські країни колишнього Радянського Союзу, а також Монголія), Південна Азія, Азіатсько – Тихоокеанський регіон, Північна Америка, Латинська Америка, Близький Схід, Західна і Центральна Африка, Східна Африка, Південна Африка;
- мезорегіональний – співробітництво між прикордонними адміністративно – територіальними утвореннями держав (єврорегіони);
- мікрорегіональний – спільні спеціальні економічні зони (СЕЗ).

На рівні національних економік інтеграція розвивається на основі формування економічних об'єднань країн з тим чи іншим ступенем

узгодження їх національних політик. За структурою інтеграційні процеси поділяють на мікро та макрорівень (рис.1).

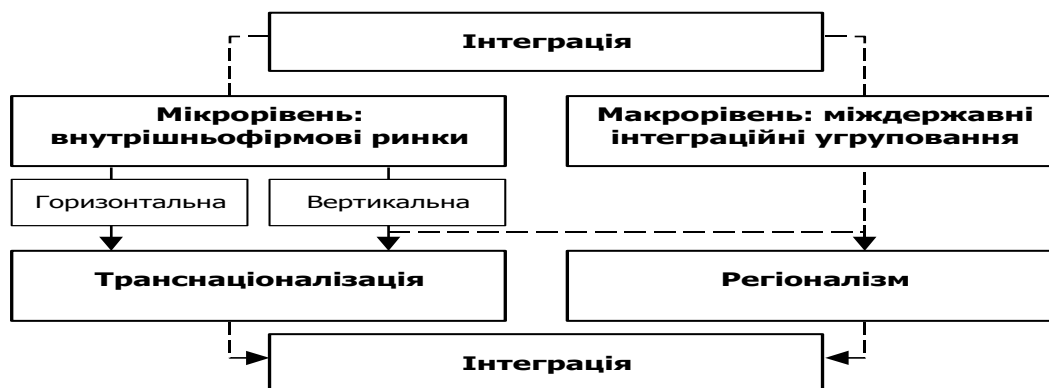

Рис. 1 Структура інтеграційного процесу

На мікрорівні цей процес відбувається через взаємодію капіталів, окремих господарських суб'єктів (підприємств, фірм) різних країн, формування системи економічних угод між ними, творення філій за кордоном.

На мікрорівні відрізняють горизонтальну і вертикальну інтеграцію.

Горизонтальна інтеграція виникає при злитті фірм, які виробляють подібні або однорідні товари з метою їх подальшої реалізації через спільну систему розподілу й отримання при цьому додаткового прибутку, і супроводжується виробництвом за кордоном товарів, аналогічних тим, що виробляються в країні базування. Зміни в організації виробництва в результаті горизонтальної інтеграції призводить до перебудови відносин власності, трансформують індивідуальні цілі підприємства в стратегію взаємного виробництва. Ця стратегія спричиняє скороченню управлінських ланок, що впливає на прискорення процесу отримання інформації на прийняття рішень.

Вертикальна інтеграція передбачає об'єднання фірм, які функціонують у різних виробничих циклах. Розрізняють три форми вертикальної інтеграції:

1. Інтеграція «донизу» - розширення фірмою власного бізнесу за рахунок, наприклад, стадії виробництва сировини (приєднання заводу - виробника сировини до компанії, яка керує основним процесом виробництва).
2. Виробнича інтеграція «догори». Фірма намагається розширити свій бізнес за рахунок подальшої стадії виробництва і збуту. Наприклад, намагання нафтових компаній створити власну мережу бензоколонок (довести свій бізнес до кінцевого споживача).
3. Невиробнича інтеграція «догори» яка включає сферу розподілу.

До основних передумов вертикальної інтеграції компанії належить: контроль над сировиною; прагнення компаній до контролю над ринками збуту кінцевої продукції; можливість економії на масштабах виробництва; необхідність у створенні організації щодо виробництва і збуту готової продукції.

Серед певних недоліків вертикальної інтеграції слід виділити внутрішні і зовнішні аспекти. До внутрішніх аспектів належить: витрати, які пов'язані з вертикальною інтеграцією (на утримання органів, що відповідають за інтеграцію); інвестування може здійснюватися не завжди в «слабкі сторони» вертикального інтегрованого ланцюга, що не сприяє в цілому ефективному виробництву.

Зовнішні можливі негативні наслідки вертикальної інтеграції:

- взаємозалежність між частинами «вертикального ланцюга» у випадку наявності негативних явищ може в одних із елементів може призвести до «ланцюгового банкрутства»;

- використання необґрунтованих варіантів інтеграції зі створенням великих формувань, якими неможливо ефективно управляти.

В цілому вертикальна інтеграція має певні переваги, їй властиві централізація управління та концентрація виробничо-збутової діяльності. А це впливає на прискорення всього циклу товарів, руху капіталу, окупності затрат та інформаційного обміну між підприємствами.

На певному рівні розвитку мікроінтеграції виникають транснаціональні корпорації. Вони є найбільш інтегрованими мікроструктурами (зокрема, Chrysler, General Motors, Volkswagen, Toyota, Honda - вертикальна, а Echoop, Mobil, Texaco - горизонтальна інтеграція).

Умови розвитку і фактори ефективності мікроінтеграції в системі взаємовідносин ТНК розглядаються в теорії інтернаціоналізації.

Концепція інтернаціоналізації, запропонована П.Баклі і М.Касоном, а потім доповнена А.Ругманом, в цілому відображає підходи горизонтальної та вертикальної інтеграції.

Інтеграція на макрорівні передбачає створення економічного інтеграційного угруповання двох чи кількох країн. Для цього необхідним є політико-правові, економічні, соціально-культурні та інфраструктурні умови. З політико-правової точки зору принципове значення мають сумісність політичних устроїв та основного законодавства країн, що інтегруються. Ключовими щодо економічних умов інтеграції є такі критерії: рівень розвитку країн, їх ресурсні та технологічні потенціали; ступінь зрілості ринкових відносин, зокрема національних ринків товарів, послуг, капіталу та праці; масштаби та перспективи розвитку економічних взаємозв'язків країн і т. ін.; важлива також інфраструктурна та соціально-культурна сумісність. При цьому процеси формування економічних інтеграційних угруповань країн мають виражену регіональну специфіку.

Слід зазначити, що економічні інтеграційні угруповання країн можуть формуватися різними шляхами:

- «Знизу - догори», у процесі поглиблення інтернаціоналізації та транснаціоналізації господарського життя, коли домовленостям між країнами про створення зони вільної торгівлі, митного союзу чи спільного ринку передують досить тривалий період розвитку міжнародних економічних зв'язків на рівні підприємств, фірм та корпорацій. Саме таким шляхом розвивались інтеграційні процеси у Північній Америці, насамперед, між США та Канадою.

- «З гори-донизу», коли з різних політичних та соціально-економічних причин створюється інтеграційне угруповання країн, які ще не повністю відповідають критеріям інтеграційної сумісності, але в процесі подальшого регульованого і скоординованого на наднаціональному рівні співробітництва досягають тієї чи іншої форми міжнародної економічної інтеграції.

- Через двох або багатосторонні переговори і асоційованої участі окремих країн в діяльності вже функціонуючих інтеграційних угруповань.

Переважаючим останнім шляхом розвивалась економічна інтеграція в Європі через дво- і багатосторонні переговори і асоційовану участь окремих країн у діяльності інтеграційних угруповань, які вже функціонують. Зокрема, таким чином відбувається інтеграція країн Східної Європи, які ставлять за мету інтеграцію до Європейського союзу. Те саме можна сказати про Мексику, її причетність до формування та розвитку Північноамериканської угоди про вільну торгівлю. Слід зауважити, що для становлення та розвитку конкретних форм міжнародної регіональної економічної інтеграції характерним є взаємозв'язок згаданих щойно шляхів (рис. 2).

На рівні національних економік інтеграція розвивається на основі формування економічних об'єднань країн з певною ступеню узгодженості їх національних політик.

Рис. 2 Шляхи формування міжнародних регіональних інтеграційних угруповань

В цілому послідовний розвиток форм міжнародної регіональної економічної інтеграції забезпечує найбільш повне, найбільш раціональне використання економічного потенціалу країн та підвищення темпів їх розвитку.

Водночас вирішуються важливі питання соціальної політики за рахунок об'єктивно зумовленого зниження цін на основні товари та послуги та створення нових робочих місць і завдяки концентрації зусиль країн-учасниць на пріоритетних програмах соціально-економічного розвитку. В зрілих інтеграційних угрупованнях виробляються й реалізуються потужні та дійові механізми, інструменти забезпечення колективної економічної безпеки.

Проте, незважаючи на очевидні економічні переваги, процеси міжнародної регіональної економічної інтеграції відбуваються на тлі складного переплетіння політичних і соціально-економічних проблем. Основні чинники, що зумовлюють виникнення певних проблем, такі:

- націоналізм; традиційні конфлікти між окремими країнами та групами країн; ідеологічні розходження;
- політико-правові, економічні та соціально-культурні відмінності країн-учасниць; зростання затрат при реалізації регулятивних функцій на наднаціональному рівні; суперечності, пов'язані із розширенням

інтеграційних угруповань тощо.

Як зазначає в своїх працях Гладій І. Й. створення єдиного європейського ринку, звуження національних ринкових ніш активізують формування трансрегіональних мереж і структур. Ініціативи їхньої організації виходять з регіонів, зацікавлених в реструктуризації місцевої економіки і підтримці галузей, що динамічно розвиваються. Ці утворення створенні силами регіонів двох або більше країн, можуть мати різний вигляд (об'єднання, асоціації, кооперація для вирішення конкретних науково – технічних проблем регіону). Паралельно з прикордоною співпрацею розвивається взаємодія регіонів, які не мають спільних кордонів, але мають загальні інтереси.

Одним із наслідків утворення єдиного економічного простору та ринку в межах певного великого регіону є регіоналізація виробничих, збутових, інформаційних, фінансових та інших систем, формування спільної науково – технічної інфраструктури і на цій базі – інноваційної мережі.

Іншою важливою особливістю регіоналізації є створення транснаціональних мереж на основі пріоритете галузевого розвитку. Загальна ієрархія цілей розвитку національної і регіональної економік повинна передбачати складної багаторівневої системи.

Підйом регіональних економік формує необхідну основу міжнародної конкурентоспроможності. Нові тенденції у виробництві стимулювали спеціалізацію регіонів. З розширенням меж ринків, зниженням або повним усуненням торгових бар'єрів з'явилися нові можливості для розвитку і регіональних галузей, але одночасно з цим посилилася конкуренція з боку як вітчизняних, так і зарубіжних виробників. Інженерна інфраструктура, засоби електронного зв'язку, інформаційна інфраструктура починають виконувати визначальну роль в підтримці економічної ефективності виробничого процесу і високопрофесійних послуг. Взаємозалежність регіонів, що знаходиться у сфері міжрегіональної торгівлі, призвела до того, що регіони також стали залежніші від базової інфраструктури один одного.

Визначальним критерієм розвитку спільного ринку повинен стати показник рівня конкурентоспроможності економіки регіону як інтегрований показник динамічності, гнучкості й ефективності виробничого, фінансового та соціального секторів.

Сучасним процесам міжнародної економічної інтеграції притаманні певні особливості, а саме:

- динамізм процесів міжнародної економічної інтеграції в цілому, зумовлений як дією об'єктивних факторів, так і «ланцюговою» реакцією країн світу на розвиток окремих інтеграційних угруповань;
- нерівномірність розвитку й реалізації форм міжнародної економічної інтеграції, спричинена проявами очевидних відмінностей економічного розвитку країн і регіонів світу;
- розвиток поряд з інтеграційними дезінтеграційних процесів, які мають глибокі корені в історичних, політичних, економічних і соціальних закономірностях світового розвитку.

До основних економічних переваг міжнародної інтеграції можна віднести: широкий доступ до різних видів ресурсів, створення стабільного глибокого ринку збуту продукції, сприятливих умов для фірм країн, що входять до такої системи, захист їх від зовнішньої конкуренції. Міжнародна інтеграція в межах економічного союзу сприяє також спільному вирішенню складних соціальних проблем.

Ефективність міжнародної економічної інтеграції досягається за рахунок наступних факторів:

- усунення дискримінації і бар'єрів між країнами учасницями інтеграційних угруповань у русі товарів і послуг, капіталу, робочої сили і підприємництва;
- стандартизація і уніфікація у виробничій сфері;
- динамічного ефекту завдяки розширенню ринку і економії на масштабах виробництва;
- забезпечення достатнього рівня конкуренції.

Світова економічна інтеграція є результатом розвитку інтернаціоналізації.

На макрорівні інтернаціоналізація являє собою процес розширення та поглиблення світогосподарських зв'язків завдяки підвищенню міжнародної мобільності факторів і результатів виробництва. Кількісно це характеризується випереджальними темпами зростання міжнародної торгівлі та інвестицій порівняно із зростанням загальносвітового валового внутрішнього продукту (ВВП). Щодо національної економіки, то розрізняють інтернаціоналізацію внутрішню (імпорт товарів і послуг, імпорт позичкового капіталу, імміграція) та зовнішню (експорт товарів і послуг, експорт позичкового і підприємницького капіталу, еміграцію).

На макрорівні інтернаціоналізація являє собою процес поетапного залучення фірми до міжнародних операцій. Виокремлюють два шляхи інтернаціоналізації: екстернальний і інтернальний. *Екстерналізація* – процес розширення міжнародної діяльності фірм завдяки використанню конкурентних переваг партнерів на зарубіжних ринках. *Інтерналізація* – процес створення внутрішньо корпоративних ринків через організацію власних філій, дочірніх компаній, а також здобуття контролю над уже діючими фірмами, які функціонують у сфері «постання – виробництво – збут», що цікавлять транснаціональні корпорації. У цьому випадку формуються ринки внутрішньо фірмові за сутністю та стратегією розвитку і міжнародні – за географією розміщення та умовами функціонування.

На стадії початкової інтернаціоналізації національні економіки взаємодіють на основі розвитку традиційних форм міжнародних економічних (МЕВ) відносин – міжнародної торгівлі, міжнародного руху капіталу та робочої сили. Ці форми реалізуються відносно автономними господарськими суб'єктами. Регулювання відбувається переважно на національному рівні, хоча певну роль (координуючу) відіграють і міжнародні організації. Рівень початкової інтернаціоналізації визначається ступенем залучення національної економіки до системи МЕВ, а також питомою вагою значущістю міжнародної складової у формуванні результатів економічної діяльності.

В умовах розвитку процесів транснаціоналізації (на основі мікроінтеграції) створення торговельних інтеграційних угруповань (зон преференційної та вільної торгівлі, митних союзів) національна економіка вступає у стадію локальної інтернаціоналізації. У стадії інтеграційної інтернаціоналізації перебувають країни, для яких характерні: переважна роль ТНК у міжнародній економічній діяльності; взаємодія в межах зрілих регіональних інтеграційних угруповань (зона вільної торгівлі, митний союз, спільний ринок, економічний союз). Зазначимо, що окремі національні економіки перебувають на різних стадіях інтернаціоналізації. Крім того, триада світової економіки протягом останніх трьох десятиліть включала як окремі початково інтернаціоналізовані, так і локально, а потім інтеграційно інтернаціоналізовані національні економіки.

В триаду світогосподарської системи увійшли США, Японія країни Західної Європи. Це було спричинено не лише їх економічною міцністю, але й домінуванням транс націоналізації.

На сучасному етапі економічний розвиток зумовлено як процесами транснаціоналізації, так і процесами регіональної економічної інтеграції. Як зазначає Лук'яненко Д. Г., взаємовідносини країн розвиваються у трикутнику «національні економіки — транснаціоналізація — регіональна інтеграція» (рис.3).

Рис. 3 Детермінанти світогосподарського розвитку на інтеграційній стадії інтернаціоналізації

Розвиток форм регіональної інтеграції (зона вільної торгівлі —> митний союз —> спільний ринок —> економічний союз) в умовах переважно

глобальної орієнтації ТНК формує основу для переходу інтернаціоналізації до *глобальної* стадії. Тріада світової економіки, у структурі якої перебувають країни з різним рівнем інтернаціоналізації, трансформується у тріаду системно взаємопов'язаних національних економік. Починаючи з 1970 по 1980рр. формується тріада континентальних інтеграційних об'єднань, таких як: США, ЄС та Японія; з 1990 – 2000 рр. – ЄС, НАФТА та Японія, НІК, Китай, а з 2010р. і послідуєчі роки – Європейський ринок, Американський ринок та ринок АТЕС. Значення еволюціонізуючої тріади в глобальних умовах розвитку виявляється не лише в тому, що вона концентрує найбільші за масштабами потоки товарів та капіталів, створює безпрецедентне за розмірами й адекватне сучасним світогосподарським тенденціям поле діяльності для ТНК, але й у впливі її на всі інші національні економіки. Переважаючими стають виробництво і розподіл однорідних за типом та якістю товарів і послуг у світовому масштабі, поширюється глобальна раціоналізація виробничо – технічних і маркетингових операцій і стандартизація.

Дослідники відзначають, що у сучасному світі інтеграція та дезінтеграція розвиваються асинхронно, як два різноспрямовані процеси. При цьому дезінтеграційні явища і процеси можуть мати не тільки локальний характер (провінція Квебек у Канаді, Шотландія та Уельс у Великобританії, Корсика у Франції, Каталонія та Країна Басків в Іспанії, північ–південь в Італії, роз'єднання Чехословаччини на дві держави, розпад Югославії на декілька держав, дезінтеграційні тенденції у Південній Азії, Росії тощо), але і глобальний (розпад Радянського Союзу, Ради економічної взаємодопомоги).

Інтеграція та дезінтеграція являють собою об'єктивні взаємопов'язані процеси.

Дезінтеграція формує передумови інтеграції на нових кількісних та якісних засадах. У окремих випадках можуть скластися умови для реінтеграції. Доцільно розрізняти: 1) повну; 2) часткову; 3) розширену

реінтеграції. У першому випадку мова йде про відновлення того чи іншого інтеграційного угруповання у попередньому складі на тих же політико-економічних засадах. Часткова реінтеграція має місце, коли об'єднуються окремі члени (учасники) інтеграційних угруповань на попередніх принципах або всі учасники, але на якісно нових засадах. Розширена реінтеграція суттєво характеризується включенням у інтеграційні об'єднання, що відновлюються, нових учасників на тих чи інших засадах.

Вимірювання наслідків міжнародних інтеграційних процесів.

Вироблений теорією і практикою інструментарій та методи інтеграційної взаємодії спрямовуються на максимізацію ефекту від взаємного поділу і кооперації праці.

Загальний інтегральний ефект міжнародної економічної інтеграції - це сукупність різноманітних ефектів як у короткостроковому, так і довгостроковому періодах. Крім переваг, пов'язаних із врегулюванням торгових балансів, країни отримують вигоди від спеціалізації, економії на масштабах та зростанні добробуту. Економія на масштабі означає, що в довготривалій перспективі витрати на виробництво одиниці продукції будуть зменшуватись із збільшенням обсягів виробництва. Економія на масштабі прямо пов'язана з розмірами ринків, які збільшуються вже зі створенням зони вільної торгівлі, митного союзу та ін. Скорочення витрат і відповідне зниження цін на товари сприяє піднесенню як внутрішнього, так і зовнішнього попиту, що, своєю чергою, стимулює інноваційну діяльність та зумовлює підвищення загальних темпів економічного зростання. Друга перевага – це пожвавлення міжфірмової конкуренції, яка загострюється внаслідок усунення бар'єрів на шляху торгівлі. Максимізація названих ефектів досягається в масштабах функціонування єдиного внутрішнього ринку інтеграційного об'єднання, економічного і валютного союзу. Третя група переваг створюється у сфері досліджень та технологічного розвитку. Технологічне оновлення відбувається в результаті концентрації ресурсів у

межах зростаючих фірм (злиття і поглинання) та реалізації міжнародних наукових і технологічних програм.

Макроекономічний ефект інтеграції залежить визначається, як:

- збільшення обсягу і вдосконалення структури торгівлі товарами та послугами між країнами;

- поліпшення торгового балансу;
- створення робочих місць у країнах, що інтегруються;
- зміна ставок заробітної плати;
- коливання цін;
- акумуляційний ефект (людський та фізичний капітал);
- створення нових товарів і послуг;
- зростання прямих іноземних інвестицій;
- відновлення відсталих країн (регіонів);
- зміни у ВВП .

Зростання масштабів виробництва є прямим наслідком інтеграції, результатом так званих статистичних (розміри виробничих підприємств) і динамічних (учитись виробляти) факторів, що дає змогу економічним суб'єктам більш широко використовувати можливості ринку, застосовувати більш ефективну організацію виробництва.

Статистичні ефекти - ближні економічні наслідки, які виявляються після утворення митного союзу.

Динамічні ефекти - економічні наслідки на віддалених стадіях функціонування митного союзу.

Міжнародна економічна інтеграція передбачає два типи доходів і збитків: 1) статичні доходи та витрати внаслідок перерозподілу існуючого капіталу, праці та інших ресурсів економік-учасниць і 2) динамічні ефекти, що впливають на виробничі потужності, продуктивність та зростання економік-учасниць. При застосуванні названих ефектів увага зосереджується на теорії митних союзів, яка аналізує статичні, одноразові

зміни в торгівлі та добробуті, зумовлені формуванням митного союзу або зони вільної торгівлі.

Оскільки митний союз передбачає вільну торгівлю між країнами-учасницями (лібералізація) і, одночасно, обмеження на імпорт країн, що не входять у союз, або третіх країн (протекціонізм), він може справляти як позитивний, так і негативний вплив на торгівлю. Позитивний ефект відбувається тоді, коли скасування внутрішніх тарифів та інших бар'єрів стимулює приріст обсягів торгівлі між країнами-учасницями, який не витісняє імпорт третьої країни. Іншими словами, митний союз зумовлює надання переваги виробнику, якому притаманний низький рівень затрат у межах союзу. Такий ефект називається розширенням торгівлі. Коли ж країни-учасниці купують одна в одній ті товари (послуги), які вони купували раніше у третіх країн за нижчою ціною, виникає негативний торговельний ефект. Він відомий під назвою «зміна напрямів торгівлі». Переваги надаються не виробнику з низькими затратами поза союзом, а виробнику з високими витратами в межах союзу.

Утворення торгівлі – переорієнтація місцевих споживачів з менш ефективного внутрішнього джерела постачання товару на більш ефективне зовнішнє джерело (імпорт).

Відхилення торгівлі – це переорієнтація місцевих споживачів у закупівлі товару у ефективнішого позаінтегрального джерела постачання на менш ефективне внутрішньоінтеграційне джерело, яке виникло внаслідок ліквідації імпортних мит у межах митного союзу. Ефект утворення торгівлі в цілому переважає ефект відхилення торгівлі і призводить до підвищення добробуту країн – учасниць.

Митний союз розширює торгівлю тоді, коли економіки країн-учасниць надзвичайно конкурентоспроможні й мають багатопрофільні моделі виробництва. Відтак є безліч можливостей для спеціалізації та торгівлі між ними і, навпаки, коли економіки до союзу були комплементарними (взаємодоповнюючими), спеціалізованими відносно до одної, тоді

можливості для нової торгівлі обмежені. Її розширення прямо залежить від розміру: митного союзу (його частки у світовій торгівлі та виробництві): чим вони значніші, тим більшою є імовірність того, що виробники з низькими затратами входимо у цей союз. І навпаки, митний союз невеликого економічного розміру веде до зміни напрямів торгівлі. Чим більшими були мита країн до входження в союз, тим більшою є вірогідність розширення торгівлі тими товарами, які раніше мали захист від імпорту. Нарешті, чим меншою є відстань між країнами-учасницями, тим більше можливостей для розширення торгівлі (внаслідок низьких витрат на фізичне переміщення).

Найбільшим наслідком митного союзу є розширення ринку. Виробники (та споживачі) користуються вільним доступом до національних ринків країн-учасниць, тоді як раніше він був блокован імпортними обмеженнями. Розширення ринку сприяє економії масштабу в багатьох галузях, яка не може бути досягнута на вузьких національних ринках. До того більш місткий ринок поживляє конкуренцію, змушує чи виробників зменшувати витрати, активніше виготовляти та продавати нові продукти. Поєднання економії масштабу і посиленої конкуренції також сприяє збільшенню розмірів компаній або в результаті внутрішнього зростання, або шляхом об'єднання (поглинання). Великі фірми, своєю чергу мають більшу здатність фінансувати наукові дослідження та розробки, а відтак ефективніше конкурувати в сфері інновації продуктів.

В умовах посилення конкуренції, фірми змушені робити інвестиції у підприємства та устаткування, які безпосередньо створюють нові робочі місця і доход. Понад те, якість інвестиції підвищуватиметься, оскільки рішення щодо її внесення приймаються з огляду на витрати та ринкові умови в союзі загалом. Форсуючи розвиток індустріальних центрів, що обслуговують більші ринки, митний союз також спричиняє економію зовнішніх ресурсів; взаємодія між багатьма спеціалізованими фірмами у цих центрах знижує витрати для них усіх. Окрім того, більший ринок залучає нові інвестиції в інфраструктуру (транспорт, енергетику, комунікації та ін.),

яка, своєю чергою, стимулює загальне підвищення економічної ефективності й економічне зростання. При цьому знижується ризик та невпевненість для підприємців. Завдяки меншій невпевненості підприємці союзу заохочуються до інвестування в підприємства та наукові дослідження, щоб мати користь від розширення ринків із зміною торгових потоків, і водночас формують внутрішні ринки, де надають дедалі більші переваги всім країнам, які здійснюють торговельні операції.

Міжнародна економічна інтеграція на сучасному етапі є всезростаючим фактором світового господарства. З огляду на це, вигоди, які отримує національна економіка від участі в інтеграційних процесах, а також втрати, яких вона може зазнати, слід враховувати при розробці та реалізації зовнішньоекономічної політики країни.

Питання для самоконтролю:

1. Охарактеризуйте форми міжнародної регіональної інтеграції.
2. Які існують переваги при створенні митного союзу?
3. Яка структура інтеграційного процесу?
4. Які чинники впливають на макроекономічний ефект інтеграції?
5. Статистичні ефекти інтеграції.
6. В чому проявляються динамічні ефекти інтеграції?
7. Ефект утворення торгівлі та ефект розширення торгівлі.
8. Які існують відмінності між вертикальною і горизонтальною інтеграцією?
9. Які країни входять в тріаду світогосподарської системи?

НАУКОВІ ШКОЛИ ЩОДО СУТНОСТІ МІЖНАРОДНИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Теоретичні основи аналізу міжнародних інтеграційних процесів були закладені в роботах де Бірса (1941), Вінера та Байє (1950), які сформулювали теорію митних союзів. Найбільш повне обґрунтування інтеграційних процесів зробив Вінер у праці «Питання митного союзу». Праці з теорії митних союзів, починаючи з 50-х років ХХ ст., були тісно пов'язані з міжнародною економічною інтеграцією.

Існує декілька визначень інтеграції, що сформулювали різні наукові школи сучасної економічної думки, а саме: *ринкова, ринково-інституційна, структурна (структуралістська)*.

Ринкова школа виходить із відомого постулату про те, що ринок є найкращим регулятором економіки, який не можна замінити ніякими штучними механізмами з боку держави.

На ранніх етапах дослідження інтеграційних процесів міжнародна економічна інтеграція навіть ототожнювалася з торговельною та платіжною лібералізацією. Відомий французький економіст М. Алле писав, що «багатосторонньо прийнятними правилами для тісної економічної інтеграції між демократичними суспільствами є правило вільного ринку». Німецький автор В. Рьопке вбачав у європейській інтеграції не що інше, як спробу виправити становище, яке склалося після 1914 року, коли було зруйновано інтеграцію національних економіки.

М. Гальперін заперечує будь-яке регіональне планування розвитку та субсидування з метою реконверсії промисловості, але обстоює відповідальність держави за інвестиційні рішення в певних галузях.

Суть концепції ринкової школи полягає в тому, що в інтегрованому господарському просторі повинні виконуватись такі самі умови для руху факторів виробництва, як і в національній ринковій системі. В єдиному господарському просторі декількох країн забезпечується конкуренція й

повна свобода для дії ринкових сил. Міжнародна економічна інтеграція в такому разі вважається тим глибшою, чим вільнішою є дія ринкових сил та чим меншим є регулюючий вплив держави.

Інший напрям сучасного неолібералізму дістав назву *ринково-інституційного*. Його прихильники намагаються знайти компроміс між ринковими та державними регулятивними механізмами міжнародної економічної інтеграції, вважаючи, що інтеграція є втіленням певної єдності економічних і політико-правових аспектів. На відміну від представників ринкової школи, інституціоналісти визнають, що національні господарства неможливо інтегрувати лише ринковими методами.

Б.Балаша вбачає початок інтеграції в акціях урядів, які усувають дискримінацію. Він пропонує розрізнити інтеграцію та звичайне співробітництво. «Ця відмінність, - пише він, - є не якісною, а кількісною. В той час, як співробітництво включає дії, що мають за мету зменшення дискримінації, процес економічної інтеграції полягає в засобах, які тягнуть за собою пригнічення тих чи інших форм дискримінації. Наприклад, міжнародні угоди про торгову політику стосуються галузі співробітництва, тоді як усунення існуючих бар'єрів - інтеграції».

Ринково-інституційна школа акцентує увагу на заходах, спроможних усунути дискримінацію у взаємному співробітництві, відновити провідну роль ринкового механізму регулювання економічних процесів, мінімізувати державне втручання у сферу міжнародної господарської інтеграції.

Неокейнсіанський напрям теорії міжнародної інтеграції відображено в концепції дирижизму (А. Філіп, Р. Купер). За цією теорією, головною проблемою регіональної економічної інтеграції є пошук оптимального сполучення національних програм господарської політики із забезпеченням переваг, яке надає економічне співробітництво. Але використати ці переваги можна лише ціною відмови від певної частини національної незалежності у сфері визначення економічних цілей та їхнього досягнення.

В середині 60-х років деякі французькі, англійські та італійські економісти виступили з критикою неоліберальних підходів до економічної інтеграції і запропонували інші моделі, що отримали назву «структурна школа». Погляди представників цієї школи суттєво відрізняються один від одного. Однак є те, що їх об'єднує: по-перше, надто критична позиція відносно традиційної теорії міжнародної торгівлі й, по-друге, прагнення виявити структурний аспект інтеграційного процесу. Для них справжня інтеграція - це дещо більше, ніж просто об'єднання декількох національних господарств, вона можлива лише на стадії економічного союзу, коли відбувається взаємопроникнення національних господарств, що є невід'ємною складовою невідворотного процесу зміни їх структури.

Головною проблемою регіональної інтеграції, на думку представників структурної школи, є визначення оптимального співвідношення національних програм господарської політики із забезпеченням вигод від міжнародного співробітництва. На відміну від ринкових позицій, акцент робиться на позитивній інтеграції, тобто на узгодженні тих чи тих галузей економічної та соціальної політики між урядами країн, що беруть участь в об'єднанні. «Під інтеграцією, - пише П. Стріттен, - слід розуміти спільну політику зайнятості, спільну монетарну і фіскальну політику, а також спільну антимонопольну політику». Для повної інтеграції важливо не стільки забезпечення абсолютної свободи руху товарів та факторів виробництва, тобто свобода дії ринкового механізму, скільки координація економічної політики держав, що мають за мету пом'якшити нерівномірність економічного розвитку окремих країн інтеграційного комплексу і окремих регіонів усередині цих країн, а також забезпечити усталеність національних платіжних балансів.

Вищою можливою межею регіональної економічної інтеграції, відповідно до означеної концепції, повинна бути раціональна господарська структура всього регіону, що інтегрується та базується на оптимальній економічній політиці.

Представники цього напрямку розглядають економічну інтеграцію країн як глибокий процес структурних перетворень в їх економіці, завдяки чому мають виникнути оптимально збалансовані в територіально-економічному та соціальному сенсі господарства. Отже, йдеться про своєрідну зміну системи; інтегрування повинно означати не просто суму національних економік, а якусь нову якість, більш досконалий господарський організм.

У рамках існуючих наукових шкіл виникли й альтернативні концепції міжнародної економічної інтеграції. Вони диференціюються залежно від цілей та протікання інтеграційного процесу. На цій основі розглядаються моделі двошвидкісної і багатошвидкісної Європи. Береться до уваги той факт, що внаслідок різних стартових умов учасники інтеграції, проголосили спільні цілі. Прикладами різношвидкісної інтеграції є Маастрихтські угоди (1992 р.) про критерії конвергенції щодо створення єдиного внутрішнього ринку ЄС та Європейського валютного союзу.

У СНД інші швидкості проявляються у формуванні союзу Росія - Білорусь. Рівень інтеграції в Євразійському економічному співтоваристві (ЄвразЕС, Росія, Казахстан, Киргизстан, Таджикистан, Узбекистан) та Єдиному економічному просторі (СЄП) також відрізняється від аналогічних процесів у СНД.

Із багатошвидкісною інтеграцією кореспондується теорія концентричних кіл. За цією концепцією перше коло формує високоінтегроване ядро країн, друге - менш інтегровані країни. Зазначена теорія частково пов'язується з великим розширенням ЄС (2004 р.). Подібні процеси можуть відбуватися також у Всеамериканській зоні вільної торгівлі, яка б об'єднувала північ і південь континенту.

Концепція гнучкої геометрії або селективної інтеграції дає змогу членам об'єднання та третім країнам, залежно від політичних чи економічних обставин, брати участь лише в окремих інтеграційних заходах. На такій основі країни Центральної і Східної Європи співпрацюють з

Європейським інвестиційним банком, розвивається кооперація між Європейською асоціацією вільної торгівлі (ЄАВТ) та ЄС тощо.

Близькою до попередньої є концепція часткового членства, яка не вимагає від учасників беззастережної участі у всеохоплюючій інтеграції. Цей підхід передбачав можливість участі країн в окремих сферах, як спільна зовнішня чи оборонна політика. Зазначена концепція перегукується з популярною в першій половині 50'х років ХХ ст. теорією секторальної інтеграції М. Шумана, за ініціативи якого було створено Європейське об'єднання вугілля і сталі (ЄОВС) та Євратом, які пізніше приєдналися до Європейської економічної спільноти.

Теоретичні доктрини міжнародної економічної інтеграції передбачають можливість маневру з боку окремих країн щодо вибору форм, глибини, механізмів взаємодії їхніх економік у регіональних угрупованнях. Такі теоретичні висновки відповідають сучасним потребам України, економіка якої знаходиться в зоні дії силових ліній двох головних «гравітаційних полів» - Європейського Союзу та ЄЕП. Усвідомлення цієї геополітичної і геоекономічної реальності, її детермінованості сукупністю історичних, економічних, етнічних, психологічних та інших чинників спонукає до пошуку нетрадиційних підходів до інтеграції України в Європейський економічний простір.

Голландський соціал – демократ Ян Тінберген запропонував розрізнити два аспекти інтеграції господарської політики країн – членів: «негативну інтеграцію» - усунення різних інструментів міжнародної економічної політики; «позитивну інтеграцію» - додаткові заходи для усунення неузгодженостей, які можуть існувати між митами і податками в різних країнах, а також позитивні акції у виробничих галузях для здійснення реорганізації програм. Він розрізняє заходи щодо узгодженості тих чи інших інструментів господарської політики й заходи щодо створення нових її інструментів в умовах інтеграції.

П. Робсон та А. Ругман вважають, що країни прямують до інтеграції своїх економік задля подолання «фактора обмеженості» (сировина, інші фактори виробництва).

У світовій практиці застосовують *два основні методи* здійснення всіх типів міжнародної економічної інтеграції. За першим методом інтеграція розпочинається і поглиблюється індустріальними, адміністративними заходами та акціями. Другий метод ґрунтується на принципах лібералізації економіки і зовнішньої торгівлі, яка лімітує адміністративні заходи на основі багатосторонньої угоди й забезпечує вільний обмін товарами між країнами у великому ринковому просторі згідно з вимогами закону попиту і пропозиції. Відповідно до свого внутрішнього змісту та інструментарію, перший метод дістав назву інституціонального, а другий - функціонального. В реальній інтеграційній практиці взаємодіють та переплітаються обидва зазначені методи і відповідні інструменти. Їх співвідношення залежить від форми (стану) інтеграції та регіону, в якому відбуваються інтеграційні процеси. Вважається, що необхідні умови для застосування функціональних інструментів існували у світовій економіці в кінці XIX - на початку XX ст., коли діяла система золотого стандарту, відбувалась вільна конвертація валют і міжнародна мобільність факторів виробництва. Відомо також, що ця система поширювалась лише на групу розвинутих країн. Серед ліберальних механізмів та інструментів інтеграції можна назвати такі: вищий реальний дохід (і, відповідно, темпи зростання); більша рівність можливостей та доходів; збільшення свободи вибору.

В ЄС інтеграційна політика здійснюється на основі поєднання обох методів - інституціонального та функціонального. У переважній більшості інтеграційних об'єднань світу також відбувається поєднання вищезначених методів. В чистому вигляді функціональний метод застосовується лише в інтеграційних процесах північноамериканського субконтиненту - НАФТА.

В науковій літературі інтеграційні процеси представлено також в контексті добровільної, примусової і напівпримусової інтеграції.

Добровільна інтеграція характерна для відкритих демократичних суспільств з ініціативи політичної і економічної еліт за масової підтримки окремих країн, що інтегруються. Прикладом такої інтеграції був Європейський Союз. Примусова інтеграція характерна для імперії та тоталітарних держав (СРСР). Напівдобровільна характерна для певних «стресових» передумов (воєнна загроза, економічні труднощі). Прикладом може слугувати СНД, інтеграція в ЄС окремих східно – європейських країн.

Інтеграційні методи вимагають гармонізації, координації та уніфікації економічної і соціальної політики. Вони притаманні, насамперед, регіональним формам міжнародної економічної інтеграції. Гармонізація передбачає, з одного боку, збереження важелів контролю держави над економічними процесами, а з другого - потребує адаптації національного законодавства до спільно вироблених нормативно-правових принципів. У реальній практиці інтеграції гармонізація має три головних виміри. По-перше, вона означає створення перерозподільчого механізму шляхом запровадження системи трансфертів за допомогою різноманітних фондів. Зокрема в ЄС були організовані Європейський соціальний фонд, Європейський інвестиційний банк, Європейський фонд гарантування аграрного розвитку, Європейський фонд регіонального розвитку та ін. По-друге, гармонізація всередині інтеграційної спільноти призводить до відповідного зниження її рівня з третіми країнами. По-третє, зосередження перерозподілу в інтеграційному об'єднанні сприяє процесу централізації. Гармонізація і централізація є виправданими до тієї міри, до якої вони врівноважують розподіл та споживання суспільних благ у межах інтеграційного об'єднання.

Координація означає добровільне узгодження тих чи тих сфер економічної політики. Уніфікація здійснюється на вищих рівнях економічної інтеграції. Приміром, у Європейському Союзі сьогодні вона охоплює монетарну політику.

Методи та інструменти міжнародної економічної інтеграції не залишаються незмінними. Вони трансформуються в процесі поглиблення і диверсифікації інтеграційних утворень. Зокрема, останнім часом у науковій літературі обговорюються такі поняття, як неофункціоналізм, що передбачає підвищення ролі національних урядів у процесі інтеграційного об'єднання, та неоінституціоналізм, коли інтеграційні проблеми вирішуються на наднаціональному рівні шляхом узгодження і розробки спільної економічної політики.

Питання для самоконтролю:

1. Суть інтеграційних процесів з точки зору представників наукової ринкової школи.
2. Ринкова-інституційна теорія щодо пояснення інтеграційних процесів.
3. Структурна теорія щодо аналізу міжнародних інтеграційних процесів.
4. Представники німецької і французької школи.
5. На чому ґрунтується теорія багатошвидкісної інтеграції?
6. В чому полягає суть неофункціоналізму і неоінституціоналізму?
7. Охарактеризуйте неокейнсіанський напрям теорії міжнародної інтеграції.

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ЯК ЧИННИК ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Сучасна міжнародна економічна інтеграції відбувається під впливом низки факторів світового розвитку, серед яких найвагомішими є глобалізація і регіоналізація. Однією з основних ознак сучасного розвитку світового господарства є розгортання процесів глобалізації, які справляють суттєвий вплив на систему міжнародних економічних відносин, трансформують напрями і визначають тенденції розвитку національних економік.

Економічна глобалізація – це процес структурних змін і поетапного формування органічного цілісного світового господарства як необхідного елемента становлення та розвитку цілісного світового суспільства.

Глобалізація (від англ. “globe” – земна куля) це складний, багатогранний процес, який має безліч проявів та включає багато проблем.

Як зауважує Дж. Сорос, глобалізація не тільки створює додаткове багатство, а й додаткову свободу, в чому й полягає основний її позитивний аспект. Саме глобалізаційні процеси можуть призвести до створення глобального відкритого суспільства, яке забезпечить набагато більший рівень свободи, ніж це може зробити будь-яка національна держава.

Феномен «глобалізації» виходить за суто економічні рамки та охоплює практично всі основні сфери суспільної діяльності.

Глобалізацією називають тісний взаємозв'язок у світі, рух інформації, капіталу, товарів та людей через державні кордони у дедалі швидшому темпі та обсязі, взаємопроникнення культур, способів життя, залежність усіх країн світу від глобальних проблем. Тому суть процесу глобалізації світової економіки полягає у стрімкому зростанні обсягів і різноманітності світових зв'язків, поширенні процесів, практик і структур від національного простору до глобальних масштабів, у результаті чого посилюється економічна взаємозалежність країн світу, а також формується відносно цілісна економічна система, що практично охоплює територію всієї планети і диктує власні правила гри національним господарствам.

Процес глобалізації характеризується наступними ознаками:

- взаємозалежність національних економік та їхнє взаємопроникнення, формування міжнародних виробничих комплексів поза національними кордонами;
- послаблення можливостей національних держав щодо формування незалежної економічної політики;
- розширення масштабів обміну та інтенсифікація процесів руху товарів, капіталів, трудових ресурсів;
- створення інституцій міждержавного, міжнародного регулювання глобальних проблем;
- тяжіння світової економіки до єдиних стандартів, цінностей, принципів функціонування.

Основними причинами формування глобалізаційних процесів є :

- процес інтернаціоналізації, який приводить до поглиблення співробітництва між країнами та посилення їх взаємозалежності;
- науково-технічний прогрес: поява інформаційних технологій, які корінним чином змінюють всю систему соціально-економічних відносин, переносять на якісно новий технічний рівень організаційно-економічні відносини, транспортні та комунікаційні зв'язки (зниження витрат на трансакції);

- загострення проблем, що є загальними для всіх людей і країн світу та є важливими з точки зору збереження та розвитку людської цивілізації.

Існують декілька головних показників, що визначають ступінь інтегрованості економік різних держав у глобальну економіку, серед яких:

- співвідношення зовнішньоторговельного обороту і ВВП;
- прямі іноземні інвестиції (ПІІ), які спрямовуються в економіку країни і з країни, та портфельні інвестиції;
- потік платежів роялті в країну та з країни, що пов'язані з переданням технології.

Визначають наступні рівні глобалізаційних процесів:

- світовий рівень глобалізації;
- глобалізація на рівні окремої країни;
- галузевий рівень глобалізації.

Світовий рівень глобалізації визначається зростаючою економічною залежністю країн та регіонів, переплетенням їхніх господарських комплексів та економічних систем. Глобалізація на світовому рівні визначається економічними взаємозв'язками між країнами, який зростає та відбивається на зустрічних потоках товарів, послуг, капіталу та ноу-хау, що постійно збільшуються.

Глобалізація на рівні *окремої країни* характеризується такими показниками, як відкритість економіки, частка зовнішньоторговельного обороту або експорту у ВВП, обсяг зовнішньо інвестиційних потоків, міжнародних платежів та ін.

Глобалізація на рівні окремої країни характеризується ступенем взаємозв'язку її економіки зі світовою економікою в цілому. Незважаючи на зростання глобалізації світової економіки, не всі країни в однаковій мірі інтегровані до неї.

Галузевий рівень глобалізації найкращим чином характеризується співвідношенням обсягів зустрічної внутрігалузевої торгівлі до світового виробництва галузі, відповідним показником у сфері інвестицій, а також

коефіцієнтом спеціалізації галузі, розрахованим на основі співвідношення національних і міжнародних експортних квот галузі.

На рівні галузі глобалізація визначається тим, наскільки конкурентоспроможність компанії всередині галузі в даній країні взаємопов'язана з її конкурентоспроможністю в іншій країні. Чим більше глобалізована галузь промисловості, тим більше переваг отримує компанія від внесеної технології, виробничого процесу, фабричної марки. Глобалізовані галузі промисловості мають тенденцію домінувати на кожному ринку одним і тим самим набором глобальних компаній, які координують між собою стратегічні дії в усіх країнах своєї активності.

Критерієм успішності сучасної трансформації стає те, якою мірою суспільство забезпечує умови для максимальної реалізації потенціалу своїх громадян.

Розрізняють такі типи економічної глобалізації:

- мляву, в часовому просторі вона існує до періоду великих географічних відкриттів;
- повільно прогресуючу – в формі міждержавних відносин на основі розвитку світової торгівлі та колонізації відсталих країн (до середини XIX ст.);
- структурну – пов'язану із переділом світу, сфер впливу , консолідацією та розпадом соціально-економічних систем, що протистоять одна одній, їх боротьбою (до середини 80-років XX ст.);
- послідовну – таку, що виступає вже як самостійний наддержавний чинник.

Історичні коріння глобалізації. Поняття глобалізації, яке ввійшло у науковий оборот у 80-ті роки XX ст., призначалося передусім для визначення масштабності соціальних змін, що охоплює вже не стільки окремі нації і народи, скільки цивілізацію в цілому. Цей термін ніс у собі свідчення досягнення західною цивілізацією якісно нового рівня розвитку, (нехай і у відносно неякісній формі) пов'язане з твердженням про здатність

Заходу визначати основні тенденції світового розвитку, в сама теорія глобалізації робила акцент саме на експансіонізмі та ґрунтувалася на такій оцінці сучасного періоду, згідно з якою найбільшого визнання та поширення набуває ліберальна модель економічного і політичного устрою.

Об'єктивною основою як економічної глобалізації, так і глобалізації суспільного життя планети в цілому є закони ринку, які спричиняють і визначають потребу (та механізми її реалізації) у розвитку суспільного поділу праці.

Економіка будь-якої держави як сукупність або система господарських галузей, що забезпечують суспільство життєво необхідними благами та послугами, передбачає як основу свого функціонування розгалужену систему поділу праці. Водночас вона залежить від економік інших країн, оскільки, жодна країна не в змозі виробити всі товари, які потрібні для задоволення потреб своїх громадян, а по-друге, багато видів товарів і послуг можна отримати з інших країн значно дешевше. Таким чином, з самого початку становлення державності та національних економік окремих країн виникають міжнародна спеціалізація й міжнародний поділ праці як вища форма суспільного поділу праці, пов'язана з формуванням економічних відносин вже не між окремими суб'єктами, а між державами. Ще Адам Сміт у своїй теорії абсолютних переваг зазначав доцільність і корисність міжнародної спеціалізації для зменшення цін та підвищення рівня задоволення потреб споживачів.

Цілком об'єктивним є виникнення та формування в останнє десятиліття минулого століття нової галузі наукового знання, яка отримала назву «глобалістика». Глобалізація як одна з самих молодих соціологічних конструкцій потребує ґрунтовного її осмислення щодо всіх галузей життєдіяльності людської спільноти. В науковий обіг термін “глобалізація” була введена Р.Робертсоном, який вперше його застосував в 1983р., а в 1992р. виклав основи цієї концепції у спеціальному дослідженні.

На думку М. Кастельса, “архітектура глобальної економіки відображає асиметрично взаємозалежний світ, що організований навколо трьох головних економічних регіонів і все більше поляризується по осі протистояння між продуктивними, процвітаючими, багатими інформацією галузями і галузями знедоленими, економічно і соціально знеціненими ”. Глобалізація набуває різного значення залежно від того, чи йдеться про окрему компанію, галузь, країну, чи про світове господарство. Для окремої компанії глобалізація визначається тим, наскільки компанія розширила географію надходження своїх доходів і в яких масштабах і пропорціях розподілила свої активи у різних країнах, а також тим, наскільки вона залучена до експорту капіталу, товарів та ноу-хау через структури, що їй належать.

Основною рисою процесу глобалізації є формування глобально функціонуючого виробничого процесу, серцевиною якого є сформовані інтернаціоналізовані відтворювальні цикли – ядра, які виступають своєрідним локомотивом світового господарства. В межах цих циклів формується світовий дохід, перерозподіл якого є головним стратегічним орієнтиром і основою зовнішньої політики будь-якої держави.

Коло чинників, що визначають стан і динаміку розвитку міжнародного поділу праці, розширювалось із розвитком продуктивних сил у кожній окремо взятій країні та під впливом інтернаціоналізації економічного життя. Адже міжнародне економічне спілкування розпочалося тисячі років тому, поступово переростаючи в систематичні зв'язки, що зумовило стійку взаємозалежність національних економік. Цей процес посилювався у період великих географічних відкриттів (Америка, Азія, Африка), що спричинило бурхливе зростання торгових операцій, фінансово-кредитних зв'язків,, стимулювало розвиток ринкових відносин у світі, як результат, сприяло початку формування світового господарства капіталістичного типу, початку процесів глобалізації.

Постійні чинники, які визначають, напрями міжнародного поділу праці та міжнародної спеціалізації, можна згрупувати наступним чином:

- нерівномірність розподілу природних ресурсів у різних регіонах світу;
- відмінність природно-кліматичних умов, у яких відбувається розвиток економіки держави;
- нерівномірність розвитку продуктивних сил, зумовлена певними історичними, політичними та соціальними причинами.

Поглиблення міжнародного поділу праці особливо посилюється в умовах розвитку науково-техничної революції, оскільки стає неможливим впровадження всіх її досягнень окремою країною. Крім того, на розвиток міжнародного поділу праці впливають транснаціональні корпорації, адже внутрішньо фірмовий поділ праці в них стає фактично міжнародним.

Поглиблення спеціалізації визначає необхідність поглиблення кооперації у сфері виробництва. Можна визначити кілька етапів становлення та розвитку такого виробничого співробітництва.

Перший етап пов'язаний із міжнародною спеціалізацією країн переважно на основі загального поділу праці, коли розвивався обмін продукції однієї галузі виробництва на товари іншої галузі (наприклад сільське господарство – промисловість).

Другий етап характеризується інтенсивним розвитком міжгалузевої спеціалізації, з'являється спеціалізовані галузі, з продукцією яких країна виходить на міжнародний ринок.

Третій етап пов'язаний з процесом поглиблення міжнародної внутрішньогалузевої спеціалізації, заснованої на частковій та одиничному поділі праці. Це знаходить своє відображення у відокремленні виробництва окремих частин продукту з метою досягнення масового виробництва, високого рівня продуктивності праці на базі нової техніки і технології. Така спеціалізація в першу чергу потребує широких кооперативних зв'язків для створення кінцевого продукту.

Міжнародна виробнича кооперація – це безпосереднє поєднання у повсякденній взаємодії праці суб'єктів – юридичних осіб різних країн в одному або в різних, але пов'язаних між собою процесах виробництва на основі єдності конкретної виробничої мети.

Основні форми міжнародного виробничого співробітництва:

- спільна координація виробництва та збуту на основі спеціалізації та кооперування;
- спільне володіння підприємствами;
- наукове технічне співробітництво.

На думку А. Неклесса, в сучасному глобальному світі формуються світова конструкція – інфраструктура – в якій “перерозподіляється увесь сукупний світовий дохід між геоекономічними персонажами, тісно пов'язаними різними видами господарської діяльності. На засадах останнього класу технологій формується домінуюча глобальна інфраструктура, сприйнятлива для певного класу економічних суб'єктів і набагато менш дружня по відношенню до інших. Інфраструктура, сутність якої не виробництво, а розподіл і перерозподіл ресурсів, доходів, прибутку.

Архітектура глобальної економіки відображає асиметрично взаємозалежний світ, що організований навколо трьох головних економічних регіонів і все більше поляризується по осі протистояння між продуктивними, процвітаючими, багатими інформацією галузями і галузями знедоленими, економічно і соціально знеціненими”. Глобалізація набуває різного значення залежно від того, чи йдеться про окрему компанію, галузь, країну, чи про світове господарство. Для окремої компанії глобалізація визначається тим, наскільки компанія розширила географію надходження своїх доходів і в яких масштабах і пропорціях розподілила свої активи у різних країнах, а також тим, наскільки вона залучена до експорту капіталу, товарів та ноу-хау через структури, що їй належать.

Основною рисою процесу глобалізації є формування глобально функціонуючого виробничого процесу, серцевиною якого є сформовані

інтернаціоналізовані відтворювальні цикли – ядра, які виступають своєрідним локомотивом світового господарства. В межах цих циклів формується світовий дохід, перерозподіл якого є головним стратегічним орієнтиром і основою зовнішньої політики будь-якої держави.

Сукупність численних суджень і поглядів на процеси глобалізації умовно можна поділити на два великих напрямки. Прихильники першого з них намагаються виразити суть глобалізації через опис і подальше дослідження об'єктивних процесів, насамперед в економічній області, що реально відбуваються в сучасному світі і радикально змінюють весь повсякденний спосіб життя сучасного людства. Відповідно до цього представники даного напрямку прагнуть розглядати дії кожної національної держави у відповідь на об'єктивні виклики глобалізації. Прихильники другого напрямку, навпаки, виходячи із власного суб'єктивного тлумачення суті процесів глобалізації, намагаються вивести нову ідеологію світового домінування (однієї країни, вузької групи країн, прихильників одного способу життя) та пропонують національним державам відповідне поведіння та відповідний алгоритм їх існування в контексті розвитку глобалізації. Існують також визначення глобалізації, прихильники яких намагаються вийти на визначений рівень політико-економічних узагальнень і прогнозів щодо майбутньої спрямованості глобалізаційних процесів. Так, Ян Шолте узагальнює різні трактування "глобалізації" і зводить їх до п'яти наступних ключових загальноприйнятих визначень:

Глобалізація як інтернаціоналізація. Тут поняття "глобалізація" використовується для опису відносин між країнами, для яких характерне зростання міжнародного обміну і взаємозалежності. Завдяки зростанню міжнародної торгівлі і іноземних інвестицій здійснюється перехід від "закритої" системи економіки, де головними елементами є національні економіки, до глобалізованої економіки, в якій окремі національні економіки включені у систему міжнародних процесів і угод.

Глобалізація як лібералізація. У ньому визначенні "глобалізація" розглядається як процес зняття державних обмежень та створення "відкритої" світової економіки без кордонів.

Глобалізація як універсалізація. У цьому сенсі поняття "глобальний" використовується як "загальносвітовий", а "глобалізація" - як процес поширення різних об'єктів і досвіду серед усіх людей планети (телебачення, комп'ютери та ін.)

Глобалізація як вестернізація або модернізація. Тут перш за все мається на увазі «американізація» усіх сфер життя людини. "Глобалізація", у цьому випадку, трактується як динамічне поняття, оскільки суспільні структури модернізму (капіталізм, раціоналізм, індустріалізм, бюрократизм і т.п.) поширюються по усьому світу, знищуючи існуючі культури і процес локального самовизначення.

Глобалізація як детериторизація. Це поняття називають також супратериторіальністю. У цьому сенсі "глобалізація" спричиняє «реконфігурацію» географії таким чином, що суспільний простір більше уже не відображається у поняттях територіальних просторів, територіальних відстаней і територіальних границь.

Інший підхід до розуміння глобалізації базується на аналізі спільних рис і відмінностей суміжних з глобалізацією явищ. Таким понятійним рядом є, на думку Н. Косолапова, "інтернаціоналізація - регіоналізація - єдиний і цілісний світ -глобалізація". Об'єднує ці явища те, що усі вони передбачають вихід безлічі внутрішніх раніше процесів за межі границь окремо узятої держави.

Інтернаціоналізація припускає вихід чогось раніше суцільно внутрішнього за початкові рамки; або об'єднання дій декількох суб'єктів світової економіки і політики навколо загальних для них завдань, цілей, виду діяльності.

Глобалізація є результатом інтернаціоналізації. Вона не могла б виникнути, якби їй не передували масштабні, довгострокові і всеохоплюючі

процеси інтернаціоналізації, що підготували матеріальну, політичну основу для глобалізації. Якщо явище інтернаціоналізації різних видів діяльності, відносин, процесів обміну і розвитку існує стільки, скільки самі міжнародні відносини, то глобалізація як явище склалася у другій половині ХХ ст.

Глобалізація тісно пов'язана з регіоналізацією світового господарства. З одного боку, це дві суперечливі, різнонаправлені за характером дії та практичними наслідками тенденції, а з іншого - консолідація глобального ринку посилюється діяльністю потужних регіональних коаліцій країн, які, маючи, перш за все, спільні економічні інтереси, об'єднують свої зусилля з метою забезпечення найбільш сприятливих умов для реалізації міжнародного співробітництва в регіональному масштабі, що дозволяє їм досягати мультиплікативного ефекту від співробітництва з іншими членами угруповання та ефективно реалізовувати на міжнародній арені широкий спектр стратегічних інтересів. Найбільш інтенсивна господарська взаємодія спостерігається в межах таких потужних інтеграційних угруповань, як: ЄС, НАФТА, АТЕС, АСЕАН, МЕРКОСУР. Так, на долю НАФТА, ЄС і АТЕС приходить приблизно 80% світового ВВП, 82% всіх державних бюджетів країн світу і 85% експорту.

Регіоналізація виступає своєрідним проявом і формою реалізації глобалізації, загострюючи суперечності глобального розвитку. З одного боку, зняття бар'єрів у русі товарів, послуг, капіталів, робочої сили в межах інтеграційних об'єднань виступає каталізатором зростання міжнародного співробітництва у глобальному масштабі. А з іншого боку, позитивний ефект від впровадження подібної лібералізації обмежується спільними кордонами регіонального інтеграційного об'єднання та супроводжується введенням обмежувальних заходів у відносинах з країнами, які не є членами даного регіонального інтеграційного угруповання. Регіональна інтеграція розвивається на сучасному етапі більш динамічно, ніж процеси глобальної інтеграції.

Питання для самоконтролю:

1. Причини формування глобалізаційних процесів.
2. Рівні глобалізаційних процесів.
3. Типи глобалізації.
4. Які існують форми прояву глобалізації?
5. Основні форми міжнародного виробничого співробітництва.
6. Позитивний ефект глобалізаційних процесів
7. Які суперечності виникають у глобалізаційних процесах?

НЕОЛІБЕРАЛЬНА ПАРАДИГМА ЕКОНОМІЧНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ЇЇ СУПЕРЕЧНОСТІ

Об'єктивні процеси становлення фінансової глобалізації відбулися в останні роки ст. XX під впливом домінування у світовому суспільстві ідеології неолібералізму. Згідно з поглядами прихильників концепції неолібералізму на закономірності становлення такого явища, як фінансова глобалізація її основними цілями, завданнями, інструментами та результатами мають бути:

- ✓ «економічна раціональність», пов'язана із домінуванням інтересів власників капіталів, головна мета яких - їхнє ефективне самозростання;
- ✓ забезпечення провідної ролі грошей у всій системі економічних відносин;
- ✓ забезпечення умов, згідно з якими основні ресурси національних держав мають вільно функціонувати у системі координат світового фінансового ринку на принципах універсальної економічної раціональності (доцільності);
- ✓ забезпечення умов, за якими управління фінансовими потоками у світовому господарстві, їх регулювання та контроль здійснюються не тільки і не стільки національними урядами, скільки міжнародними фінансовими організаціями та центрами;
- ✓ можливість та доцільність створення у перспективі єдиного світового платіжного засобу та світового емісійного центру.

Механізм досягнення таких цілей формується розвинутими країнами Заходу та міжнародними фінансово-кредитними організаціями, насамперед,

Сполученими Штатами Америки, масою вільної ліквідності, яка обертається за межами країнами і безпосередньо впливає на функціонування національних грошово-кредитних систем.

Кризові явища сучасності засвідчують системну нестійкість поточної траєкторії розвитку світової економіки, яка виявляється на різних рівнях: від кризи "нової економіки" – головного локомотива американської господарської системи, до культивування "технологічного фетишизму". За термінологією А. Тойнбі, у сучасному світі відбувається новий цикл "виклик - відповідь". І відповідь знову виявляється неадекватною для вирішення нових, більш складних завдань.

Пошук нової моделі глобалізації на основі розширення діалогу та взаємодії цивілізацій привертає зростаючу увагу дослідників та сприяє усвідомленню того, що неоліберальна модель світогосподарського розвитку, яка домінує в сучасному світі, є лише однією з можливих альтернатив багатовекторного процесу глобальної трансформації світової економіки. При цьому частина аналітиків вважає, що в результаті глобалізації виникне уніфікований світ, заснований на засадах ринкової економіки та керований могутніми економічними і політичними наднаціональними органами (Ф. Фукуяма, К. Омае). Водночас деякі вчені доводять, що глобалізація призведе до виникнення багатопольярного, хаотичного світу без централізованого управління та жорсткого набору ідеологічних і культурних преференцій (М. Уотерс). Прихильники світ-системного аналізу І. Валлерстайна наполягають на непередбачуваності та майбутніх сценаріїв розвитку глобалізації.

На думку відомого вітчизняного дослідника О. Білоруса, сучасна (американська та євроатлантична) глобалізація не є безальтернативною. Нові можливості світогосподарського розвитку "формуються в трьох площинах, як: постіндустріально-інформаційна глобальна економіка; азійська економічна глобалізація як альтернатива євроатлантичній глобалізації "золотого мільярда"; наука, освіта й індустрія інформації як основа нової сфери глобальної всезагальної праці та інтелектуалізації

розвитку в напрямі його "ноосферизації". Йдеться про те, що економічні регулятори, які знаходяться під безпосереднім впливом конфуціанської етики, не так страждають від провалів ринку, як економіки країн Заходу.

Дослідження моделей економічних трансформацій в умовах глобалізації набуває важливого теоретико-методологічного і практичного значення виходячи з нагальності розробки реальних альтернатив неоліберальній, такій, що стихійно розвивається під егідою США, економічній *глобалізації*.

Глобалізацію можна охарактеризувати з двох боків:

1) об'єктивного, який визначається всім ходом світового історичного розвитку протягом останніх десяти тисячоліть;

2) суб'єктивного, який реалізується переважно в останні десятиліття завдяки зростаючим зусиллям розвинених країн, контрольованих ними міжнародних фінансових організацій та транснаціональних компаній.

На думку переважної більшості дослідників, за відсутності інституційного ринкового облаштування, упорядкування та облагородження глобального економічного простору дія законів ринку характеризується архаїзацією ринкових відносин, їх небаченою раніше деструктивною трансформацією та абсолютною неадаптивністю до планетарних закономірностей і процесів. Внаслідок перекосів транснаціональних мотивацій наявні центри прийняття планетарних рішень відроджують неприборканий дикий ринок .

За цих обставин важливого значення набуває розмежування об'єктивних основ сучасного світогосподарського розвитку та конкретних соціально-економічних форм їхньої реалізації. Зазначені відмінності прослідковуються в контексті діалектики загального й особливого, змісту і форми, сутності і явища, складних причинно-наслідкових взаємопереходів тощо. Йдеться про те, що обмежена рамками капіталістичної світ-системи сучасна глобалізація "має свій власний набір економічних правил, які базуються на відкритті, дерегуляції та приватизації національних економік із метою зміцнення їх-

ньої конкурентоспроможності та збільшення привабливості для іноземного капіталу", що означає "поширення капіталізму вільного ринку практично на всі країни світу". Її ідеологічною основою є логіка так званого "ортодоксального ринкового фундаменталізму", пов'язана з утвердженням суто ринкових мотивів і принципів поведінки у всіх сферах суспільного життя та відторгненням фундаментальних морально-етичних і духовних цінностей, накопичених людством у процесі свого історичного розвитку: справедливості, солідарності, соціальної злагоди, безпеки, добробуту майбутніх поколінь.

Відомий західний дослідник Ф. Уебстер ототожнює глобалізацію з "цивілізацією бізнесу" виходячи з того, що світо-господарський розвиток усе більшою мірою підпорядковується певним загальним принципам, серед яких можна назвати такі:

- ✓ здатність заплатити є основним критерієм доступу до товарів та послуг;
- ✓ послуги все частіше надаються приватними фірмами, а не громадськими службами;
- ✓ виживає те, що приносить прибуток, а те, що приносить збитки, зникає;
- ✓ основним способом регулювання ринку є конкуренція;
- ✓ приватна власність переважає над державною;
- ✓ наймана праця перетворюється на основну форму організації трудової діяльності.

Характерні ознаки неоліберальної моделі глобалізації:

1. Стихійний характер здійснення та спрямованість на реалізацію короткострокових інтересів індустріально розвинених країн, загальний вигравш яких від високого рівня відкритості національних економік поки що перевищує їхні втрати. Підштовхуючи менш розвинені країни до ліквідації торговельних бар'єрів та зберігаючи власні на основі політики "подвійних стандартів", консервуючи економічну відсталість країн третього світу та

зміцнюючи їхню технологічну залежність, розвинені країни забезпечують собі непропорційно великі вигоди від глобалізації, поглиблюючи поділ світу на розвинений центр та відсталу і залежну периферію.

На сьогодні загально визнаним є асиметричний розподіл вигод глобалізації та односторонні переваги, які отримують розвинені країни у процесі лібералізації зовнішньоекономічної діяльності країн, що розвиваються, і перехідних економік, у т. ч. переваги в міжнародній торгівлі, у використанні міжнародних фінансових ресурсів, залученні висококваліфікованої та дешевої робочої сили внаслідок міжнародної міграції працівників і так званої "втечі мізків", привласненні технологічної ренти на основі поглиблення "цифрового бар'єра" між лідерами та аутсайдерами інформаційного суспільства тощо.

Наприклад, на промислово розвинені країни, у яких проживає 19 % населення планети, припадає сьогодні більше 70 % глобальної торгівлі, 60 % прямих іноземних інвестицій та більш ніж 90 % користувачів Інтернетом. Обсяг сучасного світового ринку наукомісткої продукції досягнув 2,5 трлн дол. Частка США на цьому ринку перевищує 36 %, Японії — 30%. Зобов'язання США перед світом становлять на сьогодні більш ніж 2,6 трлн дол. Лише в 2002 р. баланс міжнародної інвестиційної позиції цієї країни досягнув 2605 млрд. дол. Водночас за період 1996—2000 рр. країни, що розвиваються (крім експортерів нафти), у результаті погіршення умов міжнародної торгівлі втрачали щорічно близько 10 млрд. дол. Згідно з доповіддю експертів ООН тарифи індустріально розвинених держав на імпорт із країн, що розвиваються, у середньому в 4 рази перевищують тарифи на імпорт із країн "першого" світу. Водночас розрив у цінах на високотехнологічну продукцію, яку постачають індустріально розвинені країни, та продукцію, що постачається країнами третього світу, продовжує зростати .

2. Поглиблення нерівномірності розвитку та посилення диспропорцій світової економіки, розширення експансії транснаціонального капіталу,

нарощування монополістичних позицій розвинених країн на глобальних ринках товарів, послуг, капіталів. На думку більшості науковців, наявність системного ефекту аж ніяк не передбачає його рівномірного розподілу між усіма учасниками міжнародної кооперації. Глобальні ТНК та світові фінансові центри є головними генераторами ідей неоліберальної глобалізації, яка породжує небезпеку деградації окремих національних економік на основі технологічного, екологічного та інформаційного неокolonіалізму. Знищуючи конкуренцію з боку національних товаровиробників у менш розвинених державах із нестійкими, корумпованими урядовими структурами, вони залишаються поза межами правового поля, орієнтованого на національний економічний простір.

Як відомо, на сьогодні розвинені країни Заходу зосередили значний промисловий, науковий та гуманітарний потенціал. На кінець XX ст. на 20 % населення найбагатших країн припадало 86 % світового ВВП, а на 20 % населення найбідніших країн — 1 %. За останні 20 років частка створеного у світі багатства, яким володіють 20 % найбагатшого населення планети ("золотий мільярд"), зросла з 70 до 82,7 %, тоді як частка, якою володіють 20 % найбідніших, знизилася з 2,3 до 1,4 %. Якщо в 1973 р. розрив у прибутках між найбагатшими і найбіднішими країнами визначався співвідношенням 44 : 1, то вже на початку XXI ст. цей розрив збільшився до 72 : 1.

На думку багатьох дослідників, крім поділу країн на розвинені та такі, що розвиваються, глобальне світогосподарське середовище характеризується більш глибоким розколом на країни, що вже базуються на інформаційно-інноваційній економіці, та країни, які навіть не наблизились до неї. Сім провідних країн, які володіють 46 макротехнологіями, контролюють понад 8 % ринку наукомісткої продукції. США отримують від експорту цієї продукції 700 млрд. дол. щорічно, Німеччина – 530 млрд, Японія – 400 млрд. дол. США. Якщо в США та країнах Західної Європи 60 % населення мають доступ до Інтернету, то в найбідніших районах Африки – 0,1 %. Водночас Рада Європи наполягає на тому, що інформаційні

технології є суспільним благом і мають поширюватися як суспільне надбання. Згідно М. Кастельса глобальна економіка характеризується фундаментальною асиметрією країн за рівнем їхньої інтеграції, конкурентним потенціалом та часткою вигід від економічного зростання .

3. Ігнорування соціально-економічної, культурної, історичної специфіки розвитку національних економік. Практика підтверджує, що за умов неоліберальної глобалізації розвинені країни нав'язують менш розвиненим державам моделі уніфікованого наздоганяючого розвитку, орієнтованого на використання коштів, досвіду і технологій, що надходять із-за кордону. Рекомендуючи урядам країн третього світу та перевідним економікам реалізувати політику "структурної адаптації", "золотого корсета", "Вашингтонського консенсусу", "шокової терапії" з метою їхньої прискореної інтеграції у світову економіку, інституціоналізовану навколо набору уніфікованих "правил гри", вони реалізують власні інтереси та вигоди, ігноруючи можливі негативні соціально-економічні наслідки цих дій. Загальновідомі випадки, коли виконання рекомендацій Світового банку, Міжнародного валютного фонду дестабілізувало макроекономічну ситуацію у трансформаційних економіках, породжуючи кризові ситуації та перешкоди структурному оздоровленню національних господарських комплексів.

4. Обмеження національного суверенітету та посилення диктату з боку впливових міжнародних фінансових інституцій, послаблення ролі держави у сфері регулювання національних економік та соціального захисту населення, деградація природного середовища на догоду ринковій наживі, загострення глобальних проблем. Незважаючи на те, що за останнє десятиріччя ХХ ст. світовий дохід зростав у середньому на 2,5 % на рік, чисельність бідних (людей, які живуть менш ніж на 2 долари в день) зростає на 100 млн. осіб. Згідно з доповіддю Світового банку, присвяченою проблемам мобілізації внутрішніх заощаджень як основи економічного зростання країн, що розвиваються, 50 тис. індонезійських робітників на підприємствах компанії "Nike" отримують заробітну плату 2 долари у день

(рівень абсолютної бідності), а дітям, зайнятим там виготовленням футбольних м'ячів, платять 60 центів у день. Водночас загальна сума "брудних грошей", які щорічно наживаються та відмиваються злочинним шляхом в усьому світі, сягає 2,1 трлн. дол.

5. Пріоритет ідеології ринкового фундаменталізму, що породжує загрозу духовного збіднення людства, втрати національної ідентичності, стандартизації та уніфікації національних культур, традицій, звичаїв, поширення масової культури та споживацького ставлення до природи. Дослідники звертають увагу на руйнівне для світогосподарських відносин надлишкове споживання. США, маючи 5 % населення планети, споживають близько 40 % її невідтворюваних ресурсів. При цьому наголос робиться на тому, що в межах економічної системи, яка склалася на Заході, така споживацька вакханалія принципово неподоланна, оскільки є зворотним боком її високої ефективності. До того ж сама ментальність західного суспільства, його невтримне прагнення до максимізації багатства стимулюють планетарне марнотратство ресурсів .

Сучасна практика світогосподарського розвитку свідчить про наявність цілого комплексу суперечностей, притаманних неоліберальній моделі глобалізації, а саме:

- ✓ між об'єктивним процесом інтеграції різних країн, народів і прагненням окремих кіл світової еліти встановити свою гегемонію над планетою;
- ✓ між виникненням єдиного світового економічного простору та поділом світу на ядро і периферію, між інтересами ядра та інтересами периферії;
- ✓ між ускладненням соціальної матерії й ущільненням соціального часу у високорозвинених країнах та сповільненим протіканням цих процесів, що взаємодіють, у більшості відсталих у своєму розвитку країн;
- ✓ між становленням єдиного економічного простору та виникненням потужних регіональних блоків;

- ✓ між об'єктивною тенденцією до збільшення обсягів виробництва, зростання продуктивності праці та тенденцією до поглиблення поляризації доходів та споживання;
- ✓ між зростанням ефективності світової економіки і падінням життєвого рівня значної частини населення планети;
- ✓ між ефективністю вільного переміщення капіталів і руйнівною спекулятивною діяльністю світової фінансової еліти;
- ✓ між фінансовим капіталом і віртуальним сектором та промисловим капіталом і реальним сектором глобальної економіки;
- ✓ між культурним урізноманітненням і культурним нівелюванням за стандартами поп-культури, установленням єдиної шкали цінностей, орієнтованої на гроші та наживу;
- ✓ між потребою у стабільності і поширенням локальних осередків нестабільності, міжнародної злочинності та тероризму;
- ✓ між об'єктивною необхідністю формування глобальної планетарної спільноти як єдності різноманітних цивілізацій і фактичним утвердженням однополюсного світу, в якому домінує західна цивілізація;
- ✓ між прискоренням глобальної економічної інтеграції і вповільненою інтенсифікацією політичної взаємодії між державами з метою становлення глобального управління;
- ✓ між зростанням кількості наднаціональних інституцій і неспроможністю глобальних акторів контролювати й активно впливати на світогосподарські процеси.

Реалізація неоліберальної парадигми глобалізації призводить до перенесення на планетарний рівень провалів ринку, які не корегуються суспільним контролем за економікою. На думку сучасних дослідників, "у глобальній економіці переважають стихійні сили сучасного посткапіталізму, що виносять на глобальний рівень нові форми соціального дарвінізму та егоїзму". Відтак неоліберальна модель глобалізації неминуче викликає

посилення ризиків, пов'язаних із зовнішньоекономічною відкритістю країн світової периферії та напівпериферії.

Як уже зазначалося, формування глобальної економіки є відображенням об'єктивного процесу поглиблення системної інтеграції світового господарства. Водночас формується жорстка ієрархія, заснована на постіндустріальних трансформаціях одних країн та деіндустріалізації, архаїзації економічних відносин в інших, яка формується в межах сучасної світогосподарської системи, засвідчує, що остання ще не має глобальної системної якості, є формаційно неоднорідною (феномен розколотої цивілізації, концепція центру та периферії Ф. Броделя, "концентричних кіл" І. Валлерстайна тощо).

"Глобальна економіка потребує зміни порядку, що склався у відносинах між державами, щоб не допустити небезпечного розростання притаманних їй суперечностей та конфліктів".

Зауважимо, що неоліберальна модель глобалізації має згубні наслідки не лише для країн, що розвиваються, а й для розвинених країн. Так, на думку відомого західного економіста, лауреата Нобелівської премії М. Алле, "всеосяжна глобалізація торгівлі між країнами із суттєво різними рівнями заробітної плати (за обмінним курсом валют) не може не призвести в кінцевому підсумку повсюди — як у розвинених, так і в менш розвинених країнах — лише до безробіття, падіння темпів економічного зростання, нерівності, злиднів. Вона не є ні неминучою, ні необхідною, ні бажаною".

Практика переконує, що залучення до глобальної економіки регіонів із дешевою робочою силою знижує рівень доходів та підвищує безробіття в розвинених країнах, породжує цілий клубок соціально-економічних проблем, пов'язаних з виникненням депресивних районів, зростанням кількості етнічних гетто й кримінальних структур у великих містах, звуженням податкової бази внаслідок розвитку транснаціонального виробництва та офшорних зон тощо.

Способи розв'язання наявних суперечностей обумовлюють ідентифікацію глобалізації як:

- ✓ системоутворюючого чинника для світової економіки;
- ✓ рушійної сили для подальшого вдосконалення зв'язків та механізмів взаємодії;
- ✓ процесу, який на певному етапі має забезпечити збереження різноманітності в результаті об'єднання різного в ціле;
- ✓ антиномічного процесу, що об'єднує інтеграційні та дезінтеграційні тенденції .

Соціально незбалансована індустріально-ринкова модель розвитку вичерпала свої можливості. Свідченням цього є загострення глобальних економічних, екологічних, соціальних та інших загроз розвитку світової цивілізації. Згідно із синергетичною парадигмою неоліберальна глобалізація формує структуру, яка з досягненням певного рівня розвитку сама себе руйнує. Відтак перед соціумом стоїть завдання конструювання ефективного світогосподарського устрою, здатного самозберігатися та саморозвиватися в умовах глобалізації. Ідеться про фазовий перехід від саморуйнування до тимчасового впорядкування хаосу, досягнення динамічної рівноваги, здатної реалізувати трансформаційний потенціал, накопичений у процесі попереднього розвитку. При цьому "основні дискусії та суперечки розгортаються навколо того, як прийти до нового світового порядку, яким є механізм переходу".

Питання для самоконтролю:

1. На чому ґрунтується пошук нової моделі глобалізму?
2. До яких наслідків призводить глобалізація з точки зору неолібералізму?
3. Характерні ознаки неоліберальної моделі.
4. В чому полягає суть об'єктивної і суб'єктивної характеристики глобалізації?
5. Які суперечності притаманні неоліберальній моделі глобалізації?

6.Способи розв'язання наявних суперечностей глобалізації.

ФІНАНСОВА ІНТЕГРАЦІЯ

Міжнародна фінансова інтеграція – це складний багаторівневий процес вертикального, горизонтального та функціонального взаємопроникнення (об'єднання) елементів та функцій міжнародних фінансових ринків, інститутів, які надають їх функціонуванню трансграничного та глобального характеру. Ці процеси справляють вплив на розвиток національних фінансових ринків, які є взаємозалежними із розвитком міжнародної фінансової системи, і зазнають при цьому позитивних та негативних впливів.

Механізми фінансової інтеграції формуються на основі порівняльної доходності фінансових інструментів, процентних ставок та ризиків на різних сегментах фінансових ринків, стану міжнародної ліквідності, міжнародного руху капіталу. Динаміку фінансової інтеграції можна визначити на основі різних підходів, зокрема: а) міжнародної кореляції процентних ставок по запозиченнях; б) міжнародної динаміки фондових індексів та вартості фінансових активів; в) вимірювання фактора впливу зовнішніх залучень на динаміку інвестицій в національну економіку; г) динаміки міжнародного руху капіталу в порівнянні з макроекономічними показниками. Вони вимірюють взаємну динаміку основних параметрів національних та міжнародних фінансових ринків, їх взаємодію і тим самим ступінь їх інтеграції. Такі фінансові параметри також тісно пов'язані з механізмами валютних ринків – залежність валютного курсу від динаміки реальних процентних ставок та відносного міжнародного паритету процентних ставок по облігаціях. Такі підходи не враховують вплив структурних, кон'юнктурних, інноваційних, регуляторних факторів на динаміку міжнародних фінансових ринків та фінансову інтеграцію.

Показниками організаційного аспекту фінансової інтеграції є зростання частки іноземного капіталу в активах національних банківських систем та небанківських фінансових інститутів, частка запозичень в іноземній валюті

в загальному їх обсязі, характеристики трансграничної діяльності глобальних фінансових інститутів.

Результатом фінансової інтеграції є посилення елементної, структурної та функціональної трансграничної взаємозалежності між національними, валютними та фінансовими системами в межах міжнародної фінансової системи. Така взаємозалежність стає фактором узгодженості функціонування елементів міжнародної фінансової системи, передачі певних сигналів у межах системи (балансування, синхроністі, координації), що є важливими функціями забезпечення цілісного та збалансованого функціонування. У той же час, і час взаємозалежність може передавати і негативні сигнали або спричиняти розбалансованості системи.

Фінансова лібералізація, яка є характерною ознакою інтеграційних процесів, призводить до зменшення національних та міжнародних регулятивних обмежень на трансграничний рух валютних та фінансових активів, що сприяє інтенсифікації руху капіталу між країнами та конкуренції на міжнародних фінансових ринках.

Швидке зростання світової торгівлі і міжнародних потоків капіталу, починаючи з 1980 р., є причиною того, що багато великих фінансових фірм, а також фірм, які пов'язані з виробництвом і торгівлею, стали пов'язувати перспективи свого розвитку з розширенням до світового масштабу.

В основі цієї глобалізації бізнесу і фінансів є наступне:

- ✓ Досягнення темничного прогресу (розвиток телекомунікацій,
- ✓ комп'ютерізація).
- ✓ Зменшення втручання держави в економіку і фінанси в таких
- ✓ промислово розвинутих країнах, як США, Великобританія, Японія.
- ✓ Зростання потоків капіталу (портфельні капіталовкладення, банківські позики, випуск міжнародних облігацій).

Міжнародна фінансова інтеграція поступово стирає інституційні бар'єри для руху коштів на національних ринках та поза ними. З 1970 – х років такі бар'єри були ліквідовані в провідних країнах світу шляхом: по-

перше, лібералізації національних фінансових ринків, тобто зниження цін на фінансові продукти (під впливом конкурентної ситуації) шляхом зменшення банківської маржі (різниці між процентними ставками за кредитами і депозитами). Одночасно спостерігається зростання витрат на оплату праці персоналу та матеріальне забезпечення фінансової індустрії. Процеси глобалізації значно прискорилися в 1990-і рр., однак прискорення будь-яких процесів в економіці часто пов'язано зі зростанням дисбалансів. Одним з основних дисбалансів глобалізації стало зростання нерівності в глобалізованому світі, однак причиною цієї нерівності є не зменшення прибутків мас, а зростанням прибутків еліти глобальної економіки.

Другим шляхом стало дерегулювання фінансових ринків – це процес запровадження реформи та законодавчих актів, які спрямовані на пом'якшення чи повне скасування обмежень у валютно – фінансовій сфері з метою залучення іноземного капіталу. Деретулювання дало можливість власникам фінансових активів мобільно перекидати їх з однієї країни в іншу в пошуках вищих прибутків і меншого ризику. Висока мобільність капіталу призвела до посилення взаємозалежності національних економік, а тому послабила автономію національних ринків і сприяла створенню глобального фінансового ринку.

Третій шлях – це технічні вдосконалення у сфері електронного зв'язку, що знизило вартість і підвищило швидкість міжнародних платежів. Електронні платежі витіснили чеки, як головний засіб платежу та прискорили вцілому систему міжнародних розрахунків.

Особливістю сучасного періоду є поглиблення інтернаціоналізації та глобалізації фінансових ринків. Інтернаціоналізація чи „глобалізація” (від лат. *globus* – земна куля) – це процес лібералізації та розширення сфери діяльності фінансових інститутів за межі національних кордонів, який супроводжується створенням мережі зарубіжних філіалів, представництв і підвищенням частки іноземних операцій у фінансовому бізнесі.

Міжнародна фінансова інтеграція, лібералізація міжнародних та національних фінансових ринків, міжнародна мобільність капіталу, трансгранична присутність міжнародних банків є основними чинниками фінансової глобалізації.

Фінансова глобалізація є найбільш динамічною складовою загального процесу глобалізації та відіграє все зростаючу роль у розвитку.

Глобалізація є головною сучасною тенденцією розвитку міжнародних фінансових ринків. Фінансова глобалізація охоплює не тільки міжнародні фінансові ринки, вона впливає на міжнародні інвестиції, регіональний та національний економічний розвиток, міжнародну конкуренцію, поведінку компаній, інвесторів, банків та інших фінансових інститутів, регулятивних органів та урядів, міжнародних фінансових організацій.

Фінансова глобалізація є багатofакторним та багаторівневим процесом, що формує інтеграцію національних та міжнародних фінансових ринків. Слід відзначити, що важливими факторами динаміки та диверсифікації форм фінансової глобалізації є: випереджаюче зростання обсягів міжнародної ліквідності та мобільного капіталу в порівнянні з світовим ВВП та міжнародною торгівлею, що призводить до перенагроювання фінансової ліквідності та надлишку глобальної пропозиції фінансових ресурсів; поширення інформаційних технологій в глобальній фінансовій інфраструктурі, що сприяє гармонізації регулятивних умов національних фінансових ринків на основі міжнародних стандартів.

Глобалізація перетворює світове господарство на єдиний ринок товарів, послуг, капіталів, робочої сили, суб'єкти якого взаємопов'язані єдиною системою фінансово-економічних відносин. Однією з найяскравіших форм прояву процесу глобалізації є вибухоподібне зростання в останні роки світового фінансового ринку, фінансових трансакцій, що здійснюються між різними суб'єктами світогосподарських зв'язків.

Сучасний процес глобалізації відбувається під впливом таких чинників:

- ✓ дерегулювання і відмінення бар'єрів у сфері валютних та кредитних операцій;
- ✓ зростання міжнародного обміну і активізації потоків капіталу між країнами;
- ✓ посилення інтенсивності міжбанківської конкуренції за ринки збуту позичкових капіталів та надання фінансових послуг;
- ✓ впровадження нових електронних технологій, комунікаційних засобів та інформатизації. Процесу інтернаціоналізації фінансових ринків також сприяло прийняття фінансовими центрами загальних норм банківського регулювання і контролю на основі Базильської угоди з уніфікації міжнародних стандартів капіталу, банківського обліку та оприлюднення фінансової інформації.

Інтернаціоналізація фінансових ринків приводить до концентрації капіталів та до виникнення міжнародних об'єднань (комплексів), національна належність, яких переступає державні кордони. Сьогодні найбільші банки провідних країн мають розгалужену мережу закордонних філій та відділень, через які вони контролюють фінансові операції на міжнародних ринках. Це транснаціональні банки (ТНБ), основною клієнтурою яких є промислові транснаціональні корпорації (ТНК). Ці комплекси інтегруються в міжнародну транснаціональну систему, в якій провідна роль переходить від торговельного і промислового капіталу до фінансового капіталу. Одержуючи високі прибутки з різних країн світу, ТНК накопичили різні резерви валютних коштів, які за своїми розмірами навіть перевищують валютні резерви всіх центральних банків світу. А тому більшість ТНК не відмовляються від спокуси вигідно розмістити свої капітали і одержати прибуток на валютних операціях та на операціях з цінними паперами, або на ринках позичкових капіталів.

Крім того, існує ціла система міжнаціональних банківських інститутів серед, яких група Світового банку, що спеціалізується на наданні пільгових кредитів окремим країнам для економічного розвитку. Європейський банк

реконструкції та розвитку (ЄБРР), який здійснює кредитну підтримку країн східної Європи, Банк міжнародних розрахунків (БМР) відіграє значну роль у вирішенні проблеми взаємної заборгованості між країнами та інші.

Значно активізували процес глобалізації фінансових ринків новітні технологічні інновації у фінансовій сфері. Комп'ютери і розвинуті телекомунікації є рушійним фактором, що лежить в основі інтернаціоналізації фінансових ринків. Сучасні телекомунікації дають змогу банкам залучати грошові заощадження практично з усіх кутків світу і переправляти фінансові ресурси інвесторам на умовах ринкової кон'юнктури. У світі склався цілодобово діючий міжнародний ринковий механізм, який є ефективним засобом управління світовими фінансовими потоками. На моніторах спеціальних інформаційних агентств у режимі реального часу (відтворюються ринкові ціни, валютні курси, процентні ставки та інші фінансові умови міжнародних операцій незалежно від місця їх проведення).

Наслідки глобалізації фінансових ринків. Процес інтернаціоналізації фінансових ринків означає, що ринки різних країн, взяті в сукупності, інтегруються в глобальну цілісну систему, об'єднану спільними умовами функціонування для доступу до фінансових ресурсів і фінансування міжнародних проектів. Глобалізація фінансових ринків веде, з одного боку, до значної концентрації фінансових ресурсів у світових фінансових центрах, а з іншого – розширює можливості використання тимчасово вільних коштів тими країнами, котрі відчувають їх дефіцит. Зокрема, зовнішні запозичення широко використовуються країнами з перехідною економікою шляхом продажу цінних паперів, розміщення облігаційних позик на глобальних фінансових ринках, отримання міжнародних кредитів тощо. Потенційно сам процес глобалізації надає значні переваги, як інвесторам так і позичальникам, оскільки, надаючи суб'єктам ринку максимально різнобічний вибір, дозволяє укласти більш ефективні міжнародні валютні угоди, а також завдяки високій глибині й високій ліквідності глобальних

ринків швидко і мобільно переключатися з одних операцій на інші вчасно реагуючи на зміну фінансового довілля в режимі реального часу.

Глобалізація фінансових ринків, як результат сучасної фінансової інтеграції сприяє розвитку світової економіки, оскільки дає можливість більш оптимального розподілу фінансових ресурсів у глобальному масштабі. Водночас вона робить більш взаємозалежними економіки різних країн і обмежує можливості урядів країн у регулюванні діяльності суб'єктів національних фінансових ринків.

Тенденція до глобалізації, звичайно не означає зникнення ринків окремих країн і повного стирання різниці між ними, оскільки фінансова інтеграція ще залишається незавершеною поки більшість країн світу мають незалежну валютну систему зі своєю власною валютою. Тенденція до глобалізації, звичайно не означає зникнення ринків окремих країн і повного стирання різниці між ними, оскільки фінансова інтеграція ще залишається незавершеною поки більшість країн світу мають незалежну валютну систему зі своєю власною валютою.

Внаслідок того, що глобальний фінансовий ринок залишається сегментованим різними національними валютами, переміщення капіталів з одного національного ринку до іншого передбачає валютний ризик та розбіжності у процентних ставках. Поки глобальний фінансовий ринок не сягне повної інтеграції на основі єдиної валюти, він не зможе ліквідувати відмінності у валютних курсах та відсоткових ставках у різних країнах. Підтвердженням цієї тези є запровадження єдиної валюти "євро" в рамках ЄВС, коли євроринок став повністю інтегрованою системою, для якої притаманні такі інтеграційні вигоди:

- ✓ мінімізація валютного ризику за рахунок здійснення всіх фінансових операцій в одній валюті;
- ✓ забезпечення вільного переміщення (руху) грошових коштів та диверсифікації банківських операцій в межах Євросоюзу.

Все це дає можливість значно скоротити трансакційні витрати і збільшити алокаційну (за рахунок оптимального розміщення капіталу) ефективність на європейському фінансовому ринку. З одного боку, процес фінансової глобалізації створює численні економічні переваги (стимулювання вільного руху капіталів, загальне зростання рівня свободи для підприємництва, прискорення економічного зростання, збільшення обсягу інвестицій тощо), з іншого – створює нові загрози для економічної безпеки (з причини посилення нерівності між країнами, загального зростання складності і нестабільності фінансових ринків, а також можливості швидкого поширення кризових явищ між країнами), підвищуючи нестабільність національних економічних і фінансових систем та їх залежність від загальносвітового фінансового ринку.

На сучасному етапі прискорилися процеси глобалізації, що в певній мірі пов'язано зі зростанням дисбалансів. Одним з основних дисбалансів глобалізації стало зростання нерівності в глобалізованому світі, однак причиною цієї нерівності є не зменшення прибутків мас, а зростанням прибутків еліти глобальної економіки.

Загалом, загрози для економічної безпеки України, пов'язані з фінансовою глобалізацією, можна поділяти на дві групи: 1) загрози, пов'язані з неконтрольованістю процесів фінансової глобалізації; 2) загрози, пов'язані з неефективністю економічної політики національних держав.

Насамперед проблема загроз стосується фінансових ринків країн, що розвиваються та країн з перехідною економікою, оскільки саме ці ринки зазнають значних змін в процесі глобалізації з причин 1) гармонізації національного законодавства та законодавств розвинених країн; 2) зростання обсягу іноземних капіталів, інвестованих у національну економіку; 3) збільшення кількості учасників національних фінансових ринків.

Особливим виявом фінансової глобалізації є роль американського долара як валюти глобалізації, що відображається в основних його функціях:

основна валюта міжнародної торгівлі; валюта котирування цін на основних міжнародних товарних ринках (золото, енергоносії, метали, електроніка та ін.); валюта визначення тарифів та розрахунків за міжнародні послуги; основна валюта іноземних інвестицій; основна валюта операцій на міжнародних фінансових ринках; основна валюта формування офіційних валютних резервів. Така глобальна роль американського долара є основною причиною специфічних суперечностей глобальних фінансів та глобальної економіки, оскільки баланс міжнародної торгівлі та міжнародних платежів є залежним від стану та динаміки американського долара, які у свою чергу, визначаються станом американської економіки та її міжнародної конкурентоспроможності.

Україна поступово інтегрує у світову фінансову систему. Сьогодні процеси міжнародної фінансової інтеграції у фінансовому секторі України мають також свої особливості, адже в структурі руху капіталу домінують прямі іноземні інвестиції та прослідковується тенденція виходу на міжнародні ринки облігацій. Стосовно операцій на міжнародних фінансових ринках, то фінансові послуги в цілому поступово лібералізуються. За таких умов основною сферою інтеграції є інтернаціоналізація банківського сектору.

Фінансовий сектор України є банківсько-центрованим з відносно недорозвинутим небанківським фінансовим сектором та фінансовими ринками. Так, питома вага активів небанківських фінансових інститутів в Україні становить близько 2% ВВП, тоді як в країнах Центральної Європи він коливається від 20 до 40%, а в розвинутих країнах від 80 до 250%. В Україні небанківські фінансові інституції є недостатньо капіталізованими та не можуть забезпечити ефективне нагромадження та інвестування фінансових ресурсів. Тому ми спостерігаємо, що економічна роль фінансового та банківського секторів (активи та постачання фінансових ресурсів до економіки у співвідношенні до ВВП) є значно меншою ніж у розвинутих країнах. Україна має недостатній рівень інтегрованості в

міжнародну фінансову систему, тому не отримує всіх потенційних позитивів цього процесу. Позитивні ефекти міжнародної фінансової інтеграції для України полягають, з одного боку, в залученні прямих іноземних інвестицій, що приносять значні фінансові ресурси, потужні інвестиції та довгострокові пільгові кредити, а також сучасні методи корпоративного менеджменту, нові технології, ділові зв'язки та репутацію, що дозволяють вийти на нові ринки та укріпити конкурентоспроможність на внутрішньому ринку. З другого боку, позитивні ефекти лежать в площині отримання вигоди від виходу національних агентів на закордонні та міжнародні фінансові ринки. Ці ефекти проявляються у збільшенні термінів зовнішніх фінансових запозичень (зокрема як кредитів, так і облігаційних випадків), та у зниженні ставок по кредитах та облігаційних позиках, як державних та муніципальних, так і корпоративних.

Фінансова глобалізація створює для України не тільки позитивні, а й негативні ефекти. Вони в основному пов'язані із зростанням загрози фінансових криз та нестабільності, можливого витоку капіталу, обмеженими можливостями національних агентів щодо конкурування на глобальних ринках капіталів та на внутрішньому ринку, нерівноважністю національних ринків капіталу та нерівними умовами роботи на них. В сучасних економічних дослідженнях до негативних проявів міжнародної фінансової глобалізації відносять: небезпеку фінансових криз, небезпеку підриву суверенітету країн з невисоким рівнем розвитку, небезпеку боргової та фінансової залежності, збільшення розриву економічного та фінансового розвитку між рядом країн. Загалом, загрози для економічної безпеки України, пов'язані з фінансовою глобалізацією, можна поділяти на дві групи: 1) загрози, пов'язані з неконтрольованістю процесів фінансової глобалізації; 2) загрози, пов'язані з неефективністю економічної політики національних держав.

Фінансова глобалізація створює для економіки України серйозні ризики і загрози, зокрема:

- ✓ вигоди фінансової глобалізації розподіляються нерівномірно, і економічно розвинені країни мають більше можливостей скористатися ними, ніж країни з транзитивною економікою, зокрема, Україна;
- ✓ випереджальний розвиток глобального фінансового ринку підвищує залежність країн з транзитивною економікою від змін на глобальному ринку, а можливості української держави впливати на цю залежність зменшуються;
- ✓ залежність національного фінансового ринку від глобального посилює процеси вивезення капіталу, збільшує зовнішній борг і, внаслідок цього, може призводити до втрати економічного суверенітету держави;
- ✓ зростання складності системи глобального фінансового ринку підвищує загальну нестабільність цієї системи, а мобільність фінансового капіталу стає передумовою фінансових криз, які через взаємозв'язки національного і глобального фінансових ринків можуть поширюватися в Україні.

Насамперед проблема загроз стосується фінансових ринків країн, що розвиваються та країн з перехідною економікою, оскільки саме ці ринки зазнають значних змін в процесі глобалізації з причин 1) гармонізації національного законодавства та законодавств розвинених країн; 2) зростання обсягу іноземних капіталів, інвестованих у національну економіку; 3) збільшення кількості учасників національних фінансових ринків.

Фінансова глобалізація створює для економіки України важливі переваги, які полягають в:

- ✓ розширенні зв'язків з основними учасниками глобального фінансового ринку ТНК і міжнародними фінансовими організаціями;
- ✓ збільшення інвестицій (які регулюються насамперед глобальними ТНК);
- ✓ збільшення фінансової допомоги з боку міжнародних фінансових організацій (зокрема, МВФ);

- ✓ збільшення доступу до нових технологій, окрема технологій операцій на фінансовому ринку.

Процеси інтеграції України у світовий та європейський фінансові ринки потребують вироблення власної стратегії розвитку національного фінансового ринку, в основі якої має бути використання сучасних фінансово-кредитних технологій, адаптованих до специфічних умов національної економіки, а також гармонізація української законодавчої бази щодо фінансових ринків з європейським та міжнародним законодавством.

Питання для самоконтролю:

1. Сутність фінансової інтеграції.
2. Механізми фінансової інтеграції.
3. Наслідки фінансової інтеграції.
4. Які переваги для України створює фінансова глобалізація?
5. Які ризики може створювати для економіки України фінансова глобалізація?
6. Чинники впливу на фінансову інтеграцію.

РОЗДІЛ 2 ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ

ІСТОРІЯ ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ТА ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Історія розвитку Європейського Союзу розпочалося після другої світової війни. Головним завданням майже всіх країн Європи в той період стала відбудова зруйнованої економіки. Після отримання перемоги над фашистською Німеччиною у світі з'явилося дві супердержави СРСР та США. Західна Європа шукала шляхи протистояння його військової могутності. Саме в той час гостро стояло питання щодо побудови Сполучених Штатів Європи. У 1946 році Прем'єр-міністр Великобританії Уїнстон Черчилль у своїй історичній промові в Цюриху заявив о необхідності створення «свого роду Сполучених Штатів Європи». У виступі перед членами військового кабінету у листопаді 1942 р. він промовив: «Бачемо майбутнє Сполучених Штатів Європи, в якому бар'єри між народами будуть мати менше значення і стане можливе необмежене переміщення». Тоді пролунали такі слова: «Першим кроком у побудові європейської сім'ї має стати партнерство між Францією та Німеччиною. Лише таким чином Франція може повернути себе репутацію морального лідера Європи. Відродження Європи неможливе без духовної величі Франції та духовної величі Німеччини. Побудова Сполучених Штатів Європи має бути такою, щоб матеріальна міць однієї держави не відігривала визначальної ролі. Великі і малі нації є однаково важливі, а мірилом їх авторитету має стати спільний внесок у спільну справу». Суперництво між Францією та Німеччиною багато років були головною причиною більшості конфліктів в Західній Європі.

Європейське суспільство із ентузіазмом віднеслося до ініціативи У. Черчіля. Інтенсивна дипломатична діяльність в період між 1948 і 1951 рр. призвела до створення на базі багатосторонніх міжнародних договорів ключових європейських і євроатлантичних структур: Західноєвропейського

союзу (Брюссель, 17 березня 1948 р.), Європейська організація економічного співробітництва (Париж, 16 квітня 1948 р.), Організація Північноатлантичного договору (НАТО),(Вашингтон, 4 квітня 1949 р.), Рада Європи (Лондон, 5 травня 1949 р.), Європейське Об'єднання вугілля і сталі (Париж, 18 квітня 1951 р.). Історичний Конгрес Європи, який відбувся в Гаагі 11 – 17 травня 1948 р. координально змінив обличчя Західної Європи. По своєму змісту і результатам він став одним із самим значних подій у ХХ ст. Прийнята в Гаазі Політична резолюція проголосила, що «для держав Європи настав час делегувати деякі із своїх суверених повноважень і здійснювати їх спільно». Гаагський конгрес схвалив ініціативу щодо європейської парламентської асамблеї – форуму, який би об'єднував всіх народних представників різних країн нашого континенту, незалежного від їх колишнього статусу або приналежності до коаліції

З 1947 року почав діяти американський план Маршалла, метою якого було відродження економіки Європи. У розвитку Європи президент США Трумен і його адміністрація вбачали довгострокові інтерес і тому саме виник інтерес до економічного розвитку країн-партнерів у Європі. Бурхливий розвиток США розширення ринків збуту і інвестування Закордон. 12 березня 1947 року була проголошена Доктрина Трумена, в якій передбачалася надання американської допомоги післявоєнної Європи. Законодавчою основою Плану Маршалу є Акт про Економічне Співробітництво, який було прийнято у 1948 році Конгресом Сполучених Штатів. План Маршала був найважливішою подією у відносинах між США та Європою.

Для реалізації Плану Маршала країнами Західної Європи у квітні 1948 р. була створена постійно діюча Організація Європейського Економічного Співробітництва (ОЄЕС) з штаб-квартирою в Парижі, яка пізніше трансформувалася в Організацію Економічного Співробітництва та Розвитку (ОЕСР). Основною метою цієї організації було здійснення контролю над розподілом засобів й умовами їхнього використання. ОЄЕС. План

Маршалла, в цілому виконувала завдання "стримування комунізму на економічному рівні".

У квітні 1948 році США з 16 західноєвропейськими країнами підписали відповідні угоди, в яких зазначалося, що основною умовою надання допомоги була відмова цих країн від націоналізації промислових об'єктів та заохочення розвитку приватних підприємств.

У 1948 році АЕС розпочала програму технічної та фінансової допомоги, в межах якої було розроблено низку проектів технічної допомоги, інженерних проектів та економічних досліджень, які здійснювались за допомогою американських експертів з метою відновлення основних виробничих фондів та підвищення ефективності європейської промисловості.

В рамках проектів технічної допомоги (ТД) в США було організовано навчання для технічних співробітників та менеджерів з Європи. Впродовж 1948-1951 рр. планувалося витратити від 2 до 3 млрд дол. США на відновлення й розвиток заводів з виробництва заліза, сталі та вугілля, 3-5 млрд. дол. США – на машини й устаткування для шахт, 3-4 млрд. дол. США – на сільськогосподарські машини.

Американська допомога надходила в різних формах, а саме у вигляді безоплатної допомоги, безоплатного постачання товарами та у формі кредитів, які в основному надавались.

Згідно Плану Маршалла передбачалось три види поставок допомоги, а саме:

1) Предмети найважливішої життєвої необхідності для запобігання голоду. Так, США щовесни виділялися асигнування на продукти харчування, одяг, паливо. Основна частина цих поставок йшла до країн Західної Європи у вигляді дотацій, а не позик. Місцева валюта, виручена від продажу цих продуктів, повинна була використовуватись урядами європейських країн для зменшення дефіциту державного бюджету, а отже, і темпів інфляції; для нарощування таких дефіцитних ресурсів як сталь,

цемент, вугілля, шахтне устаткування, нафтопродукти, енергетичне устаткування, транспортні засоби.

2) Промислове устаткування, яке необхідне було для відновлення базових економічних об'єктів, насамперед вугільних шахт (без енергетичного потенціалу інші галузі економіки не могли працювати). США допомогли Німеччині відновити вугільні копальні, які були майже повністю знищеними, забезпечивши їх відповідним обладнанням.

3) Сільськогосподарські машини, промислові товари, запасні частини та інші. Ці поставки фінансувалися під гарантії американського уряду через Експортно-Імпортний Банк США, що створив для цих цілей спеціальне відділення.

АЕС розподіляла безоплатну допомогу та кредити відповідно до доларового дефіциту платіжного балансу кожної країни. Так, 60% допомоги, за Планом Маршалла, отримали чотири країни: Великобританія, Франція, Італія, Західна Німеччина. Першими одержувачами допомоги стали Греція й Туреччина. Підраховано, що із витрачених 13 млрд. дол. США до Америки повернулися 10,5 млрд. дол. США, а інші були видані на військові витрати Туреччини та Греції

Згідно Плану Маршала до 1952 року 16 європейських країн отримали біля 13 млрд. дол. США у вигляді економічної та технічної допомоги, що становило майже 10% федерального бюджету США або 2% ВВП, на реалізацію різноманітних проектів технічної допомоги (ТД). Це сприяло досягненню економічної стабільності в країнах Європи. Уже на початку 1950 року інфляцію в європейських країнах було стримано. За чотири роки валовий національний продукт західноєвропейських країн зріс майже на 32% (промислове виробництво перевищило довоєнний рівень на 40%, сільськогосподарське виробництво – на 11%).

У 1948 році було створено митний союз країн Бенілюксу, який об'єднав Бельгію, Нідерланди та Люксембург. Починаючи з 1952 року відмічається стрімке економічне зростання західноєвропейських країн.

9 травня 1950 року французький міністр закордонних справ Роберт Шуман оприлюднив Декларацію, яка започаткувала процес європейської інтеграції, в якій було запропоновано Німеччині, Франції та іншим європейським країнам передати управління виробництвом вугіллям та сталлю, що складають основу військової промисловості, що унеможливило б підготовку окремої країни передати під спільний контроль. Контроль мав здійснюватись «вищим органом», що унеможливило б здійснювати підготовку окремої країни до війни. Концепцію такого об'єднання розробив Жан Мане, який був відомим антифашистом.

Пов'язаний із створенням Європейського об'єднання вугілля і сталі (ЄОВС).

18 квітня 1951 року в Парижі шістьма країнами (Франція, ФРН, Люксембург, Бельгія, Італія та Нідерланди) підписали угоду про створення Європейського об'єднання вугілля та сталі (ЄОВС).

Мета ЄОВС – сприяти економічному зближенню між країнами, які увійшли до нього, шляхом створення єдиного ринку вугілля та сталі.

В липні 1952 року після ратифікації національними парламентами Угода набула чинності. Відповідно до цієї угоди запрацював спільний ринок вугілля та сталі. В 1953 році скасовано митні обмеження в торгівлі залізом і бруктом, а дещо пізніше і сталлю.

27 травня 1952 року шість країн підписали Договір про заснування Європейського оборонного співробітництва (ЄОС).

На початку 1957 року країни-члени ЄОВС на конференції в Парижі домовились про створення «Спільного ринку» - ЄЕС та «Співробітництва з атомної енергетики» - ЄВРАТОМ. 25 березня 1957 року в Римі підписано Договір про ЄЕС та ЄВРАТОМ, звідки і пішла назва «Римські договори» (набула чинності 1 січня 1958 року). Мета створення Спільного ринку - сталий і збалансований розвиток економік країн, підвищення рівня життя населення.

Після тривалих вагань шість країн, які входили до складу ЄОВС, на конференції у Мессіні прийняли рішення про заснування Європейського співробітництва з атомної енергії (ЄВРАТОМу).

Мета Євроатому – розвиток ядерної енергетики в країнах - учасниках, проведення спільної політики у сфері ядерної енергетики.

В 1967 р. відбулося об'єднання трьох співтовариств (ЄОВС, ЄВРАТОМ, ЄЕС) і створенням Європейських співтовариств (ЄС).

Цілі ЄС – створення єдиної Європи шляхом поступового злиття національних економік і створення спільних інститутів.

У грудні 1959 року у Гаазі (Нідерланди) було прийнято рішення про розширення співробітництва та поглиблення інтеграції. З 1 січня 1973р. до «шістки» приєдналися Данія, Ірландія та Великобританія, а в 1981р. - Греція, 1986 р. – Іспанія і Португалія, в 1995 р. – Австрія, Фінляндія, Швеція. Норвегія, яка також провела обговорення, після проведення національного референдуму в листопаді, вирішила не вступати до ЄС.

11 грудня 1991 році відбулося підписання Маастрихтської угоди про створення Європейського Союзу. У відповідності з Маастрихтським договором функціонування Європейського Союзу передбачає:

- ✓ проведення спільної зовнішньої політики і політики безпеки;
- ✓ співробітництво в галузі правосуддя і внутрішніх прав;
- ✓ співробітництво в економічних і соціальних сферах
- ✓ (крім Великобританії).

З набуттям нею чинності є 1 листопада 1993 року Співтовариство зробило крок до створення економічного і валютного союзу (ЄВС), що передбачало введення єдиної валюти, проведення єдиної валютної політики, створення нового інституту – Європейського Центрального Банку (ЄЦБ). Саме відтоді, 1 листопада 1993 року, Європейські Співробітництва стали називатися Європейським Союзом.

Основними цілями Європейського Союзу є:

- ✓ створення міцного союзу народів Європи;

- ✓ підвищення та примноження національного добробуту;
- ✓ підвищення ролі Європейського Співробітництва на міжнародній арені шляхом проведення єдиної зовнішньої політики і політики безпеки;
- ✓ сприяння збалансованому і сталому економічному розвитку країн – членів ЄС завдяки ліквідації внутрішніх кордонів, посиленню економічної і соціальної взаємодії, створенню Економічного і Валютного Союзу і запровадження єдиної валюти;
- ✓ підвищення ефективності механізмів і органів Європейського Співробітництва;
- ✓ посилення захисту прав та інтересів громадян країн-учасниць шляхом введення громадянства Європейського Союзу.

Європейський Союз передбачає, що в багатьох сферах країни-члени переходять від координації дій національних урядів до проведення спільної політики. У 1997 році підписано країнами нову угоду – Амстердамську, основними напрямками якої є: свобода пересування, працевлаштування та права громадян, надання більшої ваги голосу Європи на міжнародній арені та підвищення структури ефективності інституційних структур Союзу з огляду на майбутнє розширення Союзу.

У 2004 р. до Європейського Союзу приєдналася Латвія, Естонія, Литва, Польща, Словенія; у 2007 р. – Румунія та Болгарія. В 2010 р. Асоційованими членами ЄС стали Туреччина, Македонія, Хорватія.

Останнє розширення ЄС відбулося 1 липня 2013р. – вступ до Європейського Союзу Хорватії. Останній звіт Єврокомсії з моніторингу в березні 2013 року підтвердив, що Хорватія виконала заплановані умови по конкурентній політиці, судовій системі та основним правам, а також справедливості, свободі і безпеці.

Хорватія є двадцятою країною в ЄС за розміром ВВП – 0,34% від загального обсягу. Її населення в 4,4 млн складатиме 0,87%. ВВП на душу населення в 2011 р. склав 61% від середнього для ЄС. При приєднанні Хорватії до ЄС вона отримала доступ до Фонду згуртування, Структурного

фонду і Європейського Фонду рибного господарства. В якості нового члена Хорватія також отримує кошти з Перехідного фонду (29 млн євро в 2013 році). У цілому очікується, що Хорватія отримує значний прибуток від вступу до ЄС, не тільки в політичному, а й в економічному плані.

Європейський союз є одним із трьох основних і найбільших розвинутих центрів світу поряд із такими країнами, як США та Японія. На країни ЄС припадає майже четверта частина обсягів світової торгівлі, що суттєво перевищує частку США. Це найбільший імпортер сільськогосподарських продуктів та сировини. ЄС підтримує дипломатичні відносини з понад 130 країнами світу.

Питання для самоконтролю:

1. Якою є історія побудови європейського економічного та валютного союзу?
2. Основні чинники європейської інтеграції?
3. План Маршала: суть та втілення у життя.
4. Які договори лежали в основі створення ЄС?
5. Основні цілі ЄС.
6. Що передбачає Маастрихтська угода?
7. Етапи розширення ЄС.

ВАЛЮТНА ІНТЕГРАЦІЯ

Процес валютної інтеграції починається на стадії формування економічного і валютного союзу, в межах якого забезпечується вільне переміщення товарів і послуг, капіталів, валют на основі уніфікації законодавства у цій сфері. В 60 –х роках минулого сторіччя разом із заснуванням митного союзу і формування ринкових засад в сільськогосподарському секторі Європейською Економічною Співдружністю було зроблено кроки до створення Спільного ринку з вільним рухом товарів. В цей період країни-члени ще не визначали спільні правила розвитку в сфері валютного регулювання. Координація макроекономічних процесів і стабілізаційна політика, яка потрібна для підтримки системи фіксованих валютних курсів практично не проводилась. Це призвело наприкінці 1960 –х років до валютної кризи в Європейській економічній Співдружності, яка спричинила значні зміни валютного паритету двох основних валют інтеграційного угруповання – французького франка і німецької марки. Для того, щоб у майбутньому запобігти валютній кризі, Рада Міністрів ЄС у 1969 р. приймає рішення про розробку поетапного плану формування економічного і валютного союзу. Перша спроба організації валютного союзу відбулася у 1971 р., коли держави-члени прийняли програму на період до 1980 р. про поетапне створення економічного валютного союзу. Рада Міністрів Європейського Союзу 22 березня 1971 р. прийняла «План Вернера» щодо створення європейського валютного союзу, розрахований на 10 років. З приводу запропонованого «плану Вернера» точилась жорстка дискусія між «монетаристами» і «економістами». Представники «монетаристів» на чолі з Францією пропонували створити валютний союз на базі фіксованих валютних курсів, а «економісти» на чолі з ФРН пропонували розпочати з формування економічного союзу і віддавали перевагу плаваючим валютним курсам. Відповідно до положень цього плану на першому етапі (1971-1974 рр.)

передбачалося звуження меж коливань валютних курсів спочатку до + 1,2%, а потім до нуля, уніфікація валютної політики на основі її гармонізації та координації, узгодження фінансової та грошово – кредитної політики. На другому етапі (1975 – 1976 рр.) намічалось завершити всі ці заходи. На третьому етапі (1977- 1979 рр.) передбачалося передати наднаціональним органам ЄС деякі повноваження, що належали національним урядам. Створити європейську валюту з метою вирівнювання валютних курсів і цін на базі фіксованих паритетів. Планувалося створення єдиної бюджетної системи, оптимізації діяльності банків і банківського законодавства. Ставилось завдання заснувати спільний центр для вирішення валютно-фінансових проблем і об'єднати центральні банки ЄС за зразком Федеральної Резервної Системи США для гармонізації грошово-кредитної та валютної політики. В цілому «план Вернера» зазнав поразки. Це було обумовлено різними темпами економічного розвитку, кризами 70 –х початку 80-тих років, а також розбіжностями між країнами ЄС, зокрема – між прагненнями національного суверенітету та спробами наднаціонального регулювання валютно – кредитних відносин. Режим «європейської валютної змії» виявився малоефективним, оскільки не був підкріплений координацією валютно-економічної політики країн ЄС. Часто змінювалися співвідношення курсів з метою зменшення спекулятивного тиску на окремі валюти. Деякі країни призупинили використовувати механізм «валютної змії», щоб не витратити свої валютні резерви для підтримки курсу валют у вузьких межах. По закінченню дії «валютної змії» у Співробітництві відбулися зміни, які відкрили шлях до якісно нового рівня інтеграції.

Результатом регіональної валютної інтеграції стало утворення Європейської валютної системи, яка формально почала діяти в 1978р. Її головною метою була стабілізація валютних курсів, зменшення економічної залежності країн-учасниць від дестабілізуючого зовнішнього впливу.

Європейська валютна система - створена країнами –членами ЄС зона скоординованого плавання по відношенню к долару курсів національних валют з метою забезпечення їх більшої стабільності.

Ця система являє собою форму організації відносин країн ЄС у валютній сфері на наднаціональному рівні.

Європейська валютна система еволюціонувала від координації валютної політики країн ЄС через створення спільної розрахункової одиниці – екю (спільне встановлення валютних курсів) до єдиної грошової політики і єдиної європейської валюти євро.

Основою ЄВС була європейська валютна одиниця екю, курс якої визначається як середньозважене курсів країн ЄС. Кредити, які отримували країни в рамках єдиної сільськогосподарської політики, а також в межах інших програм, бюджет ЄС і борги між країнами ЄС демонювались в екю. Її створення відбулося за рахунок внесків членів Європейського фонду валютного співробітництва (ЄФВС) для надання тимчасової фінансової підтримки країнам членам з метою фінансування дефіциту платіжного балансу. Капітал фонду складав із внесків членів згідно встановлених квот. Ресурси фонду формувалися за рахунок виділення кожною країною 20% своїх золотих та 20% доларових резервів ЄФВС у формі постійно поновлюваних кредитів.

Основними параметрами ЄВС було обмеження коливання курсів валют в межах +2,25 від узгодженого центрального курсу кожної валюти до екю. Великобританія на протязі декілька років не приймала участі в системі і приєдналася до неї лише в жовтні 1990 року з умовою, що фунт може коливатися в межах 6% від центрального курсу. На подібних умовах входила до ЄВС і Іспанська пезета. Після виходу Великобританії і Італії із ЄВС у 1993 році межа коливань всіх валют було розширено до 15%.

Механізм регулювання валютних курсів в рамках ЄВС мав назву «змії в тунелі». Якщо відхилення курсу від центрального паритету 75% сягало від встановлених меж, то країна зобов'язана прийняти міри (переважно це

валютні інтервенції, які здійснює ЦБ країни). Національну валюту продають, якщо її підвищувався, і скуповують, якщо курс її знижувався.

Ситуація почала якісно змінюватися в 80-х роках. До цього часу посилилася економічна взаємозалежність і міждержавне регулювання. Була сформована розгалужена інституційно-організаційна структура. Зміни у валютній сфері органічно поєднувались з завершенням лібералізації руху капіталу й створення спільного ринку. Все сприяло прийняттю в квітні 1989 р. програми створення валютного союзу, розробленою комітетом Жака Делора. З набуття чинності Маастрихтської угоди про створення Європейського Союзу та створення інституту Європейського Центрального банку (ЄЦБ), співробітництво фактично перейшло до створення економічного, і валютного союзу (ЕВС), що передбачає проведення спільної валютної політики. Необхідність грошово-кредитного регулювання на «наднаціональному» рівні, основою якої була б єдина грошова одиниця євро, зумовлюється існуючими національними відмінностями в розрахунках, курсовою валютною політикою.

Процес створення ЕВС розпочався у 1993 році і передбачав трьох етапів (підготовчого, організаційного та завершального). На першому етапі, який розпочався в червні 1990 р., було скасовано всі обмеження на рух капіталу між країнами ЄС і почалось поступово зближення основних макроекономічних показників економік. На другому етапі, який почався на основі угоди про Європейський Союз, яка набрала чинності в листопаді 1993 р., країни пішли по шляху поглиблення валютної інтеграції. На перших двох етапах (1990 – 1998рр.) побудови ЕВС було завершено створення Спільного ринку, відбувалася розробка юридичної бази банківської системи, формувалася в цілому у правова та інституційна база Союзу, було створено Європейський Центральний банк, а держави виконували програми стабілізації державних фінансів відповідно до Маастрихських критеріїв. Основними політичними рішеннями на другому етапі було: введення вимог конвергенції – жорстких показників зближення

господарств у сфері державних фінансів, довгострокових процентних ставок і валютних курсів, досягнення яких дає можливість країнам перейти до третього етапу.

Важливим рішенням було створення Європейського валютного інституту (ЄВІ) – організації країн ЄС, який відповідає за координацію валютної політики між ними, підготовку створення Європейського центрального банку. На другому етапі передбачалось створення механізму нагляду за економічною політикою. Нагляд здійснює Рада ЄС і Європейський валютний інститут.

Завершальний, третій етап (1 січня 1999 р. – 1 липня 2002 р.) став етапом переходу країн – членів на єдину валюту євро. З 1 січня 1999 р. були зафіксовані валютні кузи євро до національних валют держав-учасниць зони євро, а євро став їхньою загальною валютою. Відбулася заміна ЄКЮ на євро в співвідношенні 1:1. З 1 січня 2002 року єдина європейська валюта ввійшла в готівковий обіг.

Становлення євро відбувалося в умовах швидко змінюючої світової економіки, неоднозначної еволюції долара за останні роки, трансформації всього світогосподарського механізму в напрямку створення нового глобального економічного порядку з його новими пріоритетами і ризиками. Євро було введено не стільки для посилення конкуренції і прискорення економічного розвитку в країнах Євросоюзу, скільки для стимулювання проведення структурних реформ.

Основним наслідком участі у валютному союзі є втрата країнами протекціоністських можливостей, пов'язаних із проведенням самостійної політики обмінного курсу національної валюти для підтримки зовнішньоекономічної діяльності. Тому при переході до валютного союзу основним питанням стало визначення передумов, необхідних для досягнення країною-членом валютного об'єднання економічних цілей (повної зайнятості, економічного зростання, стабільності цін, рівноваги платіжного балансу). Основною передумовою участі у валютному союзі є

зближення , вирівнювання національних економік, згладжування їхніх відмінностей. Для участі у валютному союзі, країна, згідно Маастрихтській угоді, повинна відповідати наступним вимогам: дефіцит бюджету не повинен перевищувати 3% від ВВП, а валовий борг уряду 60% ВВП, інфляція споживчих цін не повинна перевищувати інфляцію у трьох країнах членах з найбільш низьким рівнем інфляції більш ніж на 1,5 %.

Валютний союз ставить за мету забезпечення стабільності фінансової системи Європейського Союзу.

Фінансова система Європейського Союзу складається з управління фінансами та фінансових інститутів.

Фінансова система Європейського Союзу базується на таких принципах:

- розподіл фінансових ресурсів на централізовані та децентралізовані;
- самостійності (кожна ланка фінансової системи країни має свої джерела фінансування);
- єдності (всі ланки фінансової системи ЄС поєднані та взаємопов'язані між собою через систему фінансових ресурсів, які виникають з приводу формування, розподілу та використання фінансових ресурсів);
- функціонального призначення елементів фінансової системи Європейського Союзу;
- адміністративно – територіального розподілу фінансових ресурсів держави.

Структура фінансової системи ЄС має бути спрямована на розв'язані наступних завдань:

- формування. концентрацію та оптимальне розміщення достатніх для виробництва певного обсягу ВВП фінансових ресурсів;
- досягнення максимальної ефективності використання наявних фінансових ресурсів;

- встановлення оптимальних пропорцій розподілу та перерозподілу виробленого ВВП з метою забезпечення потреб громадян, підприємств та держави в цілому;
- сприяння залученню усіх тимчасово вільних коштів та отриманих доходів через інститути фінансового ринку;
  - формування страхових фондів з метою забезпечення відшкодування втрат фінансових ресурсів, доходів та забезпечення їх раціонального використання.

До основних інституцій в системі валютних відносин Європейського Союзу належать: Європейський інвестиційний банк, Європейський центральний банк, Європейський фонд розвитку, Європейський фонд регіонального розвитку.

Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) заснований у 1958 р. згідно Римським договором (місцезнаходження Люксембург). Банк надає фінансування проектам загальноєвропейського значення (будівництво залізниць і доріг, аеропортів та проекти для захисту довкілля), особливо в найменш розвинених регіонах, країн-кандидатів та в країнах, що розвиваються. Європейський інвестиційний банк також надає кредити для інвестування малого бізнесу.

До його функцій також входить модернізація галузевої структури економіки, розвиток пріоритетних галузей, створення спільних господарських об'єктів, що являють інтерес для країн ЄС.

Проекти, які фінансуються банком, відбираються за наступним критерієм:

- ✓ вони повинні сприяти досягненню цілей ЄС: підвищувати конкурентоздатність європейської промисловості та малого бізнесу, створювати транс'європейську мережу (транспорт, телекомунікацій та енергетики), створювати сектор інформаційних технологій, захищати довкілля, покращувати систему охорони здоров'я та систему освіти;
- ✓ вони повинні приносити користь менш розвинутим регіонам;

- ✓ вони повинні допомагати залучати фінансування з інших джерел.

ЄІБ також підтримує сталий розвиток в Середземноморських країнах, країнах Африки, Карибського та Тихоокеанського регіонів, проекти в Латинській Америці та Азії

ЄІБ – неприбуткова організація: банк не отримує гроші з поточних чи ошадних розрахунків та не використовує фонди з бюджету ЄС. Уставний капітал банку складається із внесків країн-членів. Кожна країна має квоту, що відповідає її економічній потужності. Найбільші квоти має Німеччина, Франція, Велика Британія та Італія. Крім того банк практикує облігаційні позики. Завдяки підтримки країн-членів ЄІБ отримав найвищий можливий кредитний рейтинг (AAA) на валютних ринках, тому комерційні банки надають йому позики.

Рішення у банку приймаються такими органами:

- ✓ Правління, що складається з міністрів усіх країн-членів, Воно визначає загальну кредитну політику банку, схвалює його балансові та щорічні звіти., дає згоду банкові на фінансування проектів поза межами ЄС та приймає рішення щодо збільшення основного капіталу.
- ✓ Рада директорів, що схвалює операції кредитування та позик і забезпечує ефективне управління ЄІБ.
- ✓ Керівний комітет – виконавчий орган ЄІБ, що опікується повсякденною діяльністю банку.

Європейський центральний банк (ЄЦБ) заснований у 1998 р. згідно Договору про Європейський Союз та розташований у Франкфурті (Німеччина). Європейський центральний банк встановлює ліміт державних витрат.

Національні центральні банки – єдині акціонери ЄЦБ, причому їхні частки в капіталі й прибутках пропорційні часткам їхніх країн у спільній чисельності населення і валовому внутрішньому продукті держав – членів співтовариств. Європейська система центральних банків покликана підтримувати спільну економічну політику всередині ЄС. У всіх своїх діях

вона повинна керуватися принципами відкритої ринкової економіки і вільної конкуренції.

Одне із головних завдань ЄЦБ – зберігати цінову стабільність в зоні євро, таким чином оберігаючи купівельну спроможність євро під впливом інфляції. ЄЦБ ставить на меті забезпечення того, щоб щорічне зростання споживчих цін перевищувало 2%.

Це здійснюється двома шляхами:

- По-перше, за допомогою контролю над грошовою масою. Якщо грошова маса перевищує постачання товарів та послуг, це призводить до інфляції.
- По-друге, контролюючи політику ціноутворення та оцінюючи ризики, які виникають для цінової стабільності в зоні євро. Контроль над грошовою масою передбачає визначення процентних ставок в зоні євро.

Стабільність цін є найбільш вагомим внеском монетарної політики у забезпечення сприятливого економічного середовища, підтримки високого рівня зайнятості. Інфляція і дефляція можуть призвести до суттєвих економічних та соціальних наслідків для суспільства.

Визначальним принципом функціонування ЄЦБ є незалежність. Тобто на його діяльність не може вплинути жодний національний орган або держава, інші інституції ЄС. ЄЦБ має свій власний, незалежний від Європейського Співтовариства бюджет, що також є важливим елементом його незалежного статусу.

Організаційно ЄЦБ складається з Виконавчого правління, Управлінської ради, Загальної ради. Виконавче правління включає президента, віце-президента й інших членів; воно координує реалізацію валютної політики. Управлінська рада включає Виконавче правління й управління національних центральних банків; воно відає поточними справами валютної політики. Загальна рада відповідає за зв'язки між країнами ЄС.

Зазначимо, що в період кризи інфляція в євросоні перевищила цільовий рівень ЄЦБ. В цілому по країнах ЄС інфляція (в річному вирахованні) в березні 2011 р. склала 3,1%. Найвищий рівень інфляції (в річному обчисленні) серед країн Європейського союзу в березні 2011 р. був зареєстрований в Румунії, де споживчі ціни зросли на 8%. Друге місце за зростанням інфляції зайняла Естонія з показником 5,1%, третє – розділили Болгарія та Угорщина, де індекс споживчих цін зріс на 4,6%. А найнижчий рівень річної інфляції за цей період був відзначений в Ірландії - 1,2%, Швеції - 1,4% та Чехії - 1,9%.

В період кризи для стимулювання росту економіки ЄЦБ почав переходити на менш жорстку монетарну політику. Першим кроком було поступове зменшення базової процентної ставки в Євросоні.

Для боротьби з кризою ЄС використовував такі антикризові заходи:

- реформування фінансової системи;
- підтримка пріоритетних галузей економіки;
- збереження людей у сфері зайнятості;
- сприяння відновленню глобальної економіки.

Європейський фонд розвитку – ЄФР утворено в 1958 р. в рамках Європейського Інвестиційного банку. Його метою є надання допомоги країнам, що розвиваються, асоційованим з ЄС.

Управління фондом здійснюється Генеральним директором Комісії ЄС з питань співробітництва й розвитку. Країни, що розвиваються, мають право дорадчого голосу. Ресурси ЄФР формуються за рахунок безвідплатних внесків країн ЄС. Найбільші квоти внесків мають Німеччина, Франція, Велика Британія, Італія.

Функцією ЄФР є кредитування на компенсацію втрат при експорті сільськогосподарської й мінеральної сировини, а також координація двосторонніх програм допомоги країнам, що розвиваються. Для виконання цієї функції в рамках ЄФР утворено два спеціалізованих фонди: МІНЕКС і СТАБЕКС.

Фонд МІНЕКС (MINEX Fund) утворено в 1980 р. Він фінансує асоційовані країни в разі скорочення ними експорту промислової сировини через скорочення обсягів виробництва в країнах ЄС. Фонд СТАБЕКС (STABEX Fund) утворено в 1975р. Він компенсує втрату валюти асоційованих країн в разі падіння експортних цін на сільськогосподарську сировину.

Європейську систему Центральних банків (ЄСЦ) створено у 1999 р. Її основні цілі:

- ✓ забезпечення цінової стабільності;
- ✓ розробка й реалізація єдиної грошової політики;
- ✓ здійснення валютних операцій відповідно з Маастрихтським договором;
- ✓ управління офіційними валютними резервами держав-членів;
- ✓ зміцнення платіжної політики;
- ✓ сприяти безперебійному функціонуванню платіжних систем.

Європейський фонд регіонального розвитку – ЄФРР утворено в 1975 р. для стимулювання розвитку відсталих регіонів у країнах ЄС шляхом фінансування народногосподарських об'єктів. Ресурси фонду формуються за рахунок спільних бюджетних коштів країн ЄС. Основна діяльність ЄФРР – надання субсидій для вирішення економічного розвитку відносно відсталих районів країн ЄС. Переважну частину субсидій одержали Італія, Велика Британія, Греція, Ірландія.

Питання для самоконтролю:

1. Якою є історія побудови європейського валютного союзу?
2. В чому полягає ідея «Плану Вернера» ?
3. Позиції монетаристів і економістів щодо створення Європейської валютної системи.
4. Які вимоги представлено у Маастрихтській угоді?

5. Які основні функції Європейського центрального банку та Європейського фонду розвитку.
6. Програми кредитування Європейського Інвестиційного банку.
6. Призначення спеціалізованих фондів.
7. Основні антикризові заходи Європейського Союзу.

СТРУКТУРА ТА ФУНКЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ІНСТИТУЦІЙ

Європейські інституції. Основними дійовими особами європейської інтеграції є головні органи Спільноти, які в договорах зветься «інституціями»: Європейська Рада, що встановлює цілі спільних політик; Європейська Комісія, яка вносить пропозиції щодо рішень, які слід ухвалити; Економічно-соціальний комітет та Комітет регіонів, котрі дають свої висновки щодо зазначених рішень; Європейський Парламент та Рада міністрів, що затверджують рішення; Суд та Рахункова палата, які контролюють законність цих рішень. Рішення щодо спільних політик ухвалюють спільні інституції, *створені* згідно з визначеними у відповідному договорі процедурами.

Європейська Рада є найвищим органом ЄС. Європейська Рада складається з глав держав ЄС та президента Європейської Комісії. Її було створено в 1974 році, як головний політичний орган. Рада збирається чотири рази на рік для обговорення актуальних питань діяльності Союзу. Вона надає Європейському парламенту доповідь про хід кожного засідання і щорічний письмовий звіт про результати своєї діяльності.

Європейська Рада є «архітектором» європейської конструкції. Вона надає Союзові необхідного імпульсу для розвитку, визначає для нього загальні політичні настанови та розв'язує найважливіші проблеми структурного характеру. Статус Європейської Ради визначено у статті 4 ДЄС. Європейська Рада — це передусім форум для вільного та неформального обміну думками між лідерами держав-членів. Слід відзначити, що глави держав або урядів не ухвалюють правових актів, які були б офіційно обов'язковими для держав-членів. Дискусії, що відбуваються між

ними, приводять до оприлюднення декларацій, які містять настанови та загальні директиви для майбутніх дій Спільноти.

Європейська Комісія є виконавчим органом, вона несе відповідальність за виконання рішень Парламенту та Ради, що означає управління повсякденними справами Європейського Союзу: втілення політик, управління програмами та використання його фондів. Подібно Парламенту та Раді Європейська Комісія була заснована в 1950-тих згідно установчих договорів ЄС.

Комісія складалася з 28 членів, яких обирають терміном на п'ять років за згодою урядів держав-членів і які не можуть протягом цього періоду обіймати ніяких інших посад. Європейська Комісія є ініціатором законопроектів (пропонує нові законопроекти Європейському Парламенту та Раді).

Комісія - незалежний від національних урядів орган, який представляє та захищає інтереси ЄС в цілому. Члени комісії при виконанні своїх обов'язків не повинні приймати інструкції від своїх урядів. Президент Європейської комісії - Жозе Мануель Баррозу.

Місце проведення засідань Комісії - Брюссель (Бельгія), але Комісія також має офіси в Люксембурзі, представництва у всіх країнах - членах ЄС та у багатьох столицях світу. Засідання Комісії відбуваються щотижня. Кожний пункт порядку денного представляє комісар, відповідальний за певну галузь, а команда приймає певне рішення.

Європейської Комісії виконує чотири головні функції:

- ✓ Пропонує нові законопроекти Парламенту та Раді.
- ✓ Здійснює керівництво та втілює політику та бюджет ЄС.
- ✓ Забезпечує дотримання європейського законодавства (разом з Судом ЄС).
- ✓ Представляє ЄС на міжнародній арені, наприклад, на переговорах ЄС з іншими країнами.

Ініціювання нових законопроектів. Комісія сама відповідає за розробку пропозицій нових законопроектів, які вона подає до Парламенту та Ради. Ці пропозиції повинні захищати інтереси Союзу та його громадян.

Комісія представляє Європейський Союз на міжнародній арені, уповноважена вести переговори від імені ЄС про підписання міжнародних угод. Прикладом такої угоди може бути Угода Котону, що визначила умови надання допомоги та торгівельного партнерства між ЄС та країнами, що розвиваються, в Африці, Карибському басейні та Тихоокеанському регіоні.

Одним з її головних завдань є забезпечення належного застосування державами-членами положень договорів та вторинного законодавства. Для цього їй надані права наглядача, які вона застосовує за власною ініціативою чи у відповідь на запит від уряду чи скаргу від окремих осіб. Якщо в результаті розслідування Комісія доходить висновку, що є місце порушення законодавства Спільноти, вона вимагає від держави-порушниці пояснень. Якщо пояснення держави не переконують Комісію, остання передає справу в Суд.

Втілення політики ЄС та бюджету. В якості виконавчого органу ЄС Комісія несе відповідальність за управління та виконання бюджету ЄС. Більшість роботи виконується національними та місцевими органами влади, проте Комісія здійснює контроль за цією діяльністю - під наглядом Суду аудиторів, Рахункової палати. Завданням обох установ є забезпечення надійного фінансового менеджменту. Європейський Парламент дає дозвіл Комісії на виконання бюджету лише у разі, якщо щорічний звіт задовольняє Рахункову палату.

Комісія впроваджує політику, ухвалену Парламентом та Радою, в таких сферах, як спільна сільськогосподарська та конкурентна політика. Комісія має право надавати дозвіл чи забороняти злиття компаній. Комісія також слідкує за тим, щоб країни ЄС не надавали своїм галузям промисловості такі субсидії, які б призводили до порушення принципів конкуренції. Прикладом управління Комісією програмами ЄС може слугувати низка програм від

"Interreg" та "Urban", завдяки яким було створено транскордонне співробітництво регіонів та надана допомога у відродженні занепадаючих урбаністичних зон, до програми "Еразмус" ("Erasmus") - широкого студентського обміну в Європі.

Забезпечення дотримання європейського законодавств. Комісія діє в якості "опікуна договорів": разом із Судом забезпечує відповідне застосування права ЄС усіма державами - членами. У разі недотримання країною законодавства, а отже, невиконання взятих на себе юридичних зобов'язань, Комісія вживає заходів для виправлення становища. По-перше, започатковує судовий процес під назвою "процедура порушення". Уряду країни-порушниці надсилається офіційний лист із зазначенням кінцевого терміну, до якого слід надіслати детальну відповідь-пояснення. Якщо ситуація не зміниться, Комісія передає справу на розгляд Суду ЄС, який уповноважений накладати покарання. Рішення Суду носять обов'язковий характер для всіх держав - членів та інституцій ЄС. Голова Комісії визначає, за яку галузь відповідатиме той чи інший комісар та, в разі необхідності, змінює сфери відповідальності під час терміну роботи Комісії цього скликання. Кожний пункт порядку денного представляє комісар, відповідальний за цю галузь, а команда приймає колективне рішення з цього питання.

Заради загальних інтересів Спільноти члени Комісії мають бути цілковито незалежними в здійсненні своїх обов'язків; не повинні приймати настанов від жодного з урядів, а всі уряди мусять дотримуватись цього принципу та не намагатися вплинути на членів Комісії у виконанні ними своїх обов'язків (стаття 213 ДЄС). Конституційний договір передбачає, що таке формування Комісії — один комісар від кожної держави — збережеться до 2014 року. Відтак кількість членів Комісії становитиме дві третини від кількості держав- членів. Комісарів обиратимуть за системою ротації держав-членів, передбаченою в Ніцькому договорі.

Право на ініціативу, що належить Комісії відіграє надзвичайно важливу роль у розвитку спільних політик, а отже, й у прогресі багатонаціональної інтеграції. Всі законодавчі акти та програми Спільноти ухвалюють за ініціативою Комісії у формі пояснювальних звернень чи пропозицій. У своїх пропозиціях Комісія має відзначити спільні інтереси та заходи. Щорічно вона подає до Ради близько 700 пропозицій.

Рада Європейського Союзу - основний законодавчий орган ЄС. Як і Парламент, Рада була заснована згідно установчих договорів у 1950-тих і представляє держави-члени ЄС. У засіданнях беруть участь по одному міністру від кожного національного уряду країн-членів ЄС.

Загалом існує дев'ять конфігурацій Рад:

Рада із загальних питань та зовнішніх зносин

Рада з питань економіки та фінансів;

Рада з питань правосуддя та внутрішніх справ;

Рада з питань зайнятості, соціальної політики, охорони здоров'я та захисту споживачів

Рада з питань транспорту, телекомунікацій та енергетики;

Рада з питань сільського господарства та рибальства

Рада з питань довкілля

Рада з питань освіти, молоді та культури.

Який міністр бере участь у засіданнях, залежить від порядку денного. Якщо, наприклад, Рада має обговорити питання захисту довкілля, то у засіданні беруть участь міністри охорони навколишнього середовища від усіх країн-членів ЄС, і тоді зустріч називатиметься "Рада з питань довкілля".

Відносинами ЄС з іншими країнами світу опікується "Рада із загальних питань та зовнішніх зносин", але оскільки Рада має широкі повноваження щодо питань загальної політики, то у її засіданнях беруть участь або міністри, або держсекретарі, в залежності від рішення уряду країни.

Кожний міністр Ради уповноважений представляти свій уряд, тобто підпис міністра свідчить про зобов'язання всього уряду. Окрім того, кожний

міністр Ради підзвітний своєму національному парламенту і громадянам, яких цей парламент представляє. Це забезпечує демократичну легітимність рішень Ради.

Чотири рази на рік президенти чи прем'єр-міністри країн-членів разом з Президентом Європейської Комісії зустрічаються на засіданнях Європейської Ради. Ці "саміти" визначають загальний курс політики ЄС та вирішують питання, які не можуть бути вирішені на нижчому рівні (міністрами в рамках звичайних зустрічей Ради).

Рада виконує шість головних функцій.

- ✓ Приймає європейські закони (у багатьох сферах спільно з Європейським Парламентом).
- ✓ Координує загальну економічну та соціальну політику країн-членів.
- ✓ Укладає міжнародні угоди між ЄС та іншими країнами чи міжнародними організаціями.
- ✓ Схвалює бюджет ЄС (разом з Європейським Парламентом).
- ✓ Розробляє спільну зовнішню політику та політику безпеки ЄС, що базується на керівних принципах, визначених Європейською Радою.
- ✓ Координує співпрацю між національними судами та силами поліції у кримінальних справах.

Законодавство. Більшість законодавства ЄС приймається спільно Радою та Парламентом. Рада діє за пропозицією від Комісії, а Комісія несе відповідальність і забезпечує адекватне втілення законодавства ЄС після того, як воно було прийнято.

Координація політик держав – членів. Країни ЄС вирішили, що вони хочуть мати загальну економічну політику, яка базується на тісній координації національних економічних політик. Таку координацію здійснюють міністри економіки та фінансів, які разом утворюють Раду з економічних та фінансових питань (Ecofin). Країни ЄС прагнуть створити нові робочі місця та поліпшити систему освіти, охорони здоров'я та соціального захисту. Хоча кожна країна ЄС відповідає за власну політику в цих сферах, члени ЄС

погоджують загальні цілі та досліджують досвід один одного для впровадження найкращих результатів. Цей процес носить назву "відкритий метод координування" та відбувається в рамках Ради.

Укладання міжнародних угод. Щороку Рада укладає (тобто офіційно підписує) низку угод між Європейським Союзом та країнами-не членами ЄС і міжнародними організаціями. Ці угоди можуть охоплювати широке коло питань, таких як торгівля, співпраця та розвиток або вони можуть стосуватися конкретних питань, наприклад, ткацької промисловості, рибальства, науки та технології, транспорту тощо. Рада також може укладати конвенції між країнами-членами ЄС в таких сферах як оподаткування, право компаній або консульський захист. Конвенції можуть також стосуватися питань "Свободи, безпеки та правосуддя".

Схвалення бюджету ЄС. Щорічний бюджет ЄС схвалюється спільно Радою та Європейським Парламентом.

Спільна зовнішня політика та політика безпеки. Держави-члени ЄС розроблюють спільну зовнішню політику та політику безпеки (СЗППБ), хоча зовнішня політика, безпека та оборона - ті сфери, над якими національні уряди зберігають незалежний контроль. В цих сферах вони не поступилися власною суверенністю, отже Парламент та Європейська Комісія відіграють тут обмежену роль. Однак країни-члени ЄС можуть досягти значних результатів, працюючи разом у цих питаннях і Рада виступає головним форумом для такої "міжурядової співпраці". З метою підвищення спроможності відповідати на виклики в обставинах міжнародних криз Європейський Союз утворив "сили швидкого реагування". Це не "Європейська армія": військові залишаються у складі своїх національних збройних сил і перебуватимуть під їхнім командуванням, а їх роль у складі сил обмежена гуманітарною допомогою, рятувальними завданнями, операціями з підтримання миру та виконанням завдань з подолання криз. Так, ЄС провів військову операцію (кодова назва

"Артеміда") в Демократичній Республіці Конго, операцію з підтримання миру (кодова назва "Алтея") в Боснії та Герцеговині.

В проведенні операцій Раді допомагають наступні структури:

- ✓ Політичний та безпековий комітет (PSC).
- ✓ Військовий комітет ЄС (EUMC).
- ✓ Військовий штаб ЄС (EUMS), який складається з військових експертів, делегованих до Секретаріату Ради країнами-членами.

Свобода, безпека та правосуддя. Громадяни ЄС вільні у виборі країни ЄС

для проживання та роботи. Вони повинні мати рівний доступ до цивільного судочинства в будь-якому місці ЄС. Національним судам необхідно співпрацювати, щоб забезпечити, наприклад, що рішення суду у справі з розлучення чи опіки над дитиною, виголошене в одній з країн ЄС, буде визнане в усіх інших країнах ЄС. Вільний рух всередині ЄС є одним з найбільших благ для законослухняних громадян, але це може бути також використано і міжнародними злочинцями та терористами. Розв'язання проблеми транскордонної злочинності вимагає транскордонного співробітництва між національними судами, силами поліції, митними та імміграційними службами всіх країн-членів ЄС.

Така співпраця має забезпечити наступне:

- ✓ ефективну охорону зовнішніх кордонів ЄС;
- ✓ обмін інформацією між митниками та поліцією щодо пересування підозрюваних у наркоторгівлі чи контрабанді людьми;
- ✓ однакове ставлення до шукачів притулку в ЄС для запобігання "торгівлі статусом біженця".

Ці питання розглядаються Радою з "Правосуддя та внутрішніх справ", а саме міністрами юстиції та внутрішніх справ. Метою співпраці є утворення єдиного "Простору свободи, безпеки та правосуддя" в межах кордонів ЄС.

Комітет постійних представництв (Согерег). В Брюсселі кожна держава-член ЄС має постійно працюючу команду ("представництво"), яке

представляє і захищає її національні інтереси на рівні ЄС. Голова представництва фактично є послом країни в ЄС. Посли, відомі як "постійні представники", зустрічаються щотижня у Комітеті постійних представників (Согерег). В обов'язки Комітету входить підготовка діяльності Ради, за винятком питань сільського господарства, якими опікується спеціальний Комітет із сільського господарства. Низка робочих груп, які складаються з офіційних представників від національних адміністрацій, працюють разом з Согерег.

Головування в Раді. Кожні шість місяців у Раді відбувається ротація голів, тобто кожна країна ЄС по черзі перебирає головування.

Розподіл голосів за країнами. Залежно від кількості населення кожна з країн-членів Євросоюзу має відповідну кількість депутатів: Австрія (18), Бельгія (24), Болгарія (17), Великобританія (78), Греція (24), Данія (14), Ірландія (13), Іспанія (54), Італія (78), Люксембург (6), Нідерланди (27), Німеччина (99), Португалія (24), Румунія (33), Фінляндія (14), Франція (78), Швеція (19), Естонія (6), Кіпр (6), Латвія (9), Литва (13), Мальта (5), Словаччина (14), Словенія (7), Угорщина (24), Чехія (24).

Голосування "кваліфікованою більшістю". В деяких найбільш чутливих сферах, таких як спільна зовнішня політика та політика безпеки, оподаткування, надання притулку та імміграційна політика, рішення Ради мають прийматися одностайно, тобто всі країни-члени мають право вето при вирішенні цих питань. Однак з більшості питань Рада приймає рішення "кваліфікованою більшістю".

Кваліфікованою більшістю вважається ситуація, коли:

- ✓ більшість держав-членів (в деяких випадках дві третини) схвалює рішення;
- ✓ за проект віддано мінімум 232 голоси, що становить 72,2% голосів;

Рада Європейського Союзу розробляє процедурні правила діяльності органів Союзу.

Крім того, держава – член може подати запит про підтвердження того, що голоси, віддані за рішення, представляють щонайменше 62% загального

населення ЄС. Якщо це не підтверджується, рішення вважається не прийнятим.

Комітет регіонів. Договір заснування Європейської Спільноти офіційно визнав економічне розмаїття регіонів. Створено Комітет регіонів, що складається з представників регіональних і місцевих органів (стаття 263 ДЄСП). 317 членів Комітету (національні квоти такі ж, як і в Економічно-соціальному Комітеті) на чотирирічний термін призначає Рада.

Із комітетом регіонів мають консультиватися Рада чи Комісія в питаннях, які стосуються настанов щодо працевлаштування, законодавства й соціальних справ, довкілля, освіти, професійного навчання, культури, охорони здоров'я, європейських мереж і структурних фондів. Водночас Рада й Комісія можуть консультиватися з Комітетом в усіх інших питаннях, коли це доцільно, зокрема в тих, що стосуються транскордонної співпраці. Своєю чергою, Комітет також може за власною ініціативою оприлюднювати свої висновки, коли вважає, що питання зачіпає інтереси того чи іншого регіону.

Комітет регіонів залучає регіональні й місцеві органи влади в процес ухвалення рішень та обстоює їхні інтереси щодо всіх спільних політик, які мають до них який-небудь стосунок.

Європейський Парламент є єдиною інституцією, яка має повну демократичну легітимність, тобто обирається шляхом прямих і загальних виборів. Кількість членів Європейського Парламенту постійно зростала через поступове розширення Союзу. Історія Парламенту починається у 1950-ті роки і сягає корінням основоположних угод. З 1979 р. члени Європейського парламенту напряму обираються громадянами, яких вони представляють. Вибори відбуваються раз на п'ять років, і кожен громадянин ЄС, який зареєстрований як виборець, має право обирати. Отже, Парламент виражає демократичну волю 455 млн. громадян Союзу і представляє їхні інтереси під час обговорень з іншими інституціями ЄС. Нинішній Парламент складається із 732 депутатів з 28 країн-членів ЄС.

Ніщкий договір зміцнив роль Парламенту за кількома напрямками. Розширено сферу застосування процедури спільного ухвалювання рішень. Парламент може, так само, як і інші інституції, звертатися до Суду ЄС із запитом щодо відповідності до права Спільноти.

Парламент є єдиним багатонаціональним законодавчим органом у світі та відіграє дедалі більшу роль у процесі європейської інтеграції.

Парламент виконує чотири функції: законодавчу, політичну, наглядову та бюджетну.

У сфері *законодавчої роботи* повноваження Європейського Парламенту протягом тривалого часу залишались досить обмеженими. Законодавчу функцію Парламенту було істотно посилено Амстердамським договором. Відтепер Європейський Парламент отримав так зване «право на співучасть» у прийнятті рішень у важливих сферах європейського законодавства. Амстердамським договором передбачено спрощення механізму реалізації права на співучасть в ухваленні рішень та поширення його на інші галузі політики.

Парламент має право давати чи не давати свою згоду щодо укладання певних міжнародних угод, щодо вступу нових членів, а також щодо структурних фондів та Фонду гуртування. Погоджувальну процедуру можна розглядати як повноваження Парламенту долучатися до ухвалення рішень у визначенні, імплементації й моніторингу зовнішньої політики Спільноти. Хоча повноваження Європейського Парламенту не збігаються з повноваженням національних парламентів, його законотворча роль зростає з кожною новою редакцією договорів. Поза тим, треба сказати, що національні парламенти рідко використовують свої законодавчі повноваження повною мірою, оскільки залежать від волі партій, що підтримують уряди, які подають до них проекти законодавчих актів. У Європейського Парламенту таких обмежень немає.

Політична функція. Парламент, по суті, є основним підрядником європейського будівництва. Він закликає інших головних учасників, тобто

Комісію й Раду, розвивати або змінювати наявні спільні політики чи ініціювати нові. Насправді, згідно з договорами, він має право вимагати від Комісії подання будь-яких слушних пропозицій у справах, щодо яких він вважає за потрібне ухвалення того чи того акту Спільноти. Крім Комісії, Європейському Парламентові звітує і Європейська Рада (щодо кожного свого засідання, а також щорічно — стосовно досягнутого Союзом поступу).

Наглядову функцію Парламент здійснює передусім стосовно Комісії. Згідно з положеннями договорів, Комісія відповідальна тільки перед Парламентом, що унезалежнює її від волі національних урядів. Комісія має звітувати Європейському Парламентові, захищати свої позиції перед парламентськими комісіями і на пленарних засіданнях, а також щорічно подавати до нього «Загальний звіт про діяльність Європейського Союзу». Кандидатуру Голови Комісії, а також склад Комісії в цілому має схвалити Парламент. Для узгодження терміну роботи обох інституцій, термін повноважень Комісії збільшено до п'яти років (стаття 214 ДЄСп).

Кожен член Парламенту може поцікавитися сутністю або підставами будь-яких дій Комісії та вимагати відповіді. Щороку Парламент ставить приблизно три тисячі запитань, дев'ять десятих з них — Комісії, решту — Раді. Ці запитання дозволяють Парламентові стежити за будь-якими інноваціями в тій чи тій політиці Спільноти.

Європейський Парламент призначає омбудсмана, уповноваженого розглядати скарги від усіх громадян Союзу, фізичних чи юридичних осіб, які мешкають у державі-члені чи ведуть у ній свої справи. Скарги стосуються поганого управління з боку інституцій чи органів Спільноти, за винятком Суду та Суду першої інстанції (якщо вони діють у рамках своїх повноважень) У разі, коли омбудсман встановлює факт порушення в діяльності інституцій ЄС, він надсилає запит до відповідної інституції, яка протягом трьох місяців має надати омбудсманові своє бачення справи (ст. 195 ДЄСп). Європейський Парламент має право на формування Спеціального тимчасового комітету для проведення розслідування зі

спірних питань або прикладів поганого управління в процесі імплементації права Спільноти (ст. 193 ДЄСп). Такі процедури можуть сприяти зближенню європейських інституцій з громадянами.

Бюджетні функції Парламенту. Парламент залучається до всіх важливих рішень, які стосуються витрат, що їх має нести бюджет Спільноти. Саме Парламент у завершальній стадії узгоджувальної процедури, що розподіляє процес ухвалення бюджету між Парламентом і Радою, приймає чи відхиляє бюджет, запропонований Комісією. У такий спосіб Парламент здійснює демократичний контроль над ресурсами Спільноти. Він також здійснює нагляд за витратами Спільноти, бо має повноваження звільняти Комісію від управління бюджетом (ст. 272 і 276 ДЄСп). Такі повноваження Європейського Парламенту в бюджетній сфері подібні до повноважень національних парламентів, які хоч і мають за конституціями своїх країн ширші повноваження, однак часто менш рішуче ними користуються, з огляду на залежність більшості членів національних парламентів від владної партії чи владної коаліції.

Європейський Суд. Суд Європейських Співтовариств (який часто називають просто Суд) був заснований згідно угоди про Європейське об'єднання вугілля та сталі у 1952р. Суд розташований у Люксембурзі. До його функцій входить забезпечення однакового тлумачення та застосування законодавства ЄС усіма державами – членами ЄС, оскільки закон є єдиним для всіх. Так, наприклад суд гарантує, що національні суди не приймають різні рішення однієї справи. Суд також наглядає за дотриманням права державами – членами та інституціями. Суд регулює спори між країнами – членами ЄС, інституціями ЄС, компаніями та фізичними особами. Кількість суддів відповідає кількості країн-членів Європейського Союзу, ця кількість має бути непарною (наразі п'ятнадцять суддів); окрім того, до Суду входять дев'ять генеральних адвокатів. Як суддів, так і адвокатів призначають на шестирічний термін за взаємної згоди держав-членів.

Суд першої інстанції створений в 1989 р. має на меті допомогти Судові впоратися з великою кількістю справ, які виносяться на його розгляд, та забезпечити громадянам кращий юридичний захист.

До компетенції Суду першої інстанції (СПІ) Європейських Спільнот належить розгляд всіх заяв, поданих юридичними та фізичними особами, а також справи у сфері сільського господарства, рибальства, європейських структурних фондів (регіональних, соціальних), транспорту та державної допомоги підприємствам.

Новий юридичний орган, Європейський трибунал цивільної служби, було утворено для розгляду спорів між Європейським Союзом та його службовцями. Трибунал складається з семи судів та працює при Суді першої інстанції.

Суд виносить рішення у справах, які він розглядає. Найбільш типові справи:

1. клопотання про попереднє вирішення;
2. позови у зв'язку з невиконанням зобов'язань;
3. позови про визнання рішень недійсними;
4. позови про бездіяльність.

Суперечки, що підпадають під необмежену юрисдикцію Суду, складаються, зокрема, зі справ, пов'язаних із недотриманням норм права Спільноти чи з тлумачення правил конкуренції. Рішення Європейського Суду, відображують життєздатність права Спільноти. Вони надають сили праву ЄС і надають йому необхідної ваги в стосунках з урядами, національними судовими органами, парламентами й громадянами. Рішення й тлумачення Європейського Суду сприяють формуванню європейського права, якого дотримуються всі європейські інституції, держави-члени, національні суди та кожен громадянин.

Європейська рахункова палата здійснює зовнішній нагляд за виконанням бюджету Спільноти. Кількість її членів визначається кількістю держав-членів Спільноти. Їх призначають одностайним рішенням Ради ЄС

після консультацій з Європейським Парламентом. В Амстердамському договорі положення щодо Європейської рахункової палати перенесено з частини стосовно фінансових положень до інституційних (ст. 246-248 ДЄСп). Декларація, що додається до Договору про Європейський Союз, закликає інші інституції Спільноти спільно з Європейською рахунковою палатою розглянути всі можливі шляхи посилення ефективності її функціонування. Таке посилення ваги Європейської рахункової палати свідчить про прагнення європейських інституцій та урядів держав-членів розширити й удосконалити фінансовий контроль.

Європейська рахункова палата здійснює нагляд за рахунками всіх адміністративних витрат і прибутків Спільноти та таких органів, як Європейський центр професійного навчання та Європейський фонд у справах поліпшення умов життя та праці. Палата перевіряє законність отриманих прибутків і витрат, а також стежить за фінансовим менеджментом бюджету Спільноти.

Європейський Омбудсман – «Уповноважений з прав людини». Ця посада була утворена згідно Договору про Європейський Союз (Маастрихт, 1992р.).

Омбудсман діє як посередник між громадянами та інституціями ЄС. Він уповноважений отримувати та проводити розслідування скарг громадян, а також всіх, хто проживає чи офіційно зареєстрований в країнах ЄС. Омбудсман обирається Європейським Парламентом на п'ятирічний термін. Він допомагає викрити порушення в адмініструванні інституцій ЄС. Такими прикладами є: несправедливість, дискримінація, зловживання владою, відсутність або відмова надати інформацію, невиправдане затягування справ, невірна процедура.

Генеральний інспектор охорони даних, посада яка утворена в 2001р. До функцій Генерального інспектора входить забезпечення дотримання інституціями ЄС прав людини на приватне життя. Існують чіткі правила захисту даних під час впровадження цих операцій. Генеральний інспектор

слідкує за дотриманням цих правил та надає рекомендації щодо обробки персональних даних.

Питання для самоконтролю:

1. Назвіть основні інституції Європейського Союзу. Визначить компетенції основних інституцій ЄС.
2. Вкажіть джерела формування бюджету ЄС.
3. Чим відрізняються механізми роботи Європейського та будь-якого національного парламентів?
4. Поясніть роль Європейського Суду в процесі європейської інтеграції. Чим відрізняється робота Ради Міністрів ЄС від роботи аналогічного органу будь-якої держави ?
5. Назвіть основні дорадчі органи Європейського Союзу та визначить їх повноваження. Які функції виконує Європейський Парламент ?
6. Які функції виконує Омбудсман та Генеральний інспектор?

СПІЛЬНА ТОРГОВЕЛЬНА ПОЛІТИКА КРАЇН ЄС

Спільна торговельна політика (Common commercial policy) - сфера виняткових повноважень Спільноти. В рамках спільної торговельної політики країни Спільноти утворили митний союз зі спільними принципами щодо зміни тарифних ставок, укладення тарифних і торговельних угод з третіми країнами, імпортової та експортної політик тощо. Рішення ухвалюються в Раді міністрів кваліфікованою більшістю голосів.

Амстердамський договір надав Раді можливість одностайним голосуванням поширювати повноваження спільної торговельної політики на міжнародні переговори і угоди щодо послуг та інтелектуальної власності.

Спільний ринок було створено на підставі Римського договору. Згідно з положеннями Договору спільний ринок мав бути створений поступово у трьох етапах, за 12 років, тобто до кінця 1969 р.. Ця мета не була повністю реалізована. Можливості для вільної торгівлі в межах Співтовариства були створені лише у сфері вільного руху товарів. Кількісні обмеження у торгівлі були ліквідовані ще у 1961 р. Процес ліквідації митних обмежень у внутрішній торгівлі був завершений у липні 1968 р., що означало створення зони вільної торгівлі.

Наступним кроком в економічній інтеграції було створення митного союзу. Митний союз охоплює торгівлю усіма товарами і означає заборону встановлення між державами-членами імпорتنих та експортних мит, як і будь-яких оплат, що мають подібний ефект, а також запровадження спільного митного тарифу в торгівлі з третіми країнами. 1 липня 1968 р. було встановлено спільний митний тариф щодо країн, які не належать до Співтовариства. Таким чином, було запроваджено однакові для всіх держав-членів митні бар'єри для товарів, що імпортуються на територію Співтовариства з третіх країн, а також гармонізовано митну номенклатуру. Держави-члени не можуть самостійно вносити зміни до спільного митного тарифу, таке право мають виключно органи ЄС.

1 січня 1970 р. держави-члени розпочали реалізацію спільної торгівельної політики щодо зовнішніх партнерів. Спільна торгівельна політика включає: встановлення спільного митного тарифу, укладення торгівельних угод, гармонізацію інструментів експортної політики та засобів охорони внутрішніх ринків.

Головними напрямками регулювання в праві Євросоюзу свободи пересування товарів, послуг, вільного руху капіталів та робочої сили є створення такого рівня інтеграції країн-членів цього об'єднання, при якому будуть відмінені всі перешкоди стосовно переміщення в рамках Євросоюзу всіх перерахованих категорій та усунення будь-яких перешкод при реалізації громадянами своїх прав в даній сфері. В преамбулі до Договору про заснування Європейського Співтовариства віддзеркалюється прагнення засновників зняти напруження в Європі через економічну інтеграцію і розвиток миру та свободи.

Області, в яких застосовується спільна торгівельна політика / згідно договору про створення ЄС, стаття 133 :

- ✓ регулювання митних тарифів;
- ✓ укладання митних та торгівельних договорів;
- ✓ об'єднання лібералізаційних заходів;
- ✓ заходи для охорони торгівлі, наприклад у випадку думпінгу або субсидування.

Рада ЄС є виконавцем спільної торгівельної політики, це означає, що офіційно укладає усі договори в рамках спільної торгівельної політики.

Європейська комісія є ініціатором спільної торгівельної політики, це означає, що подає Раді міністрів пропозиції на виконання спільної торгівельної політики. Якщо потрібно укласти договори із однією або кількома державами, або міжнародними організаціями, Комісія веде переговори від імені ЄС. При переговорах консулюється із так названим Особливим комітетом. Особливий комітет є консультаційним органом для

Комісії при переговорах із іншими країнами або для міжнародних організацій, його створення забезпечує Рада міністрів.

СОТ (Світова організація торгівлі) є міжнародна організація, яка встановлює глобальні правила торгівлі між народами. Ядро СОТ системи, яке стосується мультилатеральної торгівельної системи, представляють договори СОТ, які встановлюють юридичну основу правил міжнародної торгівлі, які ухвалили її члени та які зобов'язують держави відкривати свої ринки. Більшість членів представляють малорозвинені країни.

ЄС є членом СОТ від 1.1.1995. року. Представляє найбільшу та найкомплекснішу одиницю в рамках СОТ та відіграє ключове завдання у переговорах ВТО. У більшості випадків заміщає Європейську унію на зустрічах СОТ Європейська комісія.

Лінію торгівельної політики встановлює Рада міністрів – пізніше її презентує ЄК на нарадах СОТ.

Спільна торгівельна політика ЄС здійснюється при взаємодії із правилами СОТ.

Право Євросоюзу передбачає заборону митних бар'єрів у торгівлі між країнами-членами. Відповідно нього Європейське Співтовариство базується на митному союзі, який охоплює всю торгівлю товарами. Цей союз має як внутрішні, так і зовнішні аспекти:

- внутрішній аспект: заборона між країнами-членами митних зборів на імпорт та експорт, а також усіх нарахувань, які мають аналогічну дію;
- зовнішній аспект: прийняття єдиного митного тарифу щодо третіх країн.

Угода про ЄС передбачає єдиний митний тариф (ЄМТ), іноді відомого як єдиний зовнішній тариф. Реалізація ЄМТ здійснюється за допомогою регламентів прямої дії.

Метою ЄМТ є забезпечення рівноправного ставлення всіх країн-членів до товарів, що імпортуються в ЄС з третіх країн. Усі товари, що продаються на ринках Співтовариства, повинні мати однакові пільги щодо свободи руху

товарів, які імпортуються до Співтовариства. Внаслідок цього країни не мають права нав'язувати автономні збори на імпорт з третіх країн.

ЄМТ класифікує товари згідно єдиної номенклатури і підпорядковує їх єдиним нормам Співтовариства з огляду на їхню вартість та походження. На пропозицію Комісії Рада кваліфікованою більшістю може вносити зміни до встановлених тарифних ставок (або призупиняти збори) у визначених рамках, дозволяти окремим країнам-членам встановлювати менші збори або відмінити їх, якщо обсяги виробництва цього товару в ЄС є недостатніми і якщо постачання товару в зацікавлену країну традиційно залежить від імпорту з третіх країн. Однак після імпортного контролю та сплати митних зборів ці товари надходять у вільний продаж і до них застосовуються ті самі правила, що й до товарів, вироблених у Співтоваристві. Збори, отримані внаслідок застосування ЄМТ, сплачуються ЄС і складають частину внутрішніх ресурсів ЄС.

В праві ЄС передбачено заборону митних зборів та зборів еквівалентної дії. Стаття 29 Договору про заснування Європейських Співтовариств проголошує, що “члени ЄС повинні утримуватися від впровадження між собою будь-якого нового мита на імпорт або експорт чи будь-яких податків з таким самим ефектом, а також від збільшення тих, які вони вже запровадили у торгівлі між собою”. Це положення стосується як експорту, так і імпорту та є нормою прямої дії.

Хоча Договір про ЄС не дає визначення поняття “товари”, з права ЄС та рішень Європейського суду випливає, що під товарами слід розуміти вироби, які мають грошову вартість, і які можуть бути об'єктом торгових операцій. Ця категорія не обмежується споживчими товарами або звичайними товарами, предметами широкого вжитку і може поширюватись, наприклад, на монети, які були, проте вже не є, законним платіжним засобом.

Право ЄС не дозволяє встановлювати внутрішні податки, що дискримінують товари, імпортовані з інших країн ЄС. У ньому закладено

основний принцип Договору проти дискримінації на основі національності у сфері національного оподаткування. Ст. 90 (95) Договору про заснування ЄС встановлює: “Жодна країна Співтовариства не повинна обкладати, прямо чи побічно, продукцію інших членів ЄС будь-яким внутрішнім податком, який перевищує той, що накладається прямо чи побічно на подібну продукцію внутрішнього виробництва”. Крім того жодна з країн ЄС не повинна накладати на продукцію інших членів Співтовариства будь-яких внутрішніх податків шляхом непрямого протекціонізму іншої продукції.

Податок, що не є дискримінаційним з першого погляду, може порушувати законодавство, якщо при його застосуванні відбувається дискримінаційний підхід до виробів, імпортованих з інших країн Євросоюзу. Наприклад, якщо певна держава дозволяє власним товаровиробникам сплачувати податок протягом певного строку і стягує такий само податок негайно після ввезення, то це буде вважатися порушенням. Імпортери вправі оскаржити такий спосіб стягнення, оскільки законодавство вимагає рівності у всіх аспектах виплати податків. Слід зазначити, що така позиція неодноразово підтверджувалась Європейським судом.

Право Євросоюзу не забороняє зворотної дискримінації. Іншими словами, відповідно до права ЄС держава може на законних підставах накласти на вітчизняні товари вищий податок, ніж на імпортовані вироби. Право ЄС передбачає також заборону дискримінаційних фізичних й технічних торгових обмежень, які є бар’єрами немонетарного характеру, як правило у формі адміністративних норм протекціоністської практики або інших заходів, здатних запобігти вільному руху товарів з однієї країни до іншої. Дискримінаційні фізичні і технічні обмеження на імпорт можуть бути оскарженими згідно ст. 28 (30) Договору про заснування ЄС, згідно з якою “в торгівлі між державами-членами забороняються кількісні обмеження на імпорт, а також будь-які еквівалентні міри”.

Згідно з ст. 29 (34) Договору про заснування ЄС подібна заборона поширюється на експорт. Ст. 30 (36) цього ж Договору передбачає, що заборони не стосуються обмежень імпорту та експорту, які ґрунтуються на інших, чітко визначених засадах, наприклад, державна безпека і охорона здоров'я.

Право ЄС передбачає також заборону кількісних обмежень. Відповідно до першої частини ст. 28 кількісні обмеження - це будь-які заходи, що передбачають повне або часткове обмеження імпорту, експорту або транзиту товарів. Це, безсумнівно, включає систему квотування і заборон. У першому випадку країна-член накладає кількісні обмеження на імпорт певної продукції з іншої країни ЄС: мета такої системи - захистити промисловість першої країни що виробляє такий асортимент товарів. У другому випадку член ЄС може повністю заборонити будь-який імпорт з іншої країни.

В праві ЄС передбачено також винятки, які дозволяють дискримінувати торгівлю певними товарами за певних умов. Заборони, про які йдеться у ст.28 і 29 Договору про заснування ЄС, підпадають під можливі винятки ст.30. Хоч у Договорі про ЄС існують інші положення, що дозволяють винятки у цій галузі, ст.30 є найважливішою і основною темою цієї частини розділу. Ст. 30 стверджує: “Положення ст. 28 і ст. 29 не виключають заборон або обмежень на імпорт, експорт або транзит товарів, обґрунтованих міркуваннями громадської моралі, громадського порядку або державної безпеки, захистом здоров'я та життя населення і тварин або збереження рослин; захисту національних скарбів, що мають художню, історичну або археологічну цінність; захисту промислової або комерційної власності. Однак такі заборони та обмеження не повинні бути засобом довільної дискримінації або прихованих обмежень торгівлі між країнами-членами”.

Порядок стягнення мита та інших податків за перевезення товарів через митну територію ЄС.

Створення ефективної системи митного регулювання на сучасному етапі повинно відбуватись із врахуванням основних тенденцій розвитку міжнародних торгівельних відносин. Ефективність митної служби в сучасних умовах вимірюється не розмірами надходжень до державного бюджету, а обсягами руху товарів через митний кордон держави та рівнем захисту національного ринку. Саме завдяки митній службі держава має змогу сприяти розвитку власної економіки та зростанню добробуту населення, захищати національних товаровиробників, а також проводити процеси активної інтеграції в міжнародні господарські відносини.

Серед інститутів митного права, які мають безпосередній вплив на рівень руху товарів через державні кордони, варто виділити інститут мита. Стягнення мита від імпортованих товарів дозволяє контролювати рівень товарообігу та обмежувати ввезення тих груп товарів, які можуть зашкодити національним економічним інтересам. Мито також є одним з головних джерел наповнення державного бюджету. Водночас складні процедури нарахування та порядку стягнення мита створюють перешкоди у вільному руху товарів, відохочують іноземних суб'єктів господарської діяльності від участі в національних господарських процесах, що в кінцевому результаті впливає на економічний розвиток держави.

Створення оптимальної моделі порядку стягнення мита є необхідним в сучасних економічних реаліях української держави. Вдосконалення митного права виступає одним з пріоритетних напрямів роботи у процесах адаптації українського законодавства до норм права Європейського Союзу. Вступ держави до ЄС може відбутись лише після сформування відповідного рівня митного регулювання.

. 24 червня 2008 року набув чинності оновлений Митний кодекс ЄС. Основними причинами до оновлення митного законодавства послужили потреба уніфікації всіх митних норм з метою їх єдиного застосування на всій території ЄС, а також необхідність спрощення митних приписів для покращення товарообміну з третіми країнами, що в кінцевому результаті

повинно позитивно вплинути на економічний розвиток Європейської Спільноти. Зміни в європейському митному праві торкнулись і інституту митного боргу. Даний інститут був реформований відповідно до вимог часу та потреб європейських суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.

Дефініція інституту митного боргу чітко закріплена в статті 4 оновленого Митного кодексу Спільноти (далі - ОМКС). Відповідно до п.13 ст.4 ОМКС, митний борг означає покладений на конкретну особу обов'язок сплати квоти нарахованих податків та мита за імпорт або експорт товарів, обчислених на підставі діючого законодавства.

Детальна регламентація порядку нарахування квот та сплати митних платежів подана в третьому розділі ОМКС. В третьому розділі Кодексу під назвою "Митний борг і забезпечення" врегульовано наступні питання: виникнення митного боргу, забезпечення потенційного або митного боргу, який вже виник, нарахування та оплата митних платежів, повернення і звільнення від сплати митних платежів за імпорт або експорт товарів, погашення митного боргу.

Разом з інститутом митного боргу тісно пов'язані інститути: імпортні митні платежі та експортні митні платежі. Поняття цих інститутів подано в статті 4 ОМКС, зокрема в пунктах п'ятнадцятому та шістнадцятому. При визначенні цих інститутів, європейський законодавець обмежується лише вказанням, що дані платежі стягуються у випадку імпорту, або у випадку експорту товарів. Таке визначення може здаватись не повним і може тягнути за собою певні колізії при застосуванні норм митного права.

Мито стягується від товарів, які перетинають митний кордон Спільноти. Окрім того, від таких товарів стягуються також податки, які теж можуть зараховуватись до митних платежів за імпорт або експорт товарів. Однак, акцизний збір, податок на додану вартість, а також оплати за послуги митних органів, на відміну від мита не належать до митних платежів.

Головним поняттям, яке нерозривно вживається з інститутом митного боргу є інститут боржник. Боржником в європейському митному праві називають кожную особу, яка є відповідальною за митний борг.

Застосування митного боргу на пряму залежить від виду митного режиму, до якого були задекларовані товари. Система митних режимів в оновленому митному законодавстві була значно реформована і з тринадцяти видів митних призначень і митних режимів, в новому Кодексі було передбачено лише три: допуск до вільного обігу, спеціальні митні режими та експорт. Відповідно до ст.135 ОМКС, товари можуть бути розміщені під будь-який з перелічених спеціальних митних режимів:

- ✓ транзит, який включає транзит внутрішній і зовнішній;
- ✓ складування, який включає тимчасове зберігання, митний склад і вільні митні зони;
- ✓ особливе використання, який включає тимчасове ввезення і кінцеве призначення;
- ✓ переробка, який включає внутрішню і зовнішню переробку.

Згідно з оновленим митним законодавством ЄС, митний борг повстає у трьох групах випадків:

- ✓ ввезення товарів;
- ✓ експорт товарів;
- ✓ порушення норм митного права, якщо такі порушення призвели до неправильного закінчення митного режиму.

Виникнення митного боргу у випадку ввезення товарів пов'язане з митними режимами допуск до вільного обігу та тимчасове ввезення. Згідно зі статтею 44 ОМКС, митний борг виникає у випадку надання позаєвропейським товарам, які підлягають митним платежам однією з наступних митних процедур:

- ✓ допуск до вільного обігу, а також на підставі норм передбачених для кінцевого призначення;

- ✓ тимчасового ввезення з частковим звільненням від митних платежів за ввезення товарів.

Перелічені вище випадки передбачають обов'язкову оплату належних митних платежів. Боржником у цих випадках буде декларант - особа, яка подає попередню митну декларацію або повідомлення про реекспорт товарів, або здійснює декларування товарів від свого імені, або особа від чийого імені здійснюється декларування. Моментом виникнення митного боргу буде момент прийняття митними органами митної декларації.

Місцем виникнення митного боргу буде місце, де здійснюється декларування або подано повідомлення про реекспорт товарів.

Обов'язок сплати належних митних платежів з'являється також у випадку порушення норм митного права. До порушень митного права, які тягнуть повстання митного боргу було зараховано:

- невиконання одного з обов'язків, передбачених в нормах митного права, щодо ввезення/вивезення товарів, усунення їх з-під митного контролю або переміщення, переробки, складування, тимчасового ввезення товарів або використання позаєвропейських товарів на митній території Спільноти;
- невиконання умов, передбачених для товарів, які користуються митними пільгами чи звільняються від імпорتنних/експортних митних платежів;
- невиконання одного з обов'язків, передбачених в нормах митного права щодо кінцевого призначення товарів на митній території Спільноти.

Боржником у випадку порушення норм митного права буде будь-яка особа, яка взяла на себе зобов'язання щодо виконання обов'язків, передбачених митним правом ЄС, або будь-яка особа, яка знала або повинна була знати про невиконання таких обов'язків і яка діяла на користь зобов'язаної особи або особа, яка приймала участь у протиправних діях. До боржників також віднесено осіб, які придбали або володіють товарами і які в моменті придбання чи набуття у володіння таких товарів знали чи повинні

були знати, що обов'язок сплати належних митних платежів не був виконаний.

З метою виконання обов'язку сплати імпорتنих/експортних платежів в митному праві Спільноти передбачено право митних органів вимагати від зобов'язаних осіб подання забезпечення сплати квоти належних митних платежів. Форми забезпечення були чітко окреслені в ст. 59 ОМКС:

- у формі готівкового депозиту або у іншій формі, яка буде визнана митними органами на рівнозначна з готівковим. Депозит може бути поданий у євро або у валюті держави-члена Спільноти, де повстав митний борг;

- у формі зобов'язання, поданого гарантом. Гарантом може виступати будь-яка особа, яка має своє місцезнаходження на території Спільноти і яка визнана як гарант митними органами. Без такого визнання, гарантом сплати митного органу можуть виступати кредитні, фінансові і страхові інституції;

- в іншій формі, яка буде визнана такою, яка гарантує сплату належних митних платежів.

Митний борг вважається погашеним у наступних випадках:

- ✓ сплати належної квоти імпорتنих або експортних платежів;
- ✓ звільнення від сплати митних платежів по відношенню до конкретної особи або групи осіб;
- ✓ визнання недійсним митної декларації по відношенню до товарів, які декларуються до митного режиму, в рамках якого передбачено сплату митних платежів;
- ✓ коли товари, які підлягають оподаткуванню були конфісковані;
- ✓ коли товари, які підлягають оподаткуванню були затримані і одночасно або пізніше конфісковані;
- ✓ коли товари, які підлягають оподаткуванню були знищені або стали об'єктом відмови на користь держави;
- ✓ коли втрата товарів або невиконання обов'язків, передбачених митним правом було зумовлено знищенням або безповоротною втратою товарів, що

було зумовлене фізичними властивостями товарів або дією непереборної сили, або ж такі товари були знищені на вимогу митних органів;

- ✓ коли товари були допущені до вільного обігу без стягнення мита або з застосуванням преференційної ставки мита були вивезені за згоди митних органів;
- ✓ коли митний борг повстає по відношенню до товарів, використаних в процесах переробки і підлягають оподаткуванню відповідно до торгової політики Спільноти, якщо такі вимоги було скасовано;
- ✓ представлення всіх необхідних документів про не використання і про вивезення за межі митної території ЄС товарів, по відношенню до яких митний борг повстав за порушення норм митного права Спільноти.

Погашення митного боргу означає зняття з відповідної особи обов'язку сплати належних митних платежів. В митному праві ЄС було також передбачено ряд випадків повернення або звільнення від сплати квоти імпорتنних/експортних платежів.

Митні платежі підлягають поверненню або особа звільняється від їх сплати в разі:

- ❖ переплати квоти митних імпорتنних або експортних платежів, якщо повідомлена квота була більшою від належної, а також у випадку, якщо особу було повідомлено про митний борг з порушенням норм Митного кодексу;
- ❖ бракованих або таких товарів, які не відповідають умовам договору, якщо такі товари були вивезені за межі митної території Спільноти;
- ❖ допущення помилки митними органами;
- ❖ застосування принципу справедливості, якщо митний борг повстав при виняткових обставинах, при яких в діях боржника немає ознак шахрайства або очевидної необережності .

Повернення або звільнення від сплати належних митних платежів може відбутись тільки на підставі поданої заяви від боржника. Термін давності подання заяви встановлено в ОМКС і становить один рік в разі бракованих

товарів або товарів, які не відповідають умовам договору і три роки в разі переплати митних платежів чи помилки митних органів або в разі застосування принципу справедливості.

Преференційні режими в торгівлі ЄС

Торгівельні преференції, Trade preferences- положення прийняте в рамках ГАТТ, в результаті Токійського Рауду яке отримало назву Дозвільна стаття СОТ згідно якого країни-члени СОТ можуть надавати відмінні та більш вигідні умови торгівлі країнам, що розвиваються не поширюючи їх на інші країни. ЄС часто надає такі преференції обумовлюючи їх дією окремих країн щодо боротьби з торгівлею наркотиками, захисту навколишнього середовища, чи дотримання певних стандартів умов праці. Угода про Глобальні торговельні преференції серед країн, що розвиваються (GSTP) підписана у 1988р з ініціативи групи 77 країн (G77) встановила загальні рамки обміну торговельними преференціями між країнами що розвиваються задля стимулювання торгівлі в середині цієї групи.

Торговельна піраміда преференцій ЄС, EU Trade Preferences Pyramid - складна піраміда торговельних преференцій, яку збудував ЄС в своїй зовнішній торгівлі. Торговельні партнери ЄС розподіляються між трьома великими категоріями: 1) Найбільш преференційна група – користуються преференціями в рамках торговельних угод, які є більш сприятливими ніж стандартна ЗСП (“GSP +” та ініціатива “Все крім зброї”). 2) Середина група – з країнами, на які поширюється умови торгівлі стандартного режиму Загальної системи преференцій (GSP). 3) Найменш преференційна– в основному торгівля з розвинутими країнами, яка здійснюється на умовах режиму найбільшого сприяння СОТ (MFN).

Преференційна торгівля передбачає надання однією державою іншій на взаємній основі або в односторонньому порядку пільг у торговельному режимі. Подібні торговельні преференції застосовуються в усіх сферах торговельного та економічного регулювання (таких як митний тариф,

оподаткування, кількісні обмеження, валютні операції, кредитування, страхування, стандартизація, ціноутворення). Преференції надаються на підставі участі в митних та економічних союзах, міжнародних організаціях, у результаті дво- і багатосторонніх домовленостей та угод.

Особливу групу утворюють преференції, які застосовуються стосовно країн, що розвиваються. Такі преференції надаються найрозвинутішими країнами в односторонньому порядку, але рішення щодо їх застосування розробляються на багатосторонній основі. Так, в ЄС існує загальна система преференцій (*general system of preferences*) як сукупність митно-тарифних пільг, що надаються державами ЄС країнам, що розвиваються. Ці пільги стосуються переважно готових виробів і напівфабрикатів.

Різновидом преференційної є прикордонна торгівля як вид міжнародного товарообміну між підприємствами та організаціями, що розташовані в прикордонних районах сусідніх держав. Умови такої торгівлі регулюються відповідними домовленостями та угодами між державами, але спільною рисою прикордонної торгівлі є її спрямованість на задоволення місцевих потреб щодо виробництва товарів у межах прикордонної території, а також товарів, призначених для споживання в межах цієї ж території. Виручка від прикордонної торгівлі залишається повністю в розпорядженні місцевих органів влади і використовується для розширення асортименту споживчих товарів, закупівлі обладнання, технологій, матеріалів і сировинних товарів для розвитку господарства цих регіонів. Розвиток прикордонної (прибережної) торгівлі сприяє розширенню взаємовигідного товарообміну, кооперації виробництва, інтенсифікації прямих зв'язків, обміну виробничим досвідом, а також зміцненню дружніх зв'язків, добросусідства та взаєморозуміння.

Основні положення щодо прикордонної торгівлі відображені в генеральній угоді з тарифів і торгівлі 1947 р. (ст. XXIV «Територіальне застосування — Прикордонна торгівля — Митні союзи та зони вільної

торгівлі»), а також у Домовленості про тлумачення ст. XXIV Генеральної угоди з тарифів і торгівлі 1994 р.

Дискримінаційна торгівля виникає у результаті застосування в торговельно–економічних відносинах жорстких обмежувальних заходів (ембарго, торговельний бойкот, торговельна блокада) та інших інструментів, що дискримінують права торговельного партнера. Дискримінація у зовнішній торгівлі є відходом від принципу однакового режиму для всіх торговельних партнерів — принципу недискримінації. Згідно з цим принципом, прийнятим ООН та ГАТТ–СОТ, жодна з країн не може бути дискримінована в процесі міжнародної торгівлі та інших форм міжнародних економічних відносин. Однак на практиці дискримінація у зовнішній торгівлі зустрічається доволі часто, а застосування таких заходів як ембарго, бойкот і блокада, дозволяється ООН як метод торговельно–політичного тиску на країну, що порушує норми міжнародного права.

Питання для самоконтролю:

1. Охарактеризуйте правові засади спільної торговельної політики ЄС
2. Чи дозволяє право ЄС встановлювати внутрішні податки, що дискримінують товари, імпортовані з інших країн ЄС?
3. Чи передбачає право ЄС заборону кількісних обмежень?
4. Охарактеризуйте порядок стягнення мита та інших податків за перевезення товарів через митну територію ЄС.
5. Як відбувається регулювання торгівлі з третіми країнами не-членами ЄС?
6. Що таке система преференцій ЄС?
7. У яких випадках митний борг вважається погашеним?

ІННОВАЦІЙНА ПОЛІТИКА ЄС

Сьогодні у Європейському Союзі продовжує формуватись інноваційна економіка («*економіка, заснована на знаннях*»), у якій наука та знання стають передумовою для розвитку технологій, що впливають на економічний розвиток. Головними характеристиками економіки ЄС виступають інтелектуалізація та інформатизація, які є похідними від науки і науково-технічного прогресу. Ще однією рисою, яка визначає розвиток економіки країн-членів ЄС, є виникнення четвертинного сектора у господарській структурі, представленого високотехнологічними галузями, що виробляють інформацію та знання. Зважаючи на такі тенденції соціально-економічного розвитку, уряди західноєвропейських держав (особливо тих, що входять до ЄС) починаючи від 1990-х рр. посилили увагу до проблеми правового регулювання інновацій, розглядаючи їх як важливий фактор конкурентоспроможності.

Виходячи з реалій XXI ст., країни Західної Європи взяли курс на прискорений розвиток інноваційної економіки. Зміна характеру і значення нововведень в економіці, заснованих на знаннях, відставання Західної Європи від США і Японії у сфері перспективних технологій, розширення ЄС на схід – усі ці фактори стимулювали розробки нових напрямків інноваційної стратегії Західної Європи. В інноваційній економіці усе більшого значення поряд з технологічними нововведеннями набувають організаційні і маркетингові, а сфера НДДКР перестає бути єдиним джерелом інновацій, хоча і залишається основним. У результаті одне з головних місць в інноваційній політиці зайняли інституціональні перетворення.

Для досягнення мети переходу країни на інноваційний шлях розвитку необхідно домогтися підвищення інноваційної активності національної промисловості, адаптувати науково-дослідний комплекс до умов ринкового господарства, підсилити взаємодію державного і приватного секторів.

Вирішення цих завдань залежить від вироблення ефективної науково-технічної, інноваційної та промислової політики. У зв'язку з цим заслуговує на увагу досвід Європейського Союзу та країн Західної Європи щодо стимулювання інноваційної діяльності.

У ЄС за останнє десятиліття відбулися значні зміни в інноваційній політиці і механізмах стимулювання інноваційної діяльності як на міжнародному рівні, так і в рамках окремих країн і регіонів. Процвітання ЄС в цілому та зокрема країн-членів, основу існування яких складають наукомісткі експортні виробництва і сектор послуг, визначається становищем на світовому ринку. Інноваційна політика – одна зі складових частин політики держави, яка проводить низку заходів, спрямованих на розвиток інновацій, що включають забезпечення взаємозв'язку щодо всього циклу створення та реалізації інноваційного продукту. Інноваційна політика ЄС включає класичну підтримку досліджень, стимулювання процесів обміну між наукою та економікою, а також формування рамкових умов, сприятливих інноваціям. У Римському, а потім й у Маастрихтському договорах було поставлено завдання забезпечення міжнародної конкурентоспроможності ЄС.

Політиці в галузі науки, техніки, технологій присвячений великий розділ договору про Європейський Союз. В першому пункті статті підкреслюється пріоритетність мети досягнення науково-технологічної та інноваційної консолідації ЄС. У даній статті зазначено, що вирішальним фактором збереження передових позицій Західної Європи на світовому ринку є якісний рівень європейської виробничої системи. Етапом, що передував укладанню Маастрихтського договору, було прийняття Єдиного Європейського акта, у якому визначені спеціальні заходи по розвитку досліджень і технологічних розробок з метою підвищення конкурентоспроможності на світовому ринку промисловості Західної Європи в цілому. Єдиний Європейський акт являє собою одночасно і базовий закон, і керівництво до дії. У ньому сформульовані правила

кооперації між дослідницькими центрами, підприємствами й університетами, порядок організації робіт з рамкових програм і участі в них третіх країн, які не є членами ЄС, умови і процедури укладання контрактних договорів, норми відносин в області фінансування, підготовки кадрів і т. п.

Більш детально це питання розглядалося органами Європейської Комісії безпосередньо після підписання Маастрихтського договору. У даному документі, що визначив основні напрямки практики Європейського Союзу на період 1994–1999 рр., теза про консолідацію двох зазначених напрямків політики одержала розширене пояснення. У комюніке вказується, що розрив у рівнях технологічного розвитку окремих регіонів Європейського Союзу значно перевищує розходження економічного порядку, які розділяють ці регіони. Отже, соціально-економічний розвиток від стаючих регіонів, їх «підтягування» до середньоевропейського рівня повинен узгоджуватися там з розвитком наукомістких виробництв і інноваційним розширенням сфери послуг. Зміцнення наукових і технологічних основ у промисловості й забезпечення зростання міжнародної конкурентоспроможності ЄС відповідно до статті 130 віднесені до числа головних завдань науково-технічної політики.

Науково-технічна політика ЄС реалізується в рамках діяльності європейської комісії, яка проводить політику вирівнювання рівнів технологічного і наукового розвитку кожної з країн співтовариства, а також заохочує брати участь у науково-технічних програмах Європейської Комісії. Підтримку з коштів ЄС отримують тільки багатобічні проекти. При цьому Європейська Комісія дотримується принципів недопущення дублювання робіт і концентрації ресурсів на темах, що мають життєво важливе значення для Європи. Все ще зберігається орієнтація на виділення з коштів країн-членів або з бюджету ЄС підтримки програм посилення науково-технічних основ промисловості ЄС у цілому і підвищення конкурентоспроможності співтовариства на світовому ринку. Відтепер на перший план висувається

також надання фінансової підтримки дослідженням, що представляють для Європейського Союзу значною мірою і політичний інтерес.

Рамкові програми приймаються у формі законодавчих рішень ЄС і встановлюють на період своєї дії глобальні цілі діяльності ЄС в сфері наукових досліджень і технологічного розвитку, намічають систему пріоритетів і напрямки досліджень, визначають правила і процедури виконання, загальні умови участі, запланований бюджет і розподіл ресурсів за різними напрямками досліджень. Ці напрямки реалізуються потім у ряді спеціальних цільових програм, що також мають статус законодавчих рішень ЄС.

Форми співробітництва в рамках таких програм включають міждержавну наукову кооперацію, координацію національних досліджень, проведення спільних наукових заходів. На здійснювану країнами ЄС політику в сфері науки, техніки, технології накладаються певні обмеження, пов'язані з тим, що вони є не тільки членами Союзу, але й учасниками ряду міжнародних організацій економічного характеру. Здійснюючи фінансування або підтримку досліджень і розробок, будь-яка європейська держава повинна керуватися цілим рядом принципів, закріплених на міжнародному рівні. Прямий вплив держави на інноваційний процес, наприклад у формі безоплатних субсидій, повинен закінчуватися в основному на етапі, коли створюється так званий доринковий продукт, розрахований на багатьох товаровиробників, які будуть доводити його до стану кінцевої споживчої продукції чи виробничих технологічних процесів.

Процес об'єднання країн у ЄС супроводжувався утворенням єдиного простору між країнами ЄС, збільшенням обсягу операцій, виконуваних ТНК, вільним рухом капіталу, поглибленням науково-технічних зв'язків і створенням спільних міжнародних організацій. Розвиток наукомісткого, високотехнологічного виробництва, відкритість економіки якісно змінюють характер господарських зв'язків між корпораціями. Слід зазначити, що науково-технічна політика Європейського Союзу, зумовлена зазначеними

вище договорами, не обмежується сферою технологічного розвитку. Вона поширюється на вирішення проблем, що лише частково і побічно можуть бути співвіднесені з завданнями зміцнення європейської промисловості, таких, як дослідження в галузі медицини і навколишнього середовища, обмін вченими. У провідних країнах ЄС діють державні програми підтримки створення університетськими й інститутськими вченими власних інноваційних підприємств із виходом з організаційної структури рідної науково-дослідної установи. Цій меті слугує також державна підтримка бізнес-інкубаторів, звичайно створюваних при університетах.

Малі і середні інноваційні підприємства в цілому розглядаються на рівні ЄС і в країнах-членах співтовариства як одна з форм проміжної інфраструктури між державним науково-дослідним сектором і великими промисловими фірмами, їх підтримка є одним з напрямків державної інноваційної політики у всіх країнах ЄС.

Європейський Союз зміг домогтися деяких зрушень у реалізації стратегії інноваційного розвитку. У роботі над проектами ЄС бере участь значна кількість малих і середніх інноваційних підприємств. На підвищення якості експертизи при проектуванні й організації інновацій, на підготовку і консультування фахівців для роботи в сфері малого підприємництва спрямована робота значної кількості бізнес-організацій. Державна політика країн ЄС у науково-технічній сфері реалізується за допомогою різних інструментів. Політика в державному секторі включає підтримку як фундаментальних до сліджень, так і прикладних досліджень із потенційним комерційним застосуванням. Сюди входять законодавство, податкова політика, розмір і характер розподілу бюджетних коштів, у тому числі на проведення робіт із пріоритетних напрямків, формування і підтримку інфраструктури, кадрове забезпечення. Питома вага і роль тих чи інших інструментів в окремих країнах відрізняються. Найбільш яскраво характеризує науково-технічну політику тієї чи іншої країни державне фінансування науково-технічної діяльності, його порядок і обсяги.

Основний науково-технічний потенціал у країнах Європейського Союзу є національним надбанням, хоча *обсяги (у фінансовому вимірі) робіт, оплачуваних державою, не перевищують 50 %*. Разом з тим жодна держава не може цілком забезпечити пріоритет ринкової стихії по відношенню до науково-технічного розвитку у своїй країні, що є наріжним каменем економіки. Форми і принципи державного фінансування досліджень, розробок і підтримки наукових установ варіюються в залежності від характеру робіт, що фінансуються, і статусу одержувачів підтримки. Наприклад, фундаментальні дослідження і комплексні масштабні проекти загальнодержавного значення цілком фінансуються з бюджетних коштів. Стосовно наукових установ, що здійснюють фундаментальні дослідження, практикується базове або інституціональне фінансування, тобто фінансова підтримка організацій як таких. Фінансування прикладних досліджень засноване на інших принципах. Поряд із просуванням вітчизняної науки в пріоритетних напрямках держава прагне забезпечити якнайшвидшу промислову реалізацію результатів робіт, а відповідно – повернення певної частки витрачених коштів у вигляді податкових надходжень.

Відповідно до підходу щодо правового визначення поняття «*інновація*», який використовується у ЄС, інновація є тим основним фактором, який дозволяє отримати конкурентні переваги фірмам, регіонам або цілим країнам. Інновації складають основу підприємництва, а також сприяють втіленню нових ідей в конкретні технічні та комерційні досягнення. Одними з перших нормативно-правових актів Європейського Союзу, які на офіційному рівні закріпили визначення інновації, були «Зелена Книга про інновації» 1995 р. та «Перший план дій в сфері інновацій» 1996 р., котрі є програмними нормативними документами, що визначають перші спроби Європейської комісії розробити інноваційну політику в Європейському Союзі.

«Зелена книга про інновації» виділяє радикальні інновації (наприклад, випуск нової вакцини, виготовлення компакт-диску) та прогресивні

інновації, які змінюють продукти, процеси або послуги через послідовні поліпшення (наприклад, запровадження подушок безпеки у автомобілях). У цьому разі інновація виступає як кінцевий результат науково-виробничого циклу. Крім того, наводиться *класифікація інновацій* за сферами впровадження: а) інновації у процесах, які зумовлюють зміни у виробництві у вигляді збільшення обсягів та (або) зниження затрат; б) інновації у продуктах (послугах), які змінюють їх якість або покращують показники, приводять до нових, ефективніших функціональних можливостей ергономіки і безпеки; в) інновації в організації роботи та експлуатації трудових ресурсів. Крім того, в законодавстві ЄС закріплене ще одне визначення інновації, яке одночасно визначає її і як процес, і як результат, продукт. У Регламенті № 294/2008 Європейського парламенту від 11.03.2008 р. «Про створення Європейського інституту інновацій та технологій» *інновація – це процес, у тому числі його результат, за посередництвом якого нові ідеї відповідають суспільним або економічним інтересам та породжують нові продукти, послуги або моделі підприємств чи організацій, які введені успішно на існуючий ринок, або здатні створювати нові ринки.*

Стратегія ЄС у сфері інноваційної політики

Курс на створення конкурентноздатної інноваційної економіки стартував на саміті ЄС, що відбувся в березні 2000 р. у Лісабоні, а на початку 2002 р. у Барселоні Рада Європи сформулювала ряд конкретних завдань в галузі стимулювання інноваційного розвитку. Серед них – збільшення до 2010 р. частки витрат на НДДКР у країнах ЄС з 1,9 до 3 % ВВП, насамперед за рахунок росту асигнувань приватного сектора; подальша вертикальна і горизонтальна координація інноваційної політики; створення єдиного Європейського дослідницького простору з урахуванням розширення Євросоюзу.

Відставання Західної Європи від конкурентів багато в чому зумовлене специфічними рисами цього регіону, зокрема високою часткою

держсектора, недостатніми стимулами до підприємництва, розходженнями в національних інноваційних системах, характері і ступені інноваційного розвитку держав-членів Євросоюзу. У результаті розширення ЄС нові члени привнесли і власні негативні особливості науково-технічного розвитку, що залишилися від планово-державної економіки. Останнім часом ЄС зміг домогтися деяких зрушень у реалізації стратегії інноваційного розвитку. Ряд країн (зокрема, Великобританія) збільшили витрати на НДДКР чи відмовилися від їхнього запланованого скорочення (наприклад, Франція), почали використовувати нові механізми стимулювання інноваційної діяльності в підприємницькому секторі.

Так, англійський уряд поставив мету збільшити за рахунок приватного бізнесу національні витрати на НДДКР з 1,9 до 2,8 % ВВП. Цьому мають сприяти такі заходи, як введений податковий кредит для здійснюючих НДДКР малих і середніх фірм; розширення й уточнення робіт, що кваліфікуються як НДДКР; скасування близько 40 норм, що регулюють діяльність компаній. За розрахунками міністерства фінансів у результаті податкового кредиту сума економії для малих і середніх підприємств досягне 150 млн. ф. ст. у рік, що складає 1/3 витрат на НДДКР у цьому секторі. Ця податкова пільга пошириться на 4 500 фірм із зайнятістю не більш 250 чоловік, річним оборотом, що не перевищує 25 млн. ф. ст. (40 млн. євро), і щорічними витратами НДДКР у розмірі не менш 25 тис. ф. ст. На їхню частку приходиться близько 10 % витрат НДДКР у приватному секторі.

У 1990-і рр. відбулася трансформація наукової, промислової, частково економічної і регіональної політики в інноваційну, котра набула системного характеру. Її головною метою стала підтримка середовища, що сприяє створенню нововведень. У другій половині 1990-х рр. уряди майже всіх західноєвропейських країн прийняли програми стимулювання інноваційної діяльності, спрямовані насамперед на поширення нововведень.

Одне з основних місць у реалізації цих програм зайняли інституціональні зміни. Було розпочато формування структурних елементів і механізмів здійснення інноваційної політики. Незважаючи на певні національні розходження в підходах, можна виділити три загальних аспекти:

Утворення нових адміністративних структур, заснованих на системному характері інновацій. Ряд країн (Великобританія, Німеччина) змінили функції міністерств чи створили нові міністерства, що займаються питаннями інноваційної політики. У Фінляндії очолювана прем'єр-міністром Рада з наукової і технологічної політики несе відповідальність за стратегічний розвиток і координацію інноваційної політики, а також за виконання інноваційної програми (PROINOV — the Integrated Programme for Innovation). Внесені також зміни в механізм координації: створено нові координуючі органи (інноваційні ради), а до компетенції вже існуючих наукових рад включені питання інноваційної діяльності.

Визнання на урядовому рівні інновацій життєво важливим фактором економічного розвитку, проведення широкої урядової кампанії з проблем нововведень, активізація діалогу між науковим співтовариством, промисловістю і громадськістю. Практика проведення інформаційних кампаній поширена у Великобританії і Німеччині. В Іспанії створено Форум інформаційного суспільства, однією з головних задач якого є стимулювання координації діяльності уряду і різних промислових і громадських організацій при розробці Національного плану дій по створенню інформаційного суспільства.

За останні десять років у країнах ЄС значно зросло значення регіонального науково-технічного й інноваційного співробітництва. Поява нових технологій і глобалізація економіки, а також обмеженість урядових бюджетів сприяли підвищенню ролі регіонів у здійсненні економічної діяльності. Як наслідок, регіональні влади усе ширше налагоджують контакти із зацікавленими колами за кордоном на субрегіональному рівні. Одночасно регіональні проблеми вирішуються шляхом тісних контактів

центрального уряду і місцевої влади, оскільки останнім краще відомі технічні, економічні і соціальні потреби регіонів. Таким чином, в останні роки усе більш тісно переплітаються три рівні формування регіональної політики (політика, здійснювана самими регіонами, регіональний компонент федеральної інноваційної політики і наднаціональної політики ЄС).

Інноваційна політика стала складовою частиною національної регіональної політики, однак, як правило, національні уряди віддають перевагу вже розвиненим у науково-технічному відношенні регіонам. Держава надає допомогу відсталим регіонам не стільки шляхом прямих фінансових вливань, скільки шляхом сприяння в розробці інноваційної політики і розвитку інфраструктури. Усунення диспропорцій технологічного регіонального розвитку є переважно функцією ЄС. Основне місце в цьому напрямку діяльності приділяється Мережі інноваційних регіонів (Forum of Innovation Relay Centres – IRC).

Мережі інноваційних регіонів являють собою їх національні і транснаціональні об'єднання в сфері розробки й обміну досвідом стосовно інноваційної стратегії. Центри по поширенню інновацій мають статус незалежних консультаційних організацій в галузі технології і бізнесу, що одержують допомогу від Єврокомісії з підприємництва. Вони надають допомогу інноваційному бізнесу з таких напрямків: трансфер технологій; комерціалізація результатів НДДКР; включаючи питання інтелектуальної власності; розвиток адаптаційних можливостей компаній до нової технології, у тому числі перебування і зведення разом потенційних партнерів співробітництва; здійснення транснаціональних інноваційних ініціатив; поширення інформації про інноваційну політику Євросоюзу.

2009 рік Європейський парламент оголосив роком творчості та інновацій. Важливою умовою інтеграції України в Європейський економічний простір, динамічного зростання її національної економіки та ринкових реформ є всебічний розвиток партнерства з Європейським Союзом

та використання потенціалу цього партнерства з метою поліпшення умов економічного життя в країні.

Потужним інструментом для реалізації інноваційної політики ЄС є Сьома рамкова програма з наукових досліджень і розвитку технологій (РП7), розрахована на 2007–2013 рр., яка має найбільші, за всю попередню історію

Сьома рамкова програма, що має назву *«Будівництво Європейського дослідницького простору знань для зростання»*, почалася 1 січня 2007 р. і завершиться 31 грудня 2013 р. Програма об'єднує всі дослідницькі ініціативи ЄС для виконання головних завдань, а саме розвитку, конкурентоспроможності та зайнятості спільно з новою Програмою конкурентоспроможності та інновації (СІР), освітніх програм і програм підготовки, а також Структурний фонд. РП7 є однією з основ Європейського дослідницького простору. Програма надає новий імпульс розвитку та підвищенню конкурентоспроможності Європи та посилює роль знань як найбільшого європейського ресурсу. На відміну від попередніх програм вона приділяє значно більшу увагу міжнародному співробітництву, що підтримується на всіх її рівнях, та дослідженням, що відповідають потребам європейської економіки. Крім того, вперше програма надає підтримку найкращим європейським дослідженням через створення Європейської дослідницької ради. У центрі уваги всієї програми – майстерність, бо саме це відіграватиме роль у розвитку глобальної конкурентоспроможності Європи.

Співробітництво. Основою програми РП7, яка становить дві третини загального бюджету, є програма «Співробітництво». Вона сприяє співробітницьким дослідженням в Європі та інших країнах-партнерах за допомогою проектів міжнаціональних консорціумів промислових та наукових співтовариств. Дослідження проводимуться відповідно до десяти тематичних пріоритетів: здоров'я; продукти харчування, сільське господарство та біотехнології; інформаційні та телекомунікаційні

технології; нанонауки, нанотехнології, нові матеріали та технології; енергетика; навколишнє середовище (включаючи «зміну клімату»); транспорт (включаючи «аеронавтику»); соціально-економічні та гуманітарні науки; космос; безпека.

Ідеї. Програма «Ідеї» – новий напрям у рамкових програмах. Його базова ідеологія – не лише сприяти дослідницькій співпраці між інституціями чи більшої міжнародної мобільності науковців, але й підтримувати найбільш інноваційні ідеї, що їх розробляють та втілюють європейські дослідники. Програма підтримує «передові дослідження» лише на основі наукової досконалості. Дослідження можна проводити в будь-якій сфері науки чи технологій, включаючи машинобудування, соціально-економічні та гуманітарні науки. На відміну від програми співробітництва в міжнаціональних партнерствах немає жодних зобов'язань. Проекти реалізуються «окремими групами», які формуються навколо «головного дослідника». Програма реалізується за допомогою нової Європейської дослідницької ради (ERC), завдання якої, за визначенням Європейської Комісії, полягає в стимулюванні найліпших, по-справжньому креативних науковців, дослідників та інженерів для здійснення сміливих досліджень.

Люди. Програма «Люди» забезпечує підтримку мобільності дослідників і розвитку кар'єри як для дослідників країн Європейського Союзу, так і для дослідників інших країн. Основним інструментом реалізації програми «Люди» є Програма мобільності ім. Марії Кюрі та забезпечує транснаціональну мобільність науковців, вчених, студентів, викладачів та працівників. Програма «Люди» має такі складові: початкова підготовка, в першу чергу молодих дослідників; довготривале навчання та розвиток кар'єри; співпраця та партнерство промисловості та науки; міжнародні виміри; спеціальні дії

Можливості. Програма «Можливості» посилює дослідницькі можливості, необхідні Європі для того, щоб створити базу знань, яка бурхливо розвиватиметься. Вона охоплює такі широкі види діяльності:

дослідницькі інфраструктури; дослідження на користь малих та середніх підприємств, сфери знань, дослідницький потенціал, наука у суспільстві, специфічна діяльність у міжнародному співробітництві. Крім того, програма «Можливості» спрямована на: підтримку послідовного розвитку стратегій; доповнення програми «Співробітництво»; підтримку політики та ініціатив ЄС щодо посилення послідовності та зміцнення впливу політики країн-членів; пошук спільного щодо регіональних та єдиної політики структурного фонду, програм освіти та підготовки і Програми конкурентоспроможності та інновацій.

Програма «Євроатом»

Дослідження в галузі енергетики за програмою «Євроатом» здійснюються відповідно до угоди, за якою у 1957 р. було створено Європейський союз з атомної енергетики – Євроатом. За законом Євроатом відокремлений від Європейського Союзу та має свою окрему Рамкову програму з досліджень. В той же час управління Євроатомом здійснюють спільні з ЄС структури. В межах РП7 Євроатомом створено дві спільні програми. Одна програма охоплює непрямі дії в галузі енергії термоядерного синтезу, ядерний поділ та захист від радіації. Інша програма охоплює прямі дії в ядерній галузі Спільного дослідницького центру Європейської Комісії, що був створений в межах Угоди

про Євроатом і залишається провідним інститутом в галузі ядерних досліджень в Європі.

Умови участі в рп7

Загальні умови: мінімальна кількість учасників – три юридичні особи з трьох різних країн членів ЄС (MS) чи асоційованих країн (AC); можуть брати участь фізичні особи; JRC може брати участь; додаткові умови будуть формуватися у відповідності до робочої програми чи спеціальної програми (включаючи і кількість країн-учасниць). Спеціальні умови: одна юридична особа з країни-члена ЄС чи асоційованої країни для проектів ERC (Європейська рада з досліджень), дії з координації та підтримки; дії для

навчання та кар'єрного росту (Marie Curie Actions); INCO: мінімум 4 учасника: 2 учасника з двох різних країн—членів ЄС чи асоційованих країн та 2 — з двох різних країн INCO.

Можливі учасники програми

У Рамковій програмі 7 можуть брати участь і організації, і окремі спеціалісти: дослідні групи при університетах або дослідні організації; інноваційні компанії; малі та середні підприємства (МСП); об'єднання або групи МСП; урядові структури (місцеві, регіональні або національні); науковці-початківці; досвідчені науковці; дослідні установи міжнародного рівня; організації та науковці третіх країн; міжнародні організації; громадські організації. Це неповний перелік можливих учасників РП7.

Пошук партнерів

Створення міжнародних партнерств є частиною участі в дослідницьких програмах ЄС. Служба науково-технічної інформації ЄС, більш відома як CORDIS, надає спеціалізовану послугу для потенційних учасників РП7. Використовуючи портал CORDIS, можна знайти міжнародних партнерів з додатковою кваліфікацією, профілем тощо, які потрібні ініціатору проекту для створення консорціуму. Через CORDIS можна представити не лише ідею, але й потреби щодо пошуку партнерів, оновити свій профіль, використовуючи цей портал. Слід зазначити, що CORDIS не може безпосередньо допомогти двом потенційним партнерам встановити зв'язок. Якщо відповідна інституція знайдена, необхідно скористатися контактною інформацією, що надана цією інституцією.

Новий етап Лісабонської стратегії у 2008 р. співпав з процесом ратифікації Лісабонського договору реформ, підписаного у 2007 р., який має поглибити інтеграційні процеси в ЄС на всіх напрямках. Господарський комплекс ЄС має перетворитися в найбільш передову економіку в світі, засновану на знаннях та новітніх технологіях. Саме тому під ці головні завдання й вибудовується науково-технічна та інноваційна політика ЄС. Сучасна стратегія стимулювання інновацій орієнтована на підвищення

ефективності створеного в ЄС єдиного наукового і інноваційного простору, розширення вертикальної та горизонтальної координації інноваційної політики, посилення її регіонального рівня. Крім того, додатковим елементом цієї стратегії є перерозподіл фінансових потоків з метою створення дослідницької інфраструктури, розвитку людського капіталу і лібералізації ринку праці для запобігання відтоку кадрів, заохочення європейських та зарубіжних дослідників. Ще один елемент цієї стратегії пов'язаний із стимулюванням комерціалізації результатів досліджень та технологічних розробок, розширенням ринкового попиту на інновації, посиленням зв'язку академічної науки та виробництва. При цьому в інноваційній економіці ЄС все більшого значення поряд з технологічними нововведеннями набувають організаційні та маркетингові інновації. В інноваційний процес все активніше залучається малий і середній бізнес, але водночас зростає питома вага масштабних дослідницьких проектів наднаціонального рівня. У 2008 р. Європейський Парламент підтримав Регламент про заснування Європейського інституту інновацій та технологій. Це стало одним з головних проектів у контексті нової науково-дослідницької та освітньої політики ЄС, зокрема щодо втілення принципу «трикутника знань» (*освіта — дослідницька діяльність — інноваційне виробництво*).

СОЦІАЛЬНА І РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Соціальна політика — це система управлінських, організаційних, регулятивних, саморегулятивних заходів, дій, принципів і засад, спрямованих на забезпечення оптимального рівня та якості життя населення, соціального захисту їх і соціальної безпеки в суспільстві.

Соціальний захист — сукупність державних заходів щодо забезпечення достойного матеріального і соціального становища членів суспільства.

Соціальні гарантії — система обов'язків держави перед своїми громадянами стосовно задоволення їхніх соціальних потреб.

Ціллю Європейської політики працевлаштування та соціальної політики є сприяння досягненню гідної якості та високих стандартів життя для всіх членів активного та здорового суспільства. До сьогодні реалізація соціальної політики допомогла поліпшити життя мільйонів громадян Європейського Союзу, включаючи безробітних, престарілих, інвалідів, соціально незахищених, людей, яких дискриміновано на ринку праці тощо.

Завдяки "Європейській соціальній моделі", яка набуває дедалі більшого поширення та популярності, люди в Європейському Союзі не залишені один на один з ринковими силами. Навпаки, вони мають доступ до однієї з найсильніших в світі систем соціального захисту. Це стало можливим завдяки переконанню Європейського Союзу в тому, що конкуренція між бізнес-компаніями необхідна для покращення продуктивності та економічного зростання, так само солідарність між громадянами є життєво необхідною для встановлення стабільного суспільства та доступу до життєвих благ.

Власне Європейський Союз не займається Європейською трудовою та соціальною політикою та не несе строгої відповідальності за її

впровадження. Соціальна політика - це сфера відповідальності країн-членів. У відповідності до принципу субсидіарності, Європа втручається у справи країн-членів, тільки у тих випадках, коли це втручання необхідне. Таким чином, ЄС встановив тільки мінімум стандартів та мінімум прав. Країни-члени, тим не менш, можуть встановлювати правила та положення, які є кращими за Європейське соціальне забезпечення.

Вирішення соціальних проблем Європи потребує участі та залучення якомога більшої кількості сторін. Ось чому Європейська політика трудових відносин та соціальна політика реалізується спільно з Державами-членами в партнерстві та співпраці з асоціаціями та громадськими організаціями (НПО). В середині 1990-х років ці організації разом сформували "Платформу Європейських Соціальних НПО", які роблять свій внесок в розробку рекомендацій щодо Європейської соціальної політики. Громадські організації також виступають експертами та важливими партнерами Європейського Союзу в реалізації Європейської соціальної політики та створюють життєво важливу ланку між ЄС та його громадянами завдяки створенню "соціального діалогу". Завданнями трудової та соціальної політики, включаючи подальший розвиток громадського діалогу, а також "соціального діалогу", наприклад, переговори між соціальними партнерами на Європейському рівні.

Ціллю європейської інтеграції у відповідності до Угод є: "Співтовариство (Європейський Союз) повинен сприяти гармонічному, збалансованому та сталому розвитку економічної діяльності, високому рівню зайнятості та соціального захисту, рівності між чоловіками та жінками, сталому та безінфляційному економічному зростанню, високому рівню конкурентоспроможності та конвергенції економічної діяльності, високому рівню захисту та покращенню якості навколишнього середовища, підйому стандартів життя та економічній та соціальній згуртованості та солідарності між Державами-членами". Стаття 2 Угоди про створення Європейського Співтовариства (ЄС), у відповідності до поправок внесених

Амстердамською Угодою 1997 року. Європейське Співтовариство (ЄС) є "першим стовпом", частиною Європейського Союзу

Соціальні партнери - це профспілки та організації роботодавців. Їх Європейські парасолькові організації відіграють важливу роль через участь, поряд з встановленими процедурами, у формуванні трудової та соціальної політики. В 1985 році Європейська Конфедерація роботодавців (UNICE), Європейська Конфедерація Профспілок (ETUC) та Європейський Центр Підприємств за участю громадськості (CEEP) погодилися регулярно працювати разом.

Угода з Соціальної політики, датована 1992 роком, перетворила профспілки та організації роботодавців на професійних радників Європейських інституцій. Згодом, у 1997 році з підписанням Амстердамського договору вони отримали статус колегіального органу прийняття рішень. Тепер, коли соціальні партнери доходять згоди, вони можуть передавати свої угоди Європейським інституціям для їх подальшої трансформації в закони Європейського Союзу.

На початку ХХІ століття високий рівень безробіття є найбільш серйозною економічною та соціальною проблемою майже для всіх країн Європейського Союзу. Кожен десятий громадянин ЄС не здатен знайти роботу. Рівень працевлаштування в Європі дорівнює 61%, що на 10 процентних позицій нижче, ніж в Сполучених Штатах та Японії. Хоча мільйони робочих місць створюються в Європі, мільйони людей залишаються без роботи. Більше половини громадян, які шукають роботу, є безробітними більше року. Найбільші проблеми з отриманням роботи виникають у людей, які становлять особливо проблемну категорію на ринку праці: люди, які не працюють протягом тривалого часу, молодь, люди середнього віку, люди з фізичними вадами, жінки та національні меншини. Рівень працевлаштування жінок в Європі на 20% нижче, ніж чоловіків. Серед людей з фізичними вадами він ще нижчий – приблизно на 30% від середньоєвропейського. Тому, метою ЄС є не просто створення більшої

кількості робочих місць, а надання кращих можливостей для людей тих груп, які дотепер мали менше можливостей працевлаштування.

Основи Трудової стратегії Європейського Союзу є не просто настановами для країн-членів, вони також складають невід'ємну частину всієї політики Європейського Союзу. На тих самих принципах будується політика всіх рівнів – регіонального, національного та загальноєвропейського. Країни-члени Європейського Союзу координують політику своїх ринків праці у відповідності до щорічного циклу, який працює таким чином:

1. На початку року з пропозиції Комісії Рада ЄС затверджує серію пріоритетних сфер дій – Трудові Інструкції, що містять конкретні завдання.
2. Кожна країна складає національний план дій, який описує застосування Інструкцій з тим, щоб якомога краще впровадити їх положення в країні. Цей процес має залучати широке коло партнерів: профспілки, роботодавців, місцеві та регіональні органи влади.
3. Європейська Комісія та Рада Європейського Союзу разом вивчають кожен національний план та складають звіт, який презентують на Грудневій Європейській Раді (Самміт Європейського Союзу). Комісія також презентує рекомендації щодо внесення змін до Трудових Інструкцій на наступний рік.

Одразу ж після самміту, присвяченого трудовій політиці та трудовим відносинам у 1997 році, були розроблені конкретні дії на загальноєвропейському рівні: програма фінансової підтримки для маленьких та середніх підприємств, яка отримала назву "зріст та трудова ініціатива". Метою цієї програми є полегшення доступу до кредитування та фінансових гарантій для маленьких та середніх підприємств, які часто високо інноваційні та здатні створювати більше робочих місць, ніж інші підприємства.

Європейський Соціальний Фонд (ESF) є фінансовим інструментом Європейського Союзу для здійснення інвестицій в людей. Починаючи з 1957 року, Європейський Соціальний Фонд використовував принцип спільного

фінансування для допомоги державам членам у сфері розширення можливостей працевлаштування громадян

Європейський Соціальний Фонд спрямовує гроші Європейського Союзу на допомогу державам-членам задля досягнення спільної мети, а саме - створення більшої кількості кращих робочих місць. Місією Європейського Соціального Фонду є запобігання та боротьба з безробіттям заради підготовки європейської робочої сили та компаній до потреб нового часу та запобігання втрати людьми зв'язку з ринком праці.

Європейський Соціальний Фонд виконує такі функції:

- допомагає людям розвивати професійні навички, особливо тим, хто має проблеми з отриманням роботи, кому загрожує звільнення, чи хто повертається на своє робоче місце після тривалої перерви.
- підтримує держави ЄС у їх намаганнях впроваджувати нову політику або нові системи подолання причин безробіття та покращення кваліфікації працюючих.
- пристосовує свою підтримку до специфічних проблем регіонів, які потребують допомоги.

Європейський Соціальний Фонд є одним з чотирьох Структурних фондів. Іншими трьома є: Європейський Сільськогосподарський Гарантійний Фонд, Фінансовий Фонд Рибальства та Європейський Фонд Регіонального розвитку. Спільним завданням цих фондів є зменшення розбіжностей в стандартах життя людей та регіонів Європейського Союзу.

Протягом 2000-2006 років чотири фонди витратили близько 195 мільярдів євро на досягнення трьох цілей:

Ціль 1: Розвиток регіонів, які відстають від інших. Більше двох третин грошей Структурних фондів призначені для регіонів, в яких ВВП на душу населення є нижчим за 75% від середньоєвропейського рівня. Такі регіони є у дев'яти країнах Європейського Союзу. Це найвіддаленіші регіони ЄС (заморські департаменти (області) Франції, Азорські, Мадерські та

Канарські острови). Подібна допомога також направляється у малонаселені північні регіони Швеції та Фінляндії.

Ціль 2: Підтримка економічної та соціальної конверсії в чотирьох сферах, кожна з яких має власні труднощі: ті, хто має проблеми пристосування до змін в промисловій сфері та сфері послуг, сільські місцевості, що занепадають, проблемні урбанізовані території та депресивні території, які значною мірою залежать від рибальства.

Ціль 3: Надати фінансування тим територіям, які не охоплюються першою ціллю з метою допомогти адаптувати та модернізувати систему освіти, професійної освіти та працевлаштування.

Робота Європейського Соціального Фонду в основному сфокусована на підтримці осіб, які потребують стати більш конкурентоспроможними на ринку праці, але також можуть використовуватись для покращення систем та структур ринку праці.

Сьогодні в Європейському Союзі існують мінімальні вимоги щодо захисту молодих робітників на робочому місці, робочого часу, захисту від колективних звільнень, захисту на випадок зміни власників та банкрутства роботодавців. Ці права робітників відіграють важливе соціальне значення, а саме, надають впевненість в тому, що економічна конкуренція в Європейському Союзі не впливатиме негативно на рівень захисту робітників.

Права робітників в Європейському Союзі включають наступне:

- підліткам до 15 років працювати заборонено. Їм заборонено працювати повний робочий день до 18 років.
- дорослі робітники повинні мати 11 годин відпочинку між робочими днями (існують винятки для деяких видів занять).
- працівники мають право заключати контракт, який встановлює їх заробітну
- платню, час та тривалість відпустки та термін повідомлення про звільнення.

- особливі умови праці мають бути забезпечені для вагітних жінок та матерів, які годують груддю, або нещодавно народили дитину. Жінку не може бути звільнено з причини народження дитини, вагітності та декретної відпустки.

Не зважаючи на існування трудового законодавства Європейського Союзу та Європейських прав робітників, трудове законодавство держав-членів відрізняється одне від одного. У випадку, коли уряди та партії доходять згоди, вони можуть заключати колективні угоди, які забезпечують кращий за встановлений мінімум соціальний захист робітників.

Завданням політики Європейського Союзу в цій сфері на протязі тривалого періоду є зменшення до мінімуму як нещасних випадків, так і професійних захворювань. Починаючи з 1978 року, коли було прийнято першу програму дій Європейського Союзу щодо охорони здоров'я та забезпечення безпеки на робочому місці, широке визнання ролі Європейського Союзу скасувало повну залежність від національного законодавства. Сучасне трудове законодавство Європейського Союзу базується на схемі введеної Директивою Ради Європейського Союзу № 89/391/ЕЕС з прийняття заходів щодо покращення охорони здоров'я та посилення безпеки робітників на робочому місці. Ця директива створила тверду основу для багатьох подальших ініціатив.

В контексті Європейської трудової та соціальної політики врахування потреб людей пенсійного віку стає все більш важливим. Імідж людей похилого віку та межа старості в ЄС постійно змінюється. Сучасні люди похилого віку в Європі є більш активними, здоровими та енергійнішими, ніж люди попередніх поколінь. Однак, вони залишають ринок праці з кожним роком все раніше, а сподівання на те, що їх місце займатимуть молоді спеціалісти, напевно, не стануть реальністю. Тенденція до більш раннього виходу на пенсію в Європейському Союзі зовсім не призводить до збільшення середнього пенсійного віку.

Європейська Комісія разом з соціальними партнерами та недержавними організаціями схиляється до створення нової моделі поетапного виходу на пенсію, яка має забезпечити гідний рівень життя пенсіонерам. В цій справі важливу роль відіграє дослідницька діяльність Європейського Союзу, в рамках якої фінансуються медичні та соціальні проекти, пов'язані з дослідженнями літніх людей. Літні люди не мають потерпати від невинуватної дискримінації чи мати менші можливості. Ціллю Європейського Союзу є запобігання об'єктивно невинуватній дискримінації проти літніх робітників.

Європейська Соціальна хартія

Цей акт не слід плутати з документом Ради Європи, що має таку ж назву, який був прийнятий у 1961 р. і складається з 38 статей. Як уже зазначалось вище, Соціальна хартія Європейського Союзу була прийнята Європейською Радою в травні 1989 р. всіма тогочасними державами-членами, за винятком Сполученого Королівства. Вона встановила основні права працівників і закріпила 13 основоположних принципів:

- право переїжджати з метою пошуку роботи з однієї держави-члена до іншої;
- право на справедливу винагороду;
- право займатися будь-якою діяльністю на тих самих умовах, що застосовуються до працівників, які займаються такою самою діяльністю в країні перебування;
- право на поліпшення рівня життя та умов праці;
- право на соціальний захист, який надається національними системами, разом з мінімальним доходом для тих, хто не може влаштуватися на роботу, або тих, хто більше не користується правом на отримання допомоги у зв'язку з безробіттям;
- право на свободу об'єднань та на укладання колективного трудового договору;
- право на професійну підготовку;

- право чоловіків і жінок на однакове ставлення;
- право працівників на отримання інформації і консультацій та право на участь у прийнятті рішень;
- право на захист здоров'я та безпеку на робочому місці;
- захист дітей та підлітків;
- гарантований мінімальний стандарт рівня життя для людей похилого віку;
- поліпшення соціальної та професійної інтеграції осіб, які не можуть працювати за станом здоров'я.

Трудові відносини

Діяльність Європейського Союзу в цьому відношенні спрямована на забезпечення працівників певними мінімальними гарантіями у відносинах між працівниками та роботодавцями, які виникають між ними відповідно до трудового контракту. Перша значна ініціатива стосовно цього мала місце в 1975 р., а саме прийняття Директиви про гармонізацію законів про колективне звільнення. Статті цієї Директиви поширюються на звільнення роботодавцем певного відсотка від загальної кількості працівників, що працюють на нього (зазвичай ідеться про 10 %) та закріплюють деякі процесуальні гарантії, а також встановлюють обов'язок роботодавців проводити консультації та надавати всю необхідну інформацію працівникам до того, як будуть вжиті такі заходи. Положення цієї Директиви не застосовуються до колективних звільнень, які відбуваються згідно з короткостроковими трудовими контрактами, а також відносно працівників, які працюють у громадському секторі або екіпажів кораблів.

Також слід згадати Директиву 77/187, яка забезпечує права працівників у випадку зміни власника підприємства внаслідок настання певних подій . Ці гарантії здебільшого стосуються захисту від звільнення та захисту прав на соціальне забезпечення. Однак для того щоб вони могли застосовуватись, відповідне підприємство має зберігати особність і продовжувати або

відновити свою діяльність, навіть якщо має місце зміна фізичної або юридичної особи, яка несе відповідальність за ведення справ".

Директива не застосовується у випадках, коли працівник розриває контракт з першим роботодавцем і укладає контракт з іншим підприємством про виконання такої самої роботи, якщо при цьому при переході від однієї діяльності до іншої не відбувається передача важливих матеріальних або нематеріальних активів, або внаслідок прийняття на роботу новим роботодавцем значної кількості працівників поглинутого підприємства

По-третє, існує Директива про неплатоспроможність, яка була прийнята в 1980 р. Її мета полягає в захисті інтересів працівників, зокрема у питанні про їх винагороду, незважаючи на наслідки рішень та інші процеси, які перебувають поза їхнім контролем — у даному випадку йдеться про банкрутство підприємства на якому вони працюють. Директива зобов'язує держави-члени заснувати відповідний орган для гарантій і надати цьому органу можливість задовольняти вимоги працівників про сплату їм заробітної плати.

Також слід згадати Директиву, яка засновує Європейську раду працівників (ЄРП) (European Works Council). Цей документ вимагає від підприємств, на яких працюють щонайменше 1000 працівників на території однієї держави-члена і 150 працівників у двох державах-членах, засновувати спеціальні комітети, які будуть представляти працівників. ЄРП має право проводити консультації та бути поінформованою про будь-які заходи, наприклад, колективні звільнення та зміну місця роботи, які можуть вплинути на інтереси працівників. Надання такої можливості є першим законодавчим застосуванням Соціального розділу Договору про заснування Європейського Союзу. Як уже зазначалося вище, співпраця між адміністрацією та працівниками після прийняття Амстердамського договору зайняла чи не найважливіше місце в соціальній політиці Європейського Союзу.

Амстердамський договір ввів до Договору про заснування Європейського Співтовариства новий розділ про зайнятість. Згідно з цим розділом головна мета політики Співтовариства полягає в розробці скоординованої стратегії щодо зайнятості, зокрема, у сприянні появі кваліфікованої, професійно підготовленої робочої сили, а також ринків праці, які були б гнучкими до економічних змін. Держави-члени мають спрямовувати свої зусилля на досягнення цих цілей у такий спосіб, який відповідає широким напрямам економічної політики держав-членів та Співтовариства .

Кожного року Європейська Рада на основі спільної доповіді Ради і Комісії повинна розглядати ситуацію у сфері зайнятості в Співтоваристві й робити відповідні висновки. Грунтуючись на висновках, сформульованих Європейською Радою, Рада має щорічно розробляти керівні вказівки, які держави-члени мають враховувати, впроваджуючи політику щодо зайнятості. До того ж кожна держава-член має надавати Раді й Комісії щорічну доповідь стосовно основних заходів, які вживаються задля імплементації напрямів політики щодо зайнятості, у світлі вищезгаданих вказівок стосовно питань зайнятості. На основі цих доповідей Рада вивчає впровадження напрямів політики держав-членів щодо зайнятості у світлі цих вказівок. Якщо постає необхідність, Рада надає відповідні рекомендації державам-членам. На основі результатів цього вивчення Рада і Комісія складають спільну щорічну доповідь і подають її до Європейської Ради.

Рада може вживати заохочувальні заходи, спрямовані на підтримку співробітництва між державами-членами та сприяння їхнім діям у сфері зайнятості, за допомогою ініціатив, мета яких полягає в розвитку обміну інформацією та найліпшими методиками роботи. Рада засновує Комітет з питань зайнятості (Employment Committee), який набуває статусу наглядового органу, для сприяння координації зусиль держав-членів у сфері зайнятості та політики стосовно ринків праці.

Регіональна політика ЄС

Регіональна політика — 1) сфера діяльності держави щодо управління економічним, соціальним і політичним розвитком країни в просторовому (регіональному) аспекті, тобто пов'язана з взаємовідносинами між державою і регіонами, а також регіонів між собою. Є складовою частиною національної стратегії соціально-економічного розвитку. Регіональна політика як напрям національної політики держав виникла у 30-х рр. ХХ ст. Саме тоді в країнах Європи і США гостро постало питання диспропорцій у розвитку регіонів, що спричинило соціальні проблеми, посилення напруги у суспільстві. Нині процес регіонального розвитку і формування регіональної політики значною мірою пов'язаний із глобалізацією світового господарства, посиленням впливу транснаціональних корпорацій на розвиток держав і регіонів, інноваційним характером сучасного виробництва. Завдяки збільшенню місцевої і регіональної ініціативи щодо використання власного потенціалу регіони мають можливість досягти найбільш раціональної структури і спеціалізації господарства, знайти свою нішу на світовому ринку.

Регіональний розвиток у країнах ЄС є важливою складовою формування стабільної господарської системи. Науково обґрунтована регіональна політика сприяє збалансованому соціально-економічному розвитку цих держав в умовах жорсткої конкуренції. Особливістю регіонального розвитку у цих країнах є посилення місцевої і регіональної ініціативи щодо використання власного потенціалу, формування структури й визначення спеціалізації господарської діяльності. Це дає змогу успішно розвивати економіку, гнучкіше реагувати на зміни у зовнішньому середовищі, що сприяє підвищенню рівня соціального розвитку регіонів.

Процес регіонального розвитку в країнах ЄС відбувався поступово в напрямі оптимізації територіальної організації суспільно-господарського комплексу. При індустріальній системі господарювання головну роль у розвитку промисловості відігравали традиційні чинники (природні ресурси,

людський потенціал, вигідне суспільно-географічне розташування), що зумовило високий рівень концентрації виробництва у регіонах з найсприятливішими умовами. З переходом до постіндустріальної системи все більшу роль почали відігравати такі чинники, як науково-освітній потенціал, професійні навички та кваліфікація трудових ресурсів, інновації, місцева ініціатива, що сприяло посиленню здатності регіонів швидко адаптуватися до конкурентного середовища.

Утворення ЄС (1957 р.) дало новий поштовх процесам регіонального розвитку в країнах Західної Європи. Вони вийшли за межі національних інтересів і стали предметом *комунітарної політики* – політики, спрямованої на вирівнювання рівнів життя населення в рамках всього співтовариства. Це було зумовлено поглибленням диспропорцій в окремих регіонах, загостренням регіональних проблем внаслідок входження до ЄС нових членів. Водночас активізувалися самі регіони як суб'єкти регіональної політики. Ця сфера політики була визнана пріоритетним напрямком політики ЄС. Головними фінансовими інструментами реалізації регіональної політики в ЄС є гранти Європейського Фонду Регіонального Розвитку (ЄФРР), Фонду Єднання, Європейського Соціального Фонду (ЄСФ), Керівної секції Європейського Фонду орієнтації та гарантій у сільському господарстві (ЄФОГСГ), Фінансового інструменту Комітету орієнтації у рибній промисловості (КОРП), кредити Європейського Інвестиційного Банку (ЄІБ). На цілі регіональної політики нині спрямовується 35% бюджету ЄС.

В орбіту регіональної політики включаються такі напрямки:

- співвідношення і взаємодія рушійних сил регіонального розвитку (державний, кооперативний, приватний сектори національної економіки; внутрішні і зовнішні фактори і засоби;
- співвідношення національного (загальнодержавного) і регіонального аспектів розвитку, центрального і регіонального рівнів управління

економікою (рівень регіональної автономії, ступінь централізації планування і управління);

- ставлення до завдання підйому економіки відсталих районів, освоєння нових районів і ресурсів;
- ставлення до національно-етнічних питань (в умовах багатонаціональної держави);
- регіональні аспекти демографічної політики, політики урбанізації, державної політики тощо.

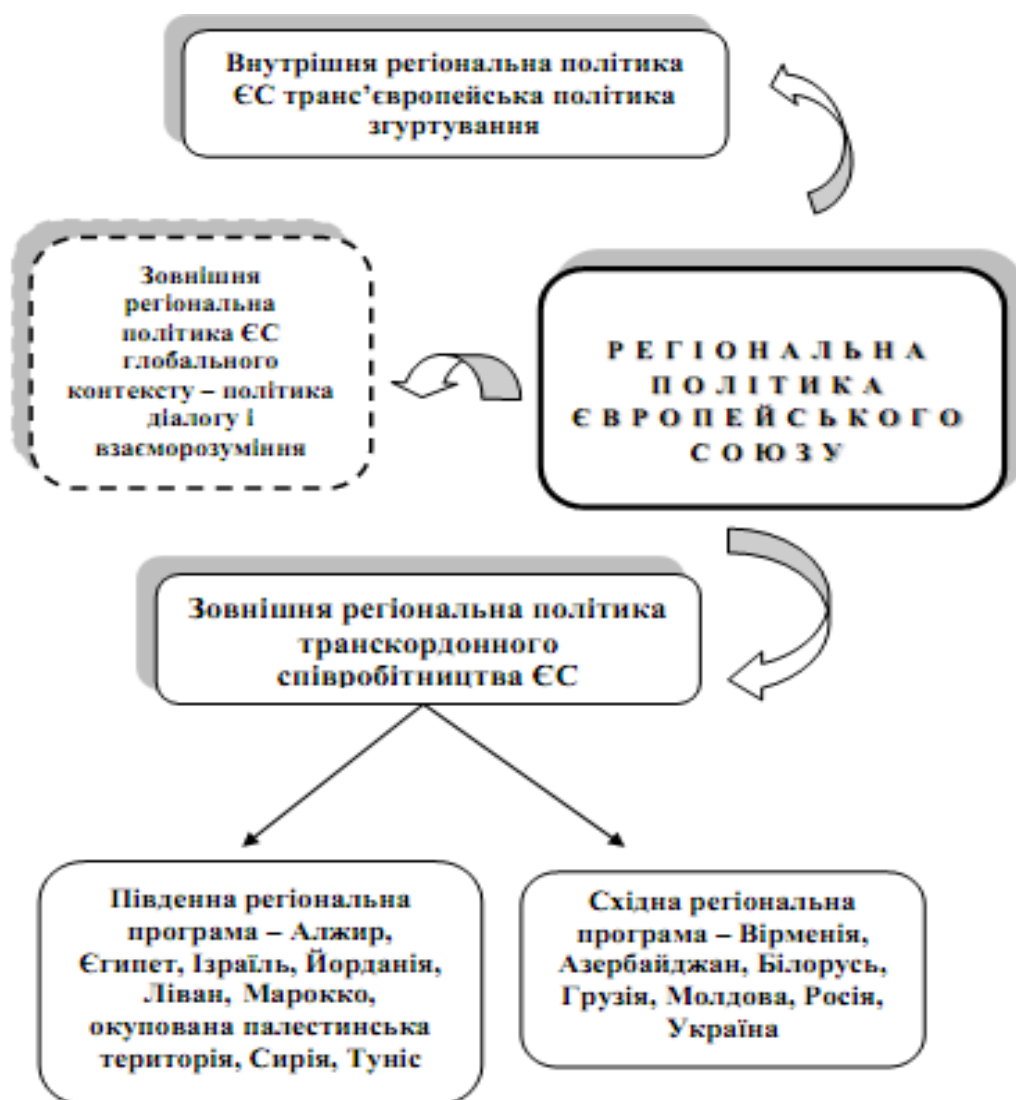

Рис. 4 Структура регіональної політики Європейського Союзу

1. Внутрішня регіональна політика охоплює країни-члени ЄС.

Вона забезпечує співпрацю між 271 регіоном через внутрішні кордони ЄС, а тому насправді є охоплює міжрегіональну, транс'європейську співпрацю країн-членів ЄС. Її можна умовно назвати політикою згуртування Європейського Союзу. Її необхідність обумовлена тим, що, будучи однією з найбагатших територій світу, Європа має значні економічні та соціальні відмінності між державами-членами ЄС і їх регіонами. Завдання скорочення розбіжностей між ними стали найактуальнішими після 2004 р. зі вступом 12 нових держав-членів, ВВП яких був значно нижчий середнього в ЄС. Розпочаті тоді регіональні проекти знайшли підтримку в громадян ЄС, які відчули, що їхні міста чи регіони та вони особисто виграли від цієї політики.

2. Зовнішня регіональна політика ЄС. Європейські дослідники вважають, що сучасні проблеми викликають потребу мислити глобально, а діяти локально. Основні проблеми, з якими зустрічаються регіони світу, мають значний «територіальний» вимір, який вимагає відповідних дій, насамперед, на місцевому і регіональному рівнях. ЄС не може знайти розв'язок для цих проблем, діючи власними силами. Саме тому співпраця з країнами, що не входять до ЄС, розглядається як така, що є важливою і відповідною спільним інтересам світу. Тому виникає потреба розробки та реалізації зовнішньої регіональної політики ЄС у двоякому прояві.

Найбільшу допомогу нині отримують такі держави, як Італія, Іспанія, Німеччина, Греція і Португалія, найменше її потребують Люксембург, Австрія і Скандинавські країни. При цьому досягається подвійний ефект. Надходження коштів до країн, що мають проблемні регіони, сприяє їх економічному піднесенню. Водночас країни-донори мають можливість вийти на нові ринки праці і збуту, освоювати їх завдяки впровадженню нових технологій, підвищуючи завдяки цьому продуктивність і прибутковість власної господарської діяльності.

Основні інструменти, які застосовуються національними урядами для надання допомоги проблемним регіонам: (1) *регіональні інвестиції* –

державні кошти, спрямовані на зміцнення конкурентоспроможності регіону загалом, вдосконалення інфраструктури і посилення суспільного капіталу; (2) *регіональні стимули* – державні кошти, спрямовані на підтримку окремих підприємств для компенсації можливих втрат від їх розташування у менш розвинених регіонах (субсидії, гранти, податкові пільги). На початку 90-х рр. за оцінками Єврокомісії 12 держав ЄС витрачали на фінансові інструменти регіональної політики біля 15 млрд. дол. США щорічно.

При формуванні політики регіонального розвитку велика увага надається стратегічному плануванню і стратегічному управлінню. *Стратегія регіонального розвитку* – це комплекс дій, які здійснює держава або регіон для їх ефективного розвитку з урахуванням власного ресурсного потенціалу, факторів зовнішнього середовища, використовуючи законодавчі, фінансові, структурні, економічні, інституційні важелі та ін. *Стратегічне управління* – це творча, безперервна і гнучка діяльність, спрямована на впровадження стратегії регіонального розвитку.

Стратегія регіонального розвитку в країнах ЄС розробляється на двох рівнях – національному та регіональному. На національному рівні розробляється стратегія регіонального розвитку держави, що має проблемно-функціональне спрямування, а також стратегії розвитку окремих галузей – промисловості, сільського господарства, освіти та ін. Стратегія на регіональному рівні є важливим інструментом проведення соціально-економічної політики регіону. Тут визначають пріоритети і напрямки розвитку регіону з урахуванням власного потенціалу і загальнонаціональних тенденцій.

РЕГІОНАЛЬНІ ТОРГОВЕЛЬНІ УГОДИ ЗА УЧАСТЮ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Однією з основних характеристик світової торгівлі наприкінці ХХ - початку ХХІ ст. є зростання кількості регіональних торговельних угод (РТУ), серед яких чільне місце займають угоди про вільну торгівлю

Сучасні двосторонні торговельні угоди починають виходити за загальноприйняті межі, використовуючи відкриту модель регіоналізації, переходять до глибшої інтеграції торгового простору через гармонізацію торгових механізмів, процедури й стандартів. Вони також поширюються на створення об'єднаних інвестиційних областей, спеціальних економічних зон, які дають змогу дуже швидко досягти регіональної економії масштабу й стають конкурентоспроможними на міжнародних ринках.

На розвиток РТУ впливають і політичні чинники. Хоча торгові зв'язки між економічними системами можуть збільшити витрати на вирішення конфліктних ситуацій, але одночасно поліпшують взаємну міжнародну кооперацію. З цієї причини РТУ використовуються як стратегічний напрямок для консолідації світу і збільшення регіональної безпеки серед держав-членів. Вони часто слугують розвиненим країнам для утворення геополітичних союзів і мережі дипломатичних зв'язків. Забезпечуючи збільшення дискримінаційного доступу до великого ринку, ці країни прагнуть здобути кращу підтримку на політичному фронті. Очевидно, що більшість політичних РТУ не керовані економікою. Однак, в політичних РТУ з великими розвиненими країнами завжди існує можливість, що інтереси малих країн відіграватимуть другорядну роль.

Переорієнтація в торгівлі на країни-партнери по РТУ призводить не лише до втрати торгових тарифів, а й ефективнішої реалізації порівняльних переваг країни, що відображається у зміні розташування виробництв і кластеризації регіональних схем обміну технологіями між країнами. У

деяких випадках такі переміщення можуть зумовлювати конвергенцію норми прибутку між країнами. Так, працездатні виробництва можуть переміщатися до країн з нижчою заробітною платою, піднімаючи там середній рівень оплати і доходу. В інших – можуть стимулювати дивергенцію доходів і виробництва. Промисловість може концентруватись у країнах регіону, які забезпечують швидкий розвиток або володіють незначними природними перевагами.

Для регіональних угод між невеликими країнами з низьким доходом розходження (дивергенція) є імовірніше, ніж для високо розвинутих країн. Політика, котра стимулює торгівлю в межах регіону, не обов'язково покращує умови виробництва. Розвиток торгівлі на основі цінових переваг збільшує доходи від трансакцій, що, відповідно, сприяє концентрації виробництва на обмежених територіях. Решта країн потерпають від збитків через втрату трансакційних доходів і переорієнтації виробництва. Поглиблюється різниця між рівнями розвитку територій, які формують певний регіон. Загострюються проблеми, пов'язані з внутрірегіональною безпекою. Це може стати причиною виникнення протиріччя інтересів країн та відмови від РТУ.

За умови об'єднання країн з різним рівнем розвитку, передача інвестицій і технологій слабшому партнерові розглядається швидше як позитивний наслідок укладення угоди (NAFTA, ЄС).

Таким чином, регіональні схеми інтеграції пропонують країнам, що розвиваються, значний потенціал переваг, пов'язаних з використанням ефектів «масштабу і конкуренції», «торгівлі і розміщення», які поєднуються з формуванням регіональних механізмів узгодження пріоритетів і координування дій. Розширення спектру цілей і завдань РТУ дає змогу розглядати їх як інструмент для вирішення проблем регіонального і глобального розвитку. У цьому відстежується спів падання інтересів РТУ і політики СОТ.

Розвиток РТУ дає змогу країнам отримати додаткові переваги, пов'язані з міжнародним співробітництвом і глобалізаційними процесами на мікро- та мезорівнях світової господарської системи.

На даний час діє або перебуває у процесі становлення близько 400 РТУ, що майже вдвічі перевищує кількість країн у світі. Приблизно 17% зареєстрованих і діючих РТУ містять зобов'язання щодо торгівлі товарами і послугами. У 2010 р. більше половини світової торгівлі здійснювалося між країнами, що уклали РТУ.

Сучасні РТУ охоплюють набагато більше коло питань, ніж усунення тарифних бар'єрів та квот. Зокрема ці угоди містять положення про скасування або зменшення нетарифних обмежень, наприклад щодо гармонізації чи взаємного визнання стандартів якості продукції та оцінки її дотримання. Багато РТУ вистосуються торгівлі послугами. Деякі РТУ містять положення, які часто знаходяться поза увагою Світової організації торгівлі або які вона трактує по-іншому: питання руху капіталу, інвестицій, стандартів зовнішнього середовища та охорони праці.

Зростання масштабів торговельних угод передбачає узгодженість і координацію їхніх дій в багатьох економічних та політичних складових – подібні рішення впливають на структуру союзів. Простіше досягти узгодженості в темпах зростання, особливо тоді, коли учасників союзу небагато, а самі союзи відносно однородні. Членам союзу за таких умов легше обмінюватися інформацією та реагувати на економічні відхилення.

Проте з розширенням союзу та включенням до угоди різнорідних пунктів узгодженість ускладнюється. При цьому виникає необхідність у центральному органі, уповноваженому приймати відповідні рішення. В одних випадках функцію такого органу бере на себе країна, в другому – група країн лідерів, готових взяти на себе тягар участі в союзі молодших партнерів, в третій – створити наднаціональний незалежний інститут. У разі великої кількості членів і широкого діапазону загальних питань неминуче

виникають розбіжності, підриваючи тим самим основи подібних об'єднань, якщо учасники союзу не оформили інституціонально свої відносини.

Існує декілька рівнів співпраці в рамках РТУ: *угода про вільну торгівлю, митний союз, економічний союз* тощо. Створення зони вільної торгівлі (ЗВТ) є першою ланкою і, в певному сенсі, найпростішою формою регіональної співпраці. Угода про ЗВТ передбачає зниження або усунення тарифних та нетарифних обмежень у торгівлі між країнами, що підписали угоду про вільну торгівлю, але юридично не впливає на торговельні відносини між ними та третіми країнами.

Велика група РТУ - преференційні угоди між розвиекними країнами і країнами, що розвиваються. ЄС і держави ЕФТА забезпечили укладання більше половини цих РТУ: Євросередземноморські угоди з країнами – партнерами в Північній Африці і на Близькому Сході та деякі інші угоди з країнами типу Чилі та Мексика.

Згідно з існуючими умовами СОТ стосовно РТУ, швидке збільшення преференційних угод між розвиненими країнами і країнами, що розвиваються, ставить останніх перед викликом при переході від невзаємних торгових преференцій до лібералізації торгівлі на взаємній основі.

Процес підписання РТУ Європейським Союзом характеризувався певними хвилями, які охоплювали спочатку найближчих сусідів, а потім поширювалися на інші, територіально більш віддалені країни.

Перші регіональні угоди в межах ЄС про створення митного союзу та про торгівлю послугами (Римські угоди) були підписані 1 січня 1958 р. Вони власне й започаткували створення Євросоюзу. Наступним кроком стало підписання угоди про вільну торгівлю із «заморськими країнами і територіями» (*overseas countries and territories*) у 1971 р. Потім на декілька років процес підписання РТУ зосередився на країнах Європи, деякі з яких приєдналися до митного союзу (Данія, Великобританія, Ірландія, згодом Греція, а ще пізніше Іспанія та Португалія), а деякі створили зону вільної торгівлі з ЄС (Норвегія, Ісландія, Ліхтенштейн). Слід також відзначити, що

ще на початку 1970-х років були створені митні союзи з Кіпром та Мальтою, тоді як повноправними членами ЄС вони стали лише у 2004 р.

Після майже десятилітньої перерви (Іспанія та Португалія набули членства в ЄС у 1986 р.) у 1995 р. до ЄС приєдналися Австрія, Фінляндія та Швеція.

Із розпадом Радянського Союзу почалося укладання РТУ з країнами Центральної та Східної Європи - Чехією, Словаччиною, Угорщиною, Польщею, Румунією, Болгарією, Латвією, Литвою та Естонією. Ці угоди стосуються вільної торгівлі товарами та доповнюються договорами 1995-го та 1998 рр. про вільну торгівлю послугами.

Угоди, укладених ЄС із різними країнами світу, містять основні тенденції та напрями координаційних заходів у процесі створення зон вільної торгівлі, зокрема:

- у усіх угодах детально описується механізм вільного руху товарів, регулюється рівень мита на промислові та сільськогосподарські товари.
- в угодах досить докладно виписані питання, що стосуються нетарифних методів регулювання торгівлі та засобів реалізації технічних вимог, стандартів і сертифікації;
- у додатках до угод наводиться перелік усіх товарів, що зараховані до тієї чи тієї групи при митному регулюванні. Окремі угоди містять також детальні положення про надання режиму найбільшого сприяння чи створення митних об'єднань, але часто йдеться також про регіональні інтеграційні процеси;
- розглядається правовий режим створення підприємств, установ чи філіалів на території сторін угоди, правовий статус цих утворень. Пріоритетні позиції в зазначених документах займають питання добросовісної конкурентної боротьби та її захисту;
- велика увага приділяється також питанням співробітництва країн у соціальній, економічній і політичній сферах. У цьому контексті виділяють такі напрями співпраці: соціальна політика; захист споживачів; навколишнє

середовище; статистика; наукові дослідження й технологічний розвиток; освіта, виховання та молодь;

- законодавство країн - сторін договору має врегульовувати питання захисту інтелектуальної власності, прав споживачів і підприємців, статистичні дані, санітарні норми, а також питання боротьби з організованою злочинністю, виробництвом і поширенням наркотичних засобів;
- у розділах угод, які стосуються економічного співробітництва, йдеться про співпрацю в галузі енергетики, промисловості, туризму й телекомунікацій, а також здійснення поточних платежів, залучення інвестицій та діяльності банківського сектора.

Угоду про створення Європейського економічного простору (ЄЕП), яка регулює питання вільного руху робочої сили та капіталу, але передбачає вищий ступінь регіональної інтеграції, ніж зона вільної торгівлі товарами і послугами.

Угода про створення Європейського економічного простору була укладена між ЄС та сімома країнами - членами Європейської зони вільної торгівлі (ЄЗВТ) в травні 1992 р. Пізніше одна з них (Швейцарія), на підставі результатів референдуму, вирішила не брати участі в Угоді, а три інші країни приєдналися до ЄС. Угода про створення Європейського економічного простору набула чинності 1 січня 1994 р.

Історія ЄЗВТ починається з підписання в Стокгольмі 4 січня 1960 р. Конвенції, яка передбачала лібералізацію торгівлі товарами між країнами-учасницями. Європейський економічний простір був створений у відповідь на побажання трьох країн, що не вступили до ЄС - Норвегії, Ісландії та Ліхтенштейну, - брати участь у єдиному ринку. Угода дозволяє названим країнам консультуватися з Комісією щодо розробки законодавства ЄС, але не дає їм права голосу при прийнятті рішень, яке мають лише держави-учасниці.

Нове законодавство ЄС, що стосується питань, які підпадають під дію Угоди про ЄЕП, інтегровано в цю Угоду Рішенням Об'єднаного Комітету і пізніше стало частиною національного законодавства держав - членів ЄЕП та ЄЗВТ. Завдяки утвореному подвійному впливу на процес формування рішень й інтеграції угод ЄС в національні закони цих країн, вони стали технічно більш тісно пов'язаними з Європейським Союзом, ніж решта країн, що мають відповідні угоди. Політично ж держави ЄЕП та ЄЗВТ відрізняються від країн-кандидатів, які наразі не інтегрували законодавство ЄС у свої національні закони, але зобов'язалися зробити це в усіх політичних галузях.

Основною метою ЄЗВТ є сприяння збалансованому і тривалому розвитку торгівлі та економічних відносин між країнами ЄЕП на умовах рівної конкуренції і поваги загальних правил.

Угода головним чином стосується «чотирьох свобод»: свободи руху товарів, послуг, капіталу та пересування громадян. Полегшення руху товарів вдалося досягти завдяки гармонізації законодавства, яким визначені основні вимоги до продукції, митного регулювання і сертифікатів про походження, а також ветеринарних та фітосанітарних заходів, політики у сфері енергетики, державної підтримки і конкуренції, виконання яких сприятиме скасуванню або обмеженню технічних бар'єрів у торгівлі.

Одним із головних завдань Угоди є забезпечення рівних умов конкуренції. Угода містить положення стосовно картелів, зловживання монополістичним становищем, контролю над злиттям компаній, державних монополій та державної допомоги. Угодою забороняють всі заходи, що можуть бути сприйняті як державна допомога, зокрема гранти, м'які позики та податкові поступки. Вона також концентрує увагу на питаннях, що мають вплив на конкурентну позицію підприємств (захист споживачів, навколишнього середовища) та окремих елементах корпоративного законодавства.

Водночас, Угода про Європейський економічний простір недостатньо регулює відносини щодо спільної політики у сферах сільського господарства, рибальства зовнішніх зв'язків і безпеки, юстиції та внутрішніх справ митних і валютних об'єднань.

Для виконання Угоди створено декілька спеціальних інституційних утворень на міністерському, посольському та технічному рівнях, і серед них, зокрема, Об'єднаний комітет. Його головною функцією є прийняття рішень, які поширюють директиви ЄС на держави ЄЕП та ЄЗВТ. Об'єднаний комітет може створювати підкомітети для обговорення різних аспектів його роботи.

Додатково до зобов'язання країн ЄЗВТ прийняти правові норми ЄС стосовно «чотирьох свобод». Угода про Європейський економічний простір містить положення, які передбачають розвиток співробітництва між ЄС і державами ЄЕП та ЄЗВТ у таких основних сферах: наукові дослідження і технології, інформаційні послуги, захист навколишнього середовища, освіта, соціальна політика, захист споживачів, малий та середній бізнес, туризм, аудіовізуальна промисловість тощо.

Угода стосується основних питань розвитку відносин між Європейським Союзом і державами ЄЕП та ЄЗВТ. Її застосування є первісним відносно інших угод, які торкаються тих самих питань та укладені між тими самими партнерами.

Угоди ЄС з країнами Центральної та Східної Європи можна назвати достатньо типовими, що забезпечували співпрацю між Європейською спільнотою та її країнами-учасницями, з одного боку, та країнами-партнерами - з другого. Угоди стосувалися торгівлі, політичної співпраці, зближення законодавчої бази та інших напрямів співробітництва, зокрема в галузях промисловості, охорони навколишнього середовища, транспорту, митного кордону.

Головною метою зазначених документів було створення зони вільної торгівлі між ЄС та асоційованими членами через певний проміжок часу (10-

12 років) на взаємовигідній основі (йдеться про угоди, які передували вступу цих країн до ЄС).

Угоди з ЄС, що підписали країни Центральної та Східної Європи, містять положення щодо вільної торгівлі товарами і послугами, визначають механізми переговорів стосовно торговельної політики, забезпечують необхідну законодавчу та інституціональну базу для торгівлі. Угоди передбачали проведення лібералізації торгівлі промисловими товарами шляхом скасування або зниження тарифних і нетарифних бар'єрів (переважно з боку ЄС), а також низки заходів, за допомогою яких Європейський Союз надавав асоційованим членам торговельні привілеї та інші пільги, що зазвичай стосуються членів ЄС.

Важливий елемент угод - правила визначення походження товарів (окремі протоколи), в основу яких було покладено принцип діагонального зв'язку походження промислових товарів між ЄС, країнами Європейської зони вільної торгівлі, Центральної та Східної Європи і Туреччиною.

Окрім поступок у торгівлі, Європейські угоди (Europe Agreements) містили положення про вільний рух послуг, платежів і капіталу в торговій та інвестиційній діяльності, а також вільне пересування робочої сили. У разі заснування чи здійснення операцій на території іншої сторони інвесторам мав надаватися не менш сприятливий, ніж для національних підприємств, режим.

Основними інститутами, які покликані реалізовувати прийняті угоди, є:

1) Рада Асоціації - двосторонні зустрічі урядів ЄС та асоційованої країни, на яких обговорюються всі питання стосовно наближення і вступу в Євросоюз;

2) Комітети з асоціації - зустрічі на вищому офіційному рівні для обговорення та більш детального розгляду всіх сфер, що охоплені угодами. Вони доповнені рядом підкомітетів, що забезпечують глибше технічне вивчення дискусійних питань;

3) Об'єднані парламентські комітети - засідання членів національних парламентів країн - асоційованих членів та членів Європейського парламенту.

У ході підготовки до вступу в ЄС ці угоди стали для країн-кандидатів основними документами, на яких будувалася подальша відповідна співпраця.

Починаючи з 1976 року, паралельно з підписанням РТУ з Європейськими країнами ЄС уклав серію угод з країнами Середземномор'я, які у 2002 р. були замінені єдиною Середземноморською угодою. Перші угоди були підписані з Алжиром, Єгиптом, Сирією, а через декілька десятиліть - з Ізраїлем, Марокко, Ліваном та ін. Окремо виділимо угоду між ЄС та Туреччиною від 1996 року, яка передбачала створення митного союзу.

Протягом останніх років також були підписані РТУ між ЄС і більш територіально віддаленими торговельними партнерами - Південною Африкою та Мексикою (2000 р.).

Метою партнерства з країнами Середземномор'я є перетворення Середземноморського басейна на ареал діалогу та співробітництва, що гарантуватиме мир, стабільність і добробут; посилення політичного діалогу, розвиток економічної та фінансової співпраці; сприяння соціальному, культурному і людському розвитку, а також створення до 2010 р. зони вільної торгівлі. До цього регіону разом із Європейською зоною вільної торгівлі країнами Центральної та Східної Європи має входити приблизно 40 країн та майже 600-800 мільйонів споживачів.

Напрями розвитку торгового партнерства між ЄС і країнами Середземноморського регіону, визначені в 1995 р. на конференції у Барселоні (Барселонський процес), мали замінити угоди про співпрацю 70-х років. Останні свого часу були укладені між ЄС та Єгиптом, Ізраїлем, Йорданом, Марокко, Палестиною і Тунісом, Лівією та Сирією, Алжиром, Туреччиною, Кіпром і Мальтою, Ліваном.

Барселонський процес - єдина вагома ініціатива, що сприяла формуванню нової системи регіональних відносин і стала відправною точкою в євросередземноморських відносинах.

Суб'єкти цих відносин у Барселонській декларації закріпили три основних цілі партнерства:

1) визначення спільної території миру та стабільності шляхом інтенсифікації переговорів з питань політики і безпеки;

2) створення зони спільного процвітання шляхом економічного та фінансового партнерства і поступове становлення зони вільної торгівлі (економічний та фінансовий розділи);

3) налагодження соціального, культурного й людського партнерства, що спрямоване на більш глибоке розуміння культур та взаємообмін між народами.

Асоційовані угоди з Туреччиною, Кіпром та Мальтою вже реалізуються і передбачають створення митних союзів (митний союз між ЄС та Туреччиною чинний із січня 1996 року, з Кіпром - з 2002 року). Угоди з Тунісом, Марокко та Ізраїлем уже ратифіковані та діють. Тимчасові Євросередземноморські асоційовані угоди про асоціацію підписані з Ізраїлем (1995 р.) і Організацією Звільнення Палестини (1997 р.), а в частині, що стосується питань торгівлі уже діють. Понад те, від 2000 року Угода між ЄС та Ізраїлем про асоціацію замінила тимчасову.

Європейська Комісія продовжує виконувати п'ять угод про співпрацю, підписаних Європейською Спільнотою в середині 1970-х рр. з Алжиром, Єгиптом, Йорданією, Ліваном. Укладанням у жовтні 2004 р. угоди із Сирією завершилось підписання асоційованих угод ЄС із середземноморськими партнерами.

Європейський парламент після шести років переговорів затвердив угоду з Єгиптом. Вона містить положення, що охоплюють широке коло питань: освіта, наука та технологія, навколишнє середовище, промисловість, фінансові послуги, сільське господарство і рибальство, телекомунікації,

енергетика, транспорт, туризм, відмивання грошей, захист прав споживачів, незаконне поширення наркотичних засобів та тероризм.

Переговори щодо підготовки угоди з Алжиром про асоціацію тривали п'ять років. Однією з характерних рис цієї угоди є налагодження тісної співпраці в галузі юстиції) та внутрішніх справ.

Після семи років переговорів Європарламент схвалив угоду з Ліваном. Її ключовим аспектом було поступове створення зони вільної торгівлі для продукції сільського господарства та промисловості. Інші положення угоди регулюють правила заснування підприємств, здійснення конкуренції, руху капіталу, захисту інтелектуальної власності, державні закупівлі. З іншим середземноморським партнером, Туреччиною, ЄС уклав угоду про асоціацію першого покоління в 1960 р. В результаті 1 січня 1996 р. почав функціонувати митний союз. Найбільш вагомим кроком до створення Євросередземноморської зони вільної торгівлі стала Агадирська угода (Agadir Agreement) - Угода про вільну торгівлю між Йорданією, Єгиптом, Тунісом та Марокко, підписана 25 лютого 2004 р. Вона знаменує утворення єдиного ринку, який охоплює понад 100 мільйонів споживачів чотирьох країн-учасниць, надаючи таким чином нові привабливі можливості європейським інвесторам у цьому регіоні. Розширення Європейського Союзу 1 травня 2004 р. забезпечило вступ двох середземноморських партнерів (Кіпру та Мальти) до ЄС. Середземноморські партнери багато в чому завдячують своїм економічним розвитком співробітництву з ЄС: близько 60-75% їх торгівлі припадає саме на країни Євросоюзу, звідки надходить і лєвова частка інвестиційних потоків; те саме стосується й туризму та міграційних процесів у напрямку ЄС.

Положення асоційованих угод ЄС із країнами Середземномор'я, що регулюють двосторонні відносини, залежно від партнера мають наступні аспекти:

- ✓ політичний діалог;
- ✓ повага прав людини та демократії;

- ✓ створення сумісної з вимогами СОТ зони вільної торгівлі протягом 12-річного трансформаційного періоду (передбачена серія заходів, спрямованих на скасування тарифів);
- ✓ положення, що стосуються інтелектуальної власності, послуг, державних закупівель, державної допомоги та монополій;
- ✓ економічне співробітництво з широкого кола питань;
- ✓ співробітництво в соціальній сфері та питаннях міграції (зокрема стосовно повернення нелегальних іммігрантів);
- ✓ культурна співпраця.

Для практичної імплементації положень договору було утворено дві спільні установи - Раду асоціації (міністерський рівень) та Комітет Асоціації (вищий керівний рівень).

В економічній сфері зазначені угоди мають такі основні риси: 1) поступове запровадження режиму вільної торгівлі як інструменту підвищення конкурентоспроможності; 2) надання значної технічної і фінансової підтримки з боку ЄС та інших «трансформаційних економічних програм» як засобу сприяння інституційним і політичним реформам.

Асоційовані угоди ЄС із країнами Середземномор'я забезпечують більший рівень лібералізації з боку Європейського Союзу, ніж коопераційні угоди, які вони замінили, і покликані сформулювати умови для функціонування двосторонньої зони вільної торгівлі товарами (зокрема промисловою та деякою сільськогосподарською продукцією) і послугами. У фінансовій сфері комісія пропонує надалі виразніше пов'язувати надання фінансової допомоги із провадженням угод про асоційоване членство задля сприяння проведенню необхідних політичних та економічних реформ і досягнення прогресу в сфері розвитку демократії та захисту прав людини.

Однією зі статей бюджету Спільноти, яка зветься MEDA створює єдиний фінансовий механізм для реалізації всіх заходів у сфері співпраці з відповідними країнами. Цей механізм передбачає застосування заходів підтримки в трьох сферах: перехід до ринкової економіки; економічний і

соціальний розвиток, а також співпраці на регіональному і транскордонному рівнях.

Угоди ЄС та країн Середземномор'я передбачають скасування бар'єрів на імпорт протягом 12-річного періоду. Упродовж перших п'яти років середземноморські країни вважаються такими, що перебувають у скрутному становищі, що дозволяє застосовувати субсидування.

Середземноморська політика передбачає застосування до кожної з країн індивідуальної стратегії. Сьогодні Мальта і Кіпр є членами ЄС, а Туреччина - один із кандидатів на вступ до ЄС.

Угоди не вимагають забезпечення рівних умов для іноземних і національних компаній у державних закупівлях та не висувають жодних вимог щодо лібералізації торгівлі й інвестицій у сфері обслуговування. Угоди ЄС з країнами Середземноморського регіону є менш всеохопними, ніж ті, що були укладені з європейськими державами. Країни Середземномор'я мають також вужчий режим регулювання конкуренції.

Оскільки Україна та країни Північної Африки є партнерами з Європейської політики сусідства, досвід налагодження економічних зв'язків, розвитку торгівлі між країнами Півночі та Півдня Середземномор'я, реалізації спільних євромагрібських проектів може бути корисним і для знаходження нових моделей співпраці з ЄС нашою країною.

Завдяки налагодженню контактів з інституціями „Союзу для Середземномор'я” Україна може заручитись підтримкою таких європейських фінансових механізмів, як програма Євросередземноморського інвестування та партнерства, у повній мірі використати фінансові інструменти Європейської політики сусідства. Певний інтерес для української сторони становить реалізація проектів альтернативної (сонячної) енергетики у регіоні Середземномор'я.

До налагодження контактів з середземноморськими країнами у цій галузі можуть долучитись провідні українські компанії - виробники

електрогенераторів та сонячних батарей. Україна могла би також взяти участь у тендерах з реалізації низки регіональних проектів в рамках „Союзу для Середземномор'я”, зокрема, у будівництві тунелю під Суецьким каналом, у будівництві дорожньої інфраструктури, модернізації морських портів середземноморських країн тощо.

Глибока та всеосяжна зона вільної торгівлі (ГВЗВТ) є ключовою частиною Угоди про асоціацію між ЄС та Україною. Переговорний процес щодо укладення Угоди про зону вільної торгівлі між ЄС та Україною (ЗВТ) розпочався 18 лютого 2008 р. і завершено 19 жовтня 2011 р., а остаточний текст було парафровано у 2012 році. Очікується, що Угода буде підписана у 2013 році та вступить в дію невдовзі після цього, хоча остаточне рішення залежатиме від стану двосторонніх відносин.

Угода є частиною ширшої політики ЄС, спрямованої на встановлення стабільних і сприятливих сусідських стосунків шляхом зміцнення економічних зв'язків. ГВЗВТ покликана наблизити Україну до ЄС шляхом відкриття ринків для товарів та послуг, а також за допомогою усунення перепон для торгівлі, особливо беручи до уваги так звані питання, що виникають "поза кордонами" держав, як наприклад, бюрократія та невиправдані бар'єри, що спричиняються нею. Приведення української регуляторної системи у низці економічних галузей до вимог ЄС поступово відкриє для українських експортерів внутрішній ринок ЄС.

Угода про зону вільної торгівлі між ЄС та Україною передбачає, що:

- Близько 95% тарифних ліній (позицій) буде встановлено на рівні нуля, а для решти митні тарифи будуть знижені. Це матиме особливо важливе значення для аграрного та металургійного секторів України, які є традиційно найсильнішими і такими, що можуть збільшити експорт своєї продукції в країни ЄС.
- Зниження тарифів призведе до посилення конкуренції, що у свою чергу дозволить знизити ціни для споживачів.

- У сфері послуг, ГВЗВТ призведе до лібералізації торгівлі і узгодження відповідних стандартів України та ЄС. В Україні, це матиме особливо позитивний вплив на роздрібну та оптову торгівлю, а також на сектор комунікацій.
- Вільний рух капіталу сприятиме економічному зростанню, надаючи легший доступ до фінансових ресурсів та дозволить ефективніше використовувати наявний капітал, з чого матиме велику користь не лише фінансовий сектор України, але також і бізнес.
- На сьогодні, однією з найважливіших проблем, з якою стикаються українські і європейські компанії є проблема відмінності технічних норм і стандартів, що ускладнює транскордонну торгівлю. ГВЗВТ передбачає узгодження українських та європейських стандартів для промислових товарів і сільськогосподарської продукції; а це означає, що кожен матиме змогу виробляти та продавати за єдиними правилами.
- Узгодження правил щодо державних закупівель, політики конкуренції і прав інтелектуальної власності буде також сприяти покращенню бізнес-середовища в Україні, що відбуватиметься шляхом усунення корупції та через відкриття нових можливостей для інвестицій і модернізацію економіки.

Глибока та всеосяжна зона вільної торгівлі є найбільш амбіційною двосторонньою угодою, що ЄС коли-небудь укладав з торговельним партнером. Її імплементація відкриє внутрішні ринки ЄС та України шляхом усунення митних зборів і нетарифних торговельних бар'єрів, окреслить план модернізації двосторонніх торговельних та інвестиційних відносин, а також запропонує Україні таку модель економічного розвитку, що матиме позитивний прямий вплив на розвиток бізнесу і життя громадян України.

Питання для самоконтролю:

1. Яке коло питань охоплюють сучасні торговельні угоди?

2. Рівні співпраці в рамках регіональних торговельних угод?
3. Що передбачає реалізація асоційованих угод ЄС з Туреччиною, Кіпром, Мальтою ?
4. Які країни є членами Агадирської угоди?
5. Які основні положення асоційованих угод ЄС із країнами Середземномор'я?
6. Які цілі закріплені у Барселонській декларації?
7. Які основні положення містить РТУ між Україною та ЄС?

УКРАЇНА НА ШЛЯХУ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Європейський Союз є основним торговельним партнером України. За останні роки відбувалися певні позитивні зрушення в аспекті присутності України на ринку Євросоюзу. ВВП ЄС – майже 16 трлн. дол., а ВВП Росії 2 трлн. дол. Ринок ЄС посідає друге місце за значенням після США. Зовнішньоторговельний оборот України з ЄС у 2012 році склав 50 млрд.дол., або 29% товарообігу, а з Митним союзом 65 млрд. або 38% загального товарообігу.

Таблиця 1

Зовнішня торгівля товарами України з країнами світу, в тому числі з Європейським Союзом у 2011 – 2012 роках

	2011 рік	2012 рік	2012/2011	
			млн. дол	%
ЗТО всього по Україні	151 016,8	153 467,9	2 451,1	101,6
у т.ч. ЗТО з ЄС	43 721,7	43 237,7	-484,0	98,9
   Питома вага у загальному обсязі	29,0%	28,2%	-	-
Експорт всього з України	68 409,8	68 809,8	400,0	100,6
у т.ч. експорт до ЄС	17 969,9	17 081,3	-888,6	95,1
   Питома вага у загальному обсязі	26,3%	24,8%	-	-
Імпорт всього до України	82 606,9	84 658,1	2 051,2	102,5
у т.ч. імпорт з ЄС	25 751,8	26 156,4	404,6	101,6
   Питома вага у загальному обсязі	31,2%	30,9%	-	-
Сальдо всього по Україні	-14 197,1	-15 848,2	-1 651,1	111,6
у т.ч. з ЄС	-7 781,9	-9 075,1	-1 293,2	116,6

Тому, враховуючи розміри України та її близькість до основних ринків збуту, Європейський Союз повинен бути набагато важливішим торговельним партнером України. Одним із бар'єрів доступу українських товарів до європейського ринку є преференційні правила походження товарів, які застосовує Євросоюз.

Етапи співробітництва України з Євросоюзом. Важливою умовою інтеграції України в Європейський економічний простір, динамічного зростання її національної економіки та ринкових реформ є всебічний розвиток партнерства є Європейським Союзом та використання потенціалу цього партнерства. Відносини України з ЄС проголошуються як один із зовнішньоекономічних пріоритетів нашої держави. Привабливість Євросоюзу для України визначається як рівнем його економічної потужності та технологічних можливостей (сьогодні тут виробляється 12 % світового ВВП, у 2015 р. планується — 16 %), так і рівнем розвитку демократії, соціальної системи, яка націлена на вирівнювання та підвищення стандартів життя населення усіх країн, що входять до Союзу. Це також величезний розгалужений високо платоспроможний ринок, гнучкість кредитних можливостей, переливу капіталів, мобільність робочої сили тощо.

Розвиток двосторонніх відносин на цьому етапі ускладнювався вимогами Брюсселя щодо набуття Україною без'ядерного статусу. ЄС ставив головною мовою розвитку співробітництва й підписання УПС виведення з України ядерної зброї і приєднання її до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. Іншими гострими проблемами, які викликали занепокоєння ЄС, були закриття Чорнобильської АЕС і забезпечення ядерної безпеки нових реакторів. Укладення в Москві в січні 1994 р. Угоди між США, Росією і Україною про виведення ядерної зброї з України відкрило шлях до підписання УПС і розширення співробітництва між Києвом і Брюсселем. Так, уже в червні 1994 р. було підписано «Угоду про партнерство і співробітництво між Україною та Європейським Союзом» (УПС). Дію угоди

призупинено у 2008 році, а на даний час її дію продовжено ще на десять років. Дату підписання УПС можна умовно вважати завершенням *початкового етапу* становлення відносин між Україною і ЄС, протягом якого відбулося визнання незалежної української держави з боку країн-членів ЄС. У ній не тільки декларувалася підтримка курсу нашої країни на зміцнення незалежності з боку країн — членів ЄС, але й визначалися основні принципи, етапи та форми співробітництва з Україною на період формування нею ринкової економіки та громадянського суспільства. Зокрема, в Угоду закладалися принципи найбільшого сприяння щодо просування певних видів товарів на ринки ЄС, лібералізації торгівлі, визначалися перспективи та умови створення зони вільної торгівлі між Україною та Євросоюзом тощо. Угода про партнерство і співробітництво доповнювалась галузевими угодами, укладеними між Україною і ЄС.

На початку 90-х років минулого століття державами — членами Союзу були визначені принаймні три основні умови, без реалізації яких обговорення проблем, пов'язаних зі вступом, неможливе. Це:

- перехід до ринкової економіки та ліберальної демократії;
- досягнення рівня доходу на душу населення, який хоча б приблизно наближався до рівня найбідніших країн, що вже є членами Європейського Союзу;
- розвиток такої структури промисловості та сільського господарства, яка б мінімально відповідала структурі господарства ЄС і могла б забезпечити інтеграцію економік із найменшими втратами.

Про поступову активізацію стосунків між Україною і ЄС свідчило відкриття в Києві Представництва Комісії Європейських співтовариств (жовтень 1993 р.) і у Брюсселі Представництва України при Європейських співтовариствах (липень 1995 р.), а також початок двосторонніх переговорів із деяких напрямків галузевої кооперації і торговельних відносин (1994 р.).

Євросоюз у другій половині 90-х років прийняв низку відповідних документів. Серед них Спільна позиція ЄС щодо України (28 листопада 1994 р.), яка містить зобов'язання країн-членів ЄС підтримувати

незалежність, територіальну цілісність і суверенітет України. У Спільній позиції висловлювалась зацікавленість ЄС у розвитку в Україні демократії і ринкової економіки, а також її інтеграції у світовий економічний порядок. У Декларації ЄС щодо України (травень 1996 р.) підкреслювалось, що незалежність, територіальна цілісність і суверенітет України — ключовий елемент безпеки в Європі.

Стратегія ЄС, укладена на чотирирічний термін, залишаючись винятково внутрішнім документом Євросоюзу, доповнила УПС конкретними проектами і запропонувала нові сфери й можливості для поглиблення співробітництва України й ЄС. Конкретні ініціативи стосувались трьох сфер діяльності: торгово-економічної, юстиції і внутрішніх справ, зовнішньої політики й політики безпеки. Значний потенціал для розвитку відносин між

Під час цього періоду (друга половина 90-х років) відбулися події, які стали етапними у процесі зближення України з ЄС. Серед них — набуття Україною членства у Раді Європи й ОБСЄ; членство в програмі «Партнерство заради миру»; підписання в Мадриді в липні 1997 р. Хартії про особливе партнерство України з НАТО; ратифікація Україною Європейської конвенції з прав людини; початок переговорів щодо вступу України у СОТ. Створено Національне агентство України з питань розвитку та європейської інтеграції. 11 червня 1998 р. було затверджено Стратегію інтеграції України до Європейського Союзу, у якій сформульовані основні напрями співробітництва України з ЄС. Стратегія визначила державні структури України, відповідальні за забезпечення інтеграційного процесу, а також шляхи організаційного, фінансового, правового, інформаційного забезпечення інтеграції України до ЄС.

Наступним етапом щодо інтеграції України в європейський економічний простір стало підписання в Женеві 19 червня 2000 р. Декларації «Україна — ЄАВТ», де визначені основні напрями й інституційні засади співробітництва сторін, а також отримання Україною статусу країни з

ринковою економікою у антидемпінгових справах (постанова Ради ЄС від 9 жовтня 2000 р.). Україна виконала свої зобов'язання щодо закриття до 15 грудня 2000 р. ЧАЕС.

Після розширення ЄС у 2004р. і 2007р. Україна стала безпосереднім його сусідом. Наразі ЄС трактує Україну як державу сусід, а не як кандидата у члени. Україна ще не виконала умов вступу до ЄС.

Фінансова перспектива – це кількарічні рамки для європейських бюджетів. Перспектива базується на порозумінні між Європейською Комісією, Радою ЄС (вимагає згоди усіх країн-членів).

Головна ціль політики сусідства має загальний характер: запобігання створення ліній поділу між ЄС і сусідами шляхом посилення стабільності, безпеки і заможності держав-сусідів. Комісія вказує, що досягнення цієї мети повинно відбуватися завдяки розвитку економічної співпраці і поглибленого політичного співробітництва.

Європейська політика сусідства відкриває нові перспективи для партнерства, економічної інтеграції та співробітництва:

- ✓ Перспектива просування за рамки партнерства до значного рівня інтеграції, включаючи участь у внутрішньому ринку ЄС та можливість для України брати зростаючу участь у ключових аспектах політик та програм Європейського Союзу
- ✓ Розширення рамок та поглиблення політичного співробітництва
- ✓ Можливість наближення законодавства в економічній сфері, відкриття економік одна одній та подальше зменшення кількості торговельних бар'єрів, що стимулюватиме інвестиції та зростання
- ✓ Збільшена фінансова підтримка: надання ЄС фінансової допомоги Україні сприятиме виконанню заходів, які визначені у даному документі. Крім того, Європейська Комісія розробляє новий Європейський інструмент сусідства та партнерства (ЄІСП), який надаватиме допомогу Україні, у т.ч. у сфері транскордонного та міжрегіонального співробітництва між Україною та державами-членами ЄС. Також через Європейський інвестиційний банк

надаватиметься підтримка проектам, що потребуватимуть інвестицій у інфраструктуру

- ✓ Можливості поступового відкриття або збільшення участі у певних програмах Співтовариства, що сприятиме розвитку культурних, освітніх, технічних, наукових зв'язків, а також зв'язків у сфері охорони навколишнього природного середовища
- ✓ Підтримка в адаптації законодавства до норм та стандартів ЄС, включаючи через надання технічної допомоги, обмін досвідом між державними службовцями (twinning) та цільові консультації і підтримку через механізм обміну інформацією про технічну допомогу (TAIEX)
- ✓ Поглиблення торговельних та економічних відносин, включаючи перегляд передумов створення Зони вільної торгівлі після вступу України до СОТ.
- ✓ Буде розглянута можливість укладення нової посиленої угоди, рамки якої буде визначено за результатами досягнення цілей цього Плану дій та загального розвитку відносин Україна – ЄС.

Галузі співпраці Стратегії європейської політики сусідства:

- політичні реформи і політичний діалог;
- торговий обмін;
- підготовка сусідів у участі у спільному європейському ринку;
- енергетика, транспорт, охорона навколишнього середовища;
- юстиція, внутрішні справи;
- інформаційне суспільство, дослідницька діяльність, діяльність щодо розвитку;
- суспільна політика, програми обміну.

Проводячи політику сусідства, ЄС використовує різні типи фінансових інструментів (наприклад TACIS, MEDA, CARDS). Ці інструменти базуються на правових актах.

Комісія запропонувала наступні види фінансових інструментів:

- ✓ інструмент підтримки перед приєднанням – IPA (Instrument for Preaccession Assistance).
- ✓ Європейський інструмент Партнерства і Сусідства - ENPI (European Neighbourhood and Partnership Instrument) для держав сусідів.
- ✓ Інструмент Співпраці щодо розвитку та економіки - DCECI (Development Cooperation and Economic Cooperation Instrument) для решта країн світу.

Важливим кроком є опрацювання з окремо з кожною державою (сусідом) так званих Планів дій (Action Plans). План дій –це документ , що охоплює трирічний часовий документ. Він містить визначений разом з державою – сусідом комплекс пріоритетів, реалізація яких наблизить державу до ЄС. Набір цих пріоритетів повинен бути реалізований у рамках галузей, окреслених Стратегією, а сам План дій має базуватися на Союзному договорі або на договорі про Партнерство і Співробітництво.

Розширення контактів та співробітництва на транскордонному рівні між Україною та країнами-членами ЄС було визначено Планом дій Україна-ЄС, який передбачає співпрацю в таких напрямках:

- забезпечувати підтримку регіонів та брати участь у підготовці та впровадження Програми сусідства;
- забезпечувати розвиток і впровадження діючого законодавства щодо транскордонного співробітництва;
- підвищувати ефективність проектів і програм у сфері транскордонного співробітництва шляхом залучення активної підтримки та залучення місцевих рівнів;
- провести детальний аналіз рівня розвитку транскордонного співробітництва та розробити пропозиції щодо впровадження нових нових напрямків співпраці;
- реалізувати заходи щодо ефективної реалізації законодавчих актів України і міжнародних договорів, що забезпечать транскордонне співробітництво.

Враховуючи курс інтеграції до ЄС, слід відзначити, що поточний стан транскордонного співробітництва не є достатньо повним та потребує

подальшого поглиблення. Оскільки Україна на нинішньому етапі свого шляху до ЄС розглядає розвиток транскордонного співробітництва як «інтеграційний місток» власного наближення до ЄС, слід приділити більше уваги проблемним питанням транскордонного співробітництва. У 2004 році був зроблений важливий крок щодо розвитку транскордонного співробітництва, а саме був прийнятий Закон України « Про транскордонне співробітництво», який юридично закріплює визначення транскордонного співробітництва, визначає його мету, принципи фінансування.

Завдяки розвитку транскордонного співробітництва Україна має можливість вирішити декілька питань:

- налагодити співпрацю між західними регіонами нашої держави та прикордонними регіонами країн-членів ЄС;
- стимулювати надходження фінансів до бюджетів прикордонних регіонів;
- поліпшити прикордонну інфраструктуру;
- провести проект з децентралізації влади, що вимагає європейське сьогодення.

Наприкінці 2005 року сторони уклали План дій щодо вільного переміщення промислової продукції, який передбачає приєднання України з 2011 року до Угоди про оцінку відповідності та прийняття промислової продукції (ААА). Приєднання до (ААА) по окремих секторах надасть можливість доступу української продукції до єдиного ринку ЄС та до ринку країн Європейської асоціації вільної торгівлі (Норвегії, Ісландії, Ліхтенштейну та Швейцарії), а у перспективі - до країн Середземномор'я). Україна та ЄС, як країни –чисті імпортери енергоносіїв, мають спільні інтереси в енергетичній сфері. Вони підписали і ратифікували Договір до Енергетичної Хартії і є членами Конференції з Енергетичної Хартії як основного міжнародно-правового механізму, що юридично закріплює відкриті ринкові принципи в енергетичній сфері. Перспективним для України є залучення до програми INOGATE (Interstate Oil and Gas Transport to Europe). INOGATE – це програм міжнародного

співробітництва, метою якої є сприяння регіональній інтеграції систем нафто-і газопроводів, та також здійснення транспортування газу і нафти по цих системах як в країнах СНД, так і в напрямку експортних ринків Європи. Програма фінансується головним чином з фондів Програми співробітництва Європейського Союзу Тасіс в першу чергу країн СНД. Програма INOGATE сприяє забезпеченню безпеки поставок енергоресурсів до країн ЄС. Посилення торговельно - економічних відносин України з ЄС прискорить інтеграцію нашої держави у Європейський простір.

Подальшій лібералізації торгівлі та переміщення капіталу буде сприяти створення поглибленої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС. Метою створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС є формування спільного ринку України та ЄС, що передбачає реалізацію чотирьох свобод у рамках спільного економічного простору – вільного руху товарів, послуг, капіталу та робочої сили. Переговори про укладення нової посиленої угоди на заміну Угоди про партнерство та співробітництво розпочато 5 березня 2007. Представники ЄС спочатку наполягали на укладанні стратегічних відносин з Україною як з країною-сусідом.

Протягом 2007–2012 рр. проведено 21 раунд переговорів щодо підготовки Угоди про асоціацію між Україною та ЄС у рамках 3 робочих груп:

1. з політичного діалогу, зовнішньої і безпекової політики;
2. з юстиції, свободи та безпеки;
3. з економічних, секторальних питань та питань розвитку людського потенціалу.

А також 18 раундів переговорів щодо створення зони вільної торгівлі. Після початку переговорів щодо якої була створена четверта відповідна робоча група. Назва угоди була попередньо узгоджена міністрами закордонних справ Європейського Союзу 22 липня 2008 у

Брюсселі на засіданні Ради Євросоюзу. Із пропозицією назвати майбутню угоду із Україною угодою про асоціацію виступила Франція

Європейський Союз та Україна 9 вересня 2008, у Парижі під час Саміту Україна — ЄС прийняли компромісне рішення щодо назви нової посиленої угоди як Угоди про асоціацію і домовилися укласти її в 2009 році. Проте питання про можливе приєднання до ЄС сторони не піднімали. Як було відображено в Спільній заяві щодо Угоди про асоціацію Україна — ЄС, схваленій на саміті Україна ЄС у м. Париж 9 вересня 2008 року, Угода про асоціацію має:

- оновити спільні інституційні рамки співпраці України та ЄС;
- сприяти поглибленню стосунків у всіх сферах;
- посилити політичну асоціацію й економічну інтеграцію на основі взаємних прав та обов'язків.

Створення всебічної та поглибленої зони вільної торгівлі з масштабним наближенням регуляторного законодавства України до стандартів ЄС сприятиме поступовій інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС.

Для досягнення можливості інтегруватися до внутрішнього ринку ЄС Україна має привести свою систему технічного регулювання у відповідність до європейських вимог, оскільки головними перешкодами торгівлі з ЄС є не імпорتنі тарифи, а технічні бар'єри у торгівлі — вимоги до безпечності та якості продукції, її характеристик, процедури оцінки відповідності.

Важливою складовою частиною нової угоди з ЄС є Угода про зону вільної торгівлі між Україною та ЄС. Формат та її наповнення передбачає досягнення максимально глибокої економічної інтеграції на основі домовленостей в рамках двосторонніх переговорів з ЄС щодо вступу України до СОТ. Проведено всі раунди переговорів, наступний XVII саміт заплановано на 28 листопада 2013 року.

Створення ЗВТ сприятиме досягненню:

- ✓ значного зменшення нетарифних обмежень у торгівлі товарами шляхом гармонізації та/або взаємного визнання оцінки відповідності технічним стандартам з ЄС;
- ✓ максимального покриття всіх секторів сферою послуг та узгодження правил регулювання внутрішнього ринку з європейськими та міжнародними стандартами;
- ✓ наближення внутрішньої політики у сфері конкуренції, корпоративного управління і регулювання внутрішнього ринку до загальноприйнятних правил європейської практики;
- ✓ створення умов для заохочення інвестицій для розбудови інфраструктури, залучення технічної допомоги.

Щоб Угода стала чинною та замінила Угоду про партнерство та співробітництво Україна — ЄС, її також потрібно ратифікувати усіма 28-ма країнами Європейського Союзу. Після трьох місяців з дня останньої ратифікації, вона буде чинною. Хоча деякі положення цієї угоди будуть в дії чи не з моменту підписання. Наприклад, зона вільної торгівлі з ЄС запрацює через 2 місяці після ратифікації вже підписаної угоди у Верховній Раді України. Тобто, якщо український парламент ратифікує її якнайшвидше, то ЗВТ діятиме вже з 1 січня 2014 р. [9].

Мета тимчасового застосування частини положень Угоди — наблизити безпосереднє виконання торговельної частини Угоди та не втрачати час, допоки відбудуться всі формальності на національному рівні та на рівні ЄС щодо набуття Угодою чинності. Як показує попередній досвід такого застосування, це завжди відбувається між другою і третьою стадією укладання Угоди про асоціацію. Тимчасове застосування Угоди можна забезпечити двома шляхами — укладанням Тимчасової Угоди (Interim Agreement) (цим шляхом йшли Балканські країни та країни Центральної Європи) та тимчасовим застосуванням самої УА. За попередньою інформацією у випадку з Україною ймовірно буде використано саме

тимчасове застосування самої УА. Тимчасове застосування Угоди про асоціацію — не передбачає укладання Тимчасової Угоди, це просто рішення про тимчасове застосування самої УА в тій частині, яка стосується компетенції ЄС. Важливо те, тимчасовому застосуванню підлягають ті положення, які охоплюються компетенцією ЄС, ті положення, що охоплюються повноваженнями держав-членів, мають пройти процедуру національної ратифікації.

З цією угодою є сподівання в найближчому майбутньому отримати безвізовий режим. Угода про Асоціацію Україна — ЄС передбачає створення міждержавних органів контролю (Рада Асоціації та комітети Асоціації, призначені Радою). В цих органах будуть представлені українська та європейська сторони на декількох рівнях, в тому числі представники громадянського суспільства. Рішення будуть прийматися за згодою сторін, вони матимуть силу законодавчих актів. В структурах будуть поперемінно головувати європейські та українські представники. Рада та комітет Асоціації будуть скликатися мінімум 1 раз на рік. Угода про Асоціацію передбачає та зобов'язує обидві сторони сприяти впровадженню європейських правил та стандартів життя в Україні, причому для деяких положень існують конкретні часові рамки.

Наслідком успішного виконання Угоди, можливе і приєднання України до Європейського Союзу, хоча в самій угоді це не прописано, але визначається статус країни як повноправної європейської держави.

Угода має невизначений термін дії, в разі потреби її можуть переглядати та змінювати, в кінцевому випадку вона може бути розірвана, якщо себе не виправдає

Питання для самоконтролю:

1. Етапи інтеграції України до ЄС.
2. Основні положення про угоди Партнерство і Співробітництво.

3. Якими угодами доповнюється угода про Партнерство і Співробітництво?

4. Яка головна ціль політики сусідства?

5. Які переваги для України має політика сусідства?

6. Які тенденції у торговельних відносинах між Україною та ЄС?

7. Яку участь приймає Україна у програмі INOGATE?

ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО В ПРОЦЕСІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ: ВИМІР УКРАЇНИ

В процесі європейської інтеграції транскордонне співробітництво є необхідним. Воно ґрунтується на співпраці регіонів сусідніх держав та має властивість прискорювати процеси вирівнювання якості життя населення прикордонних територій, приводити до її середньоєвропейського рівня та сприяти лібералізації торгівлі, капіталів та вільного переміщення людей через кордони.

Транскордонне співробітництво забезпечує мобілізацію місцевих ресурсів та підвищення ефективності їх використання, створює можливості об'єднання зусиль вирішення спільних проблем у транскордонному регіоні. Транскордонне співробітництво відіграє важливу роль як «полігон» для випробування та адаптації європейського законодавства, інструментарію підвищенню ролі регіонів, адаптації механізмів фінансової підтримки.

Транскордонний регіон - це територія щонайменше двох різних країн, що мають спільний державний кордон, між якими встановились тісні виробничі і соціально-економічні зв'язки. Про об'єктивний процес формування транскордонного регіону свідчить рівень розвитку різного роду зв'язків (виробничих, соціально-економічних тощо), які здійснюються між двома територіями різних країн, що мають спільний державний кордон.

Транскордонне співробітництво – це специфічна сфера міжнародних і міждержавних стосунків, яка здійснюється і розвивається на основі чітких критеріїв і принципів і є невід'ємною складовою сучасних міжнародних відносин.

Згідно статистики ЄС, у Європі існує 184 регіони, які розвивають прикордонні зв'язки, з яких 122 - прикордонні, а 58 межують не з державами-членами ЄС. За участю України сформовано шість євро регіонів.

Сучасна концепція транскордонного співробітництва в сфері регіонального розвитку, насамперед, передбачає переосмислення уявлень

про адміністративно-територіальний устрій країни, про жителів прикордонних територіях, про розвиток цих територій, властивих їм проблемах та ін. Жителі прикордонних регіонів найчастіше виявляються в досить невігідному положенні, випробовуючи на собі всі тяготи обмежень, пов'язаних з пересуванням людей, товарів, ідей та послуг. До того ж, перебуваючи на периферії країни, вони відчують традиційну неухважність до них з боку центральної влади та стають заручниками регіональних диспропорцій розвитку. Для самостійного ж вирішення своїх проблем у таких регіонів немає ні коштів, ні можливостей. Як результат, багато регіонів перетворюються в депресивні, відсталі території.

На міжнародному рівні для вирішення цих проблем, а також для вирівнювання рівня розвитку європейських регіонів, стирання границь між ними, з метою створення єдиної терпимої та процвітаючої Європи в 1980 році була прийнята Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними громадами або владою, спрямована на більше тісне співробітництво між прикордонними регіонами в сфері економіки, екології, науки, культури.

Відповідно до цієї конвенції "транскордонне співробітництво" визначається як будь-які спільні дії, спрямовані на посилення та поглиблення добросусідських відносин між територіальними общинами або властями, які знаходяться під юрисдикцією двох або декількох договірних сторін, та на укладання з цією метою будь-яких необхідних угод або досягнення домовленостей. Розвиток такої форми міжнародного співробітництва здійснюється в межах транскордонних регіонів та характеризується відповідними етапами розвитку, принципами, функціями акторів транскордонного співробітництвами .

Транскордонному співробітництву на регіональному рівні та формуванню транскордонних регіонів властиві чотири етапи процесу розвитку: вивчення існуючих зв'язків між партнерами, визначення стратегії розвитку, розробка і забезпечення програм розвитку, моніторинг і оцінка.

Співробітництво здійснюється за урядово-регіональним і регіонально-локальним напрямками.

У першому випадку співробітництво спирається на міжнародні угоди. Воно поширене там, де є велика децентралізація управління. Регіонально-локальне ж співробітництво розвивається досить спонтанно. Його рушійною силою є особисті контакти з сусідами, викликані господарськими потребами, а також співпраця в галузі культури .

Транскордонне співробітництво здійснюється в межах компетенції територіальних общин або властей, визначеної внутрішнім законодавством та базується на реалізації головних принципів європейської регіональної політики: субсидіарності, децентралізації, партнерства, програмування, концентрації та адиціоналізму.

Субсидіарність (громадсько-політичний принцип, за яким вищі суспільні одиниці мають право і повинні розв'язувати лише ті проблеми, на виконання яких нижчі структури не здатні), як базовий принцип, дійсний з часу підписання угоди про Європейський Союз, нині переживає своєрідний ренесанс. Адже згідно Маастрихтської угоди цей принцип є базовим для ЄС (ст.3): "У сферах, які не входять до окремої юрисдикції співтовариства, воно згідно принципу субсидіарності починає свою діяльність лише в тому випадку, коли буде неможливо достатньою мірою досягнути мети визначених заходів на рівні держав-членів, і тому в силу їх масштабу чи дієздатності можуть бути здійснені більш ефективно на рівні співтовариства" . У статті 3 Договору визначено, що у випадку, коли в питаннях, на які не розповсюджуються виключні повноваження ЄС, цілі не можуть бути досягнуті відповідними діями держав-членів, а з метою реалізації конкретної справи використовуватиметься спільна політика ЄС.

Децентралізація. Одвічною дилемою регіонального розвитку є перерозподіл владних повноважень, ресурсів, бюджету, надання диференційованих дотацій із спільного бюджету та фондів ЄС на користь менш розвинутих регіонів з метою досягнення певного вирівнювання

економічного розвитку та досягнення політичної стабільності. Отже, поряд із субсидіарністю, саме децентралізація, як перерозподіл повноважень регіонів з метою їх ефективного використання та заохочення регіональних ініціатив, оптимізації практичного вирішення питань саме на регіональному рівні, а також і як розмежування функцій та повноважень між різними рівнями управління ЄС, - становлять дві головні основи регіональної політики ЄС. Важливість цих двох принципів безперечна. Адже їх реалізація (що є метою ефективної європейської інтеграції) посилює відповідальність на місцевому рівні та активізує локальні ініціативи транскордонного співробітництва.

Партнерство. Фактично, партнерство є співробітництвом між суб'єктами різних рівнів (Євросоюз, держава, регіон) територіально-адміністративних одиниць з часу визначення мети до завершення реалізації конкретного проекту. Цей принцип базується на тій умові, що діяльність та розвиток транскордонних регіонів може здійснюватися лише тоді, коли суб'єкти співробітництва постійно та послідовно співпрацюють з метою досягнення спільної мети. Вертикальний сегмент цього співробітництва відображає також і головну умову, специфіку транскордонних взаємозв'язків, а саме: Євросоюз, держави-члени мають визначити цілі та розробити стратегічні плани розвитку транскордонних регіонів спільно з регіонами, насамперед із якнайширшим залученням громад, місцевих ініціатив, економічних та політичних суб'єктів регіонів. Співпраця у площині регіон-регіон, як розвиток транскордонного співробітництва, та співпраця локальних територіальних одиниць, громад також є важливим сегментом вертикального співробітництва.

Програмування передбачає розробку на основі партнерства стратегій розвитку транскордонних регіонів з урахуванням пріоритетних довгострокових та короткострокових цілей. У регіональній політиці Європейського Союзу принцип програмування визначає пріоритет інвестування не окремих проектів чи дій, а насамперед програм, які мають

глибинний вплив на розвиток усього регіону. Стратегія територіального програмування базується на чітко розробленій системі цілей, бо в цьому випадку слід враховувати як інтереси регіонів "знизу", громад у контексті сприяння просторовій ефективності, так і доцільність врахування загальнонаціональних пріоритетів "згори", як сприяння розвитку національної економіки.

Реалізація принципів концентрації та адиціоналізму означає, що фінансові ресурси, які надає ЄС окремим державам-членам чи суб'єктам територіального, регіонального розвитку мають бути доповнені та розширені за рахунок місцевих джерел. По суті, ці два принципи мають взаємодоповнюючий характер і головною умовою ставлять кооперування та ефективне використання ініціатив, пошук та розвиток власних джерел фінансування програм регіонального розвитку та транскордонного співробітництва. Загальноприйнятим є те, що 50% того чи іншого проекту фінансує держава-член ЄС, а внесок депресивних регіонів становить мінімум 20%. Ефективна реалізація принципів концентрації та адиціоналізму у регіональній політиці Європейського Союзу має подвійну мету, що передбачає посилення та концентрацію наявних ресурсів з метою сприяння реалізації визначених цілей регіонального розвитку; виявлення таких територіальних одиниць, які мають однакові чи подібні проблеми (низький рівень доходів, великий рівень безробіття тощо), що також важливо і для реєстрації та створення статистичної бази найбільш відсталих регіонів, районів, депресивних територій.

Відповідність вищезазначеним принципам регіональної політики ЄС є необхідною умовою розвитку основних типів транскордонних організаційних форм співробітництва як в рамках Європейського союзу, так і за участю регіонів країн ЄС та прикордонних регіонів сусідніх держав (в коло яких входить і Україна).

Варто також відзначити основні чинники, що гальмують використання можливостей транскордонного співробітництва:

- недосконале нормативне – правове регулювання повноважень місцевих органів влади та органів місцевого самоврядування щодо надання їм більшої самостійності у вирішенні спільних із регіонами сусідніх держав завдань регіонального та місцевого розвитку;
- недостатній рівень співпраці із закордонними учасниками транскордонного співробітництва щодо розвитку інфраструктури для наукових досліджень, технологічних розробок, освіти, культури, охорони здоров'я, зв'язку;
- відсутність перспективного підходу до організації т транскордонної співпраці, зокрема кваліфікованих кадрів, що здатних готувати необхідні проектні пропозиції ;
- низький рівень залучення до транскордонного співробітництва підприємницьких структур, недержавних установ і громадських організацій;
- недостатньо розвинута прикордонна інфраструктура, складні процедури митного контролю.

До основних типів транскордонних організаційних форм співробітництва відносяться: «робочі спільноти», які базуються на певних угодах, мають обмежені можливості і рідко включаються в європейські програми розвитку прикордонних територій; різноманітні установчі договори, що слугують для виконання певних програм. Але головною формою реалізації транскордонного співробітництва та вищою формою розвитку транскордонних регіонів в Європі є створення та розвиток єврорегіонів.

Єврорегіон можна визначити як форму транскордонного співробітництва між територіальними громадами або місцевими органами влади прикордонних регіонів двох або більше держав, що мають спільний кордон, яке спрямоване на координацію їх взаємних зусиль і здійснення

узгоджених заходів у різних сферах життєдіяльності у відповідності до національних законодавств і норм міжнародного права для вирішення спільних проблем і в інтересах людей, що населяють його територію по обидві боки державного кордону.

Єврорегіони формуються на базі прикордонних господарських комплексів (ПГК) сусідніх країн. ПГК - складна поліструктурна система взаємопов'язаних компонент (природне середовище, населення і його розселення, сфера матеріального виробництва і сфера послуг), які знаходяться між собою в генетичному, функціональному і територіальному зв'язку. Кожна компонента поділяється на відносно однакісні елементи (промислове чи сільськогосподарське підприємство, населений пункт тощо). Тобто ПГК - це господарська система високого рівня організації зі складною структурою і відносинами взаємної обумовленості між компонентами, підпорядкованими економічним законам і закономірностям. Найважливішими ознаками даної системи є: територіальність, цілісність, структура, ієрархічність і самоорганізація.

До переліку основних ознак теоретичної дефініції "єврорегіон" доцільно віднести: географічні ознаки - єврорегіон є територією, яка має конкретне географічне положення; політичні - частини цієї території знаходяться під юрисдикцією суверенних держав, які мають спільний кордон; адміністративні - єврорегіон утворюють прикордонні регіони держав, що мають спільний кордон; функціональні - єврорегіон є формою транскордонного співробітництва.

Також доцільно виділити перелік особливостей, характерних для функціонування євро регіонів як форми транскордонного співробітництва. До першої групи особливостей віднесемо правові аспекти функціонування єврорегіонів:

- створення єврорегіону не призводить до виникнення нового адміністративно-територіального утворення зі статусом юридичної особи;

- правове регулювання на території кожного із членів єврорегіону здійснюється відповідно до чинного законодавства держави, до якої він належить;

- керівні органи єврорегіону виконують координаційні функції і не мають владних повноважень, а також не можуть підмінювати собою органи влади, що діють на території кожного з його членів.

Другу групу особливостей можна охарактеризувати як політичні. В цьому сенсі єврорегіони: не діють проти інтересів національної держави, вони не є наддержавними утвореннями, в своїй діяльності не підмінюють зовнішньополітичні функції держав, адміністративно-територіальні одиниці яких є їх членами.

Третя група особливостей - історичні. В переважній більшості випадків єврорегіони охоплюють території, що мають спільне історичне минуле і навіть колись входили до складу однієї держави. Іноді до складу єврорегіонів входять території, які у досить недалекому минулому мали так званий "спірний статус", тобто право володіння такою територією, що належала одній державі, оспорювалося сусідньою, яка має з нею спільний кордон.

Особливості, що належать до четвертої групи, пов'язані із національним складом прикордонних територій. Як правило, це багатонаціональні території або регіони, де мешкають представники декількох етнічних груп. У багатьох випадках на територіях суміжних прикордонних регіонів мешкають представники досить чисельної національної меншини, яка репрезентує національну більшість країни, розташованої по інший бік кордону.

П'ятою групою особливостей є те, що території або регіони, які входять до складу єврорегіонів, є периферійними по відношенню до адміністративних центрів своїх країн. Шоста група особливостей, полягає в тому, що всім територіям або регіонам, які входять до складу єврорегіонів, притаманна наявність спільних проблем транскордонного

характеру. Для розв'язання їх необхідне поєднання зусиль територіальних громад або органів влади держав-сусідів. Як правило, до таких проблем відносяться екологічні та природоохоронні, розвиток прикордонної інфраструктури, транспорту та комунікацій, раціональне використання трудових ресурсів, забезпечення умов для розвитку етнічних меншин.

Сьома група полягає в необхідності наявності чітко визначених спільних інтересів членів єврорегіонів. Для цієї групи типовими є інтереси в торгово-економічній площині з урахуванням місця регіонів-членів у міжтериторіальному розподілі праці; у галузі спільного розвитку туристичної діяльності, наданні взаємних послуг через державний кордон, створенні мережі співробітництва в сферах науки, освіти та культури. Універсальною сферою спільних інтересів для членів будь-якого єврорегіону є визначення спільної стратегії просторового розвитку.

Єврорегіони, як форма прикордонного співробітництва, сприяють не тільки посиленню та поглибленню добросусідських відносин між державами, але і є своєрідним інструментом для інтеграції тієї або іншої країни в європейські структури. Це особливо важливо для України, як країни, що граничить з Євросоюзом. Єврорегіони розглядаються і як засіб врегулювання можливих територіальних проблем двох держав. Вони знімають напругу в частині можливих територіальних претензій. Дозволяють вирішувати проблеми, пов'язані з положенням національних меншин. Це свого роду і полігон для апробації сумісності законодавства різних країн і правових систем.

Головним завданням єврорегіонів є реалізація комплементарної (доповнюючої) функції, що також тісно пов'язано із процесом європейської інтеграції. Фактично європеїзація, як процес, призводить до зміни всієї системи взаємозв'язків - ролі, компетенції та співвідношення функцій органів виконавчої влади, - модифікується система прийняття рішення національними органами влади. Саме тут виявляється доповнююча, комплементарна функція єврорегіонів.

У контексті пошуків інтенсивних форм кооперації на всіх рівнях усередині Європейського Союзу вкрай важливою є функція сумісності єврорегіонів. Розмір адміністративного об'єднання має важливе значення для держави і меншою мірою це стосується єврорегіону. Наприклад, у Німеччині відмінність між розмірами регіонів більш значна, ніж у централізованих державах, де адміністративне і регіональне планування вимагає стандартизованих розмірів об'єднань. У той же час регіони в децентралізованих державах ЄС сприяють саме зменшенню відстані між великими і малими державами - членами ЄС.

У цьому зв'язку доцільно виділити такий важливий сегмент для єврорегіону, його соціально-економічного та регіонального планування, як вимоги самодостатнього розміру. Самореформування може відбуватися на рівнях різних регіонів, як, наприклад об'єднання кількох регіонів, невеликих за розміром, з метою набуття самодостатності. Адже загалом більша увага концентрується на регіонах, що отримали компетенцію для прийняття рішень відповідну їх значенню і розміру. Єврорегіони можуть посилити своє значення кількома засобами, які, наприклад, полягають у горизонтальній кооперації та рівності інтересів, репрезентуванні ними саме життєвих інтересів населення.

У процесі розвитку мережі зв'язків регіонів, як функції, виявляється їх здатність створювати зв'язки між собою в різних сферах на основі рівноправ'я та партнерства, що є дуже ефективним як між регіонами всередині ЄС, так і між транскордонними регіонами. Саме в цьому сенсі дуже важливим є двостороннє та багатостороннє міжрегіональне співробітництво з метою розв'язання окремих конфліктів інтересів і реалізації транскордонної співпраці на горизонтальному рівні.

Значення четвертої функції - "імпульсу" єврорегіонів - полягає в першочерговій здатності до орієнтації і допомоги в посиленні спільних елементів серед місцевого населення від розвитку мови, культури, історичних традицій до активізації економічних традицій та інтересів, що

найоптимальніше можна здійснити саме на горизонтальному і локальному рівнях.

Підводячи підсумок щодо вищезазначених функцій єврорегіонів, слід відзначити, що ці функції треба розглядати лише комплексно і в контексті визначення єврорегіону як одного з ключових механізмів розвитку міжнародної економічної інтеграції. Саме це твердження є дуже важливим, бо усуває будь-які сумніви стосовно можливого переважання відокремлюючих чи відцентруючих тенденцій, що можуть призвести до дезінтеграції чи спричинити збройний локальний конфлікт.

Крім того, єврорегіони, як "жорстка форма" інституалізації транскордонних відносин, як демонструє практика розвитку подібних утворень, має потенціал бути ефективним інтеграційним механізмом у розв'язанні таких проблем: зміцнення взаємної довіри та безпеки, спільного використання енергетичних ресурсів, впровадження спільної стратегії охорони довкілля, збільшення притоку іноземного капіталу, вироблення спільної програми просторового розвитку регіону, розвитку транспортно-експедиційної та прикордонної інфраструктури, розвитку спільної підприємницької та інформаційної інфраструктури, ефективного використання людських ресурсів шляхом взаємного визнання їх професійної кваліфікації, створення єдиного ринку праці, диверсифікації економіки національних частин, розв'язання проблем етнічних меншин, підтримки спільних місцевих ініціатив органів місцевого самоврядування, неурядових організацій, розвитку туризму та ін.

Вищенаведений перелік функціональних завдань єврорегіонів демонструє, що їх призначення полягає у розв'язанні спільних транскордонних проблем на місцевому та регіональному рівнях, що цілком відповідає принципу субсидіарності, визначеного Європейським Союзом одним із основних принципів реалізації регіональної політики. Але на жаль, на практиці частина із номінально діючих єврорегіонів не використовує фактор "спільних транскордонних питань" для

обґрунтування своєї організаційної інституалізації. Проблема полягає перш за все в тому, що ефективне функціонування єврорегіонів є можливим за об'єктивних передумов, а саме: спільних історичних традицій території, наявності базової транспортної інфраструктури, відсутності кардинальної відмінності у схемах державного управління та місцевого самоврядування, зближення рівнів соціально-економічного розвитку, значної економічної та громадянської активності населення.

Формування єврорегіонів на пострадянському просторі носить скоріше хаотичний характер. З одного боку, практично всі країни на європейській частині пострадянського простору залучені до участі в єврорегіонах. Однак єврорегіони формуються безсистемно, без урахування реальних економічних зв'язків між учасниками трансграничної взаємодії. Конкретна необхідність співробітництва саме між цими учасниками не обґрунтовується. Приклад швидкого розриву економічних зв'язків на пострадянському просторі й переорієнтація колишніх радянських республік на світові (насамперед європейські) ринки свідчить, що фактор сусідства вже не означає обов'язковість тісного економічного співробітництва. Ця теза проявляється й на місцевому рівні.

Багато експертів особливо виділяють сильну залежність життєздатності євро регіонів від джерел фінансування, як правило, зовнішніх]. Недостатня дієвість трансграничних утворень обумовлена відсутністю реального фінансування, невизначеністю джерел фінансових ресурсів, форм і пріоритетів їхнього формування. Зв'язано це багато в чому з тим, що розвиток економіки країн СНД у цілому й України зокрема в даний момент іде по шляху концентрації фінансових ресурсів у великих містах, а віддалені регіони страждають гострим дефіцитом коштів. Бюджети місцевого самоврядування хронічно дефіцитні. Податкових і інших надходжень ледь вистачає на поточне споживання. Створення й розвиток інституціональних і інфраструктурних проєктів на муніципальному рівні припиняється вже на стадії бюджетного планування.

У результаті регіональні бюджети як ресурс діяльності євро регіону практично не сприймається, хоча й заявляється номінально в програмних документах.

У результаті в багатьох випадках євро регіон утворюються саме як засіб створення нового механізму фінансування свого ж розвитку (залучення коштів Євросоюзу). І це формулюється в якості однієї з головних завдань розвитку євро регіону. Інше потенційне джерело фінансування євро регіонального будівництва, приватні кошти, і, насамперед, кошти бізнесу також практично не бере участь у процесі. Але тут причини лежать в іншій площині. Як ми вже відзначали, створення євро регіону на пострадянських територіях звичайно йде поперед постановки адекватних для нього цілей. У результаті вектори євро регіональної діяльності починають надалі йти врозріз із інтересами бізнесу. Концентрація зусиль органів управління створеного євро регіону відбувається на другорядних напрямках, рішення яких для бізнесу не представляється на даний момент актуальним. У підсумку - бізнес не сприймає органи управління євро регіону як союзника в вирішенні економічних проблем.

Повноваження органів управління євро регіонами. Всі учасники євро регіонів діють у рамках свого національного законодавства. Але в Європі це законодавство гармонізоване, побудовано на «загальноєвропейських цінностях». Тому великих законодавчих перешкод у взаєминах між учасниками євро регіонів не існує. В Україні вплив законодавчих розходжень в євро регіональному будівництві виявився дуже високим, що вносить свої корективи в євро регіональне будівництво, і в основному це корективи негативного характеру.

Відповідно до додаткових протоколів, прийнятим до Європейської рамкової конвенції по трансграничному співробітництву, місцеві органи влади мають право підписувати міжнародні угоди строго в рамках трансграничного співробітництва. Але в даному документі також сказано,

що співробітництво здійснюється в межах національного законодавства. Це «але» і є стримуючим чинником у розвитку й функціонуванні єврорегіонів в Україні, перешкоджає прийняттю регіональних проектів в інтересах прикордонних територій і проживаючих тут громадян [5, с.165]. Справа в тому, що ці питання стосуються компетенції центральної влади. Хоча єврорегиони саме й створюються для того, щоб об'єднати місцеві влади для вирішення питань, спрямованих на поліпшення життя населення прикордонних територій.

При формуванні єврорегіону органам управління єврорегіону звичайно не надають спеціальних повноважень по регулюванню економіки в межах територіальних границь єврорегіону. Як правило, схвалені рішення носять рекомендаційний характер, що не зобов'язує учасників єврорегіону до їхнього виконання. У регіональних органів влади немає реальних повноважень по коректуванню митної та податкової політики, що знижує можливості й ефективність трансграничного співробітництва із країнами регіони яких мають більші повноваження у відзначених сферах.

Складність питання про необхідність перерозподілу обсягу повноважень між центральною та регіональною владою й про передачу останнім права вирішувати питання прикордонного співробітництва самотійно полягає в тім, що єдиним суб'єктом міжнародного права є держава. І якби єврорегиони створювалися на основі міжнародних угод, тоді норми співробітництва між місцевою владою регулювалися б напряму. Але й у Західній Європі єврорегиони не створюються шляхом підписання міжнародних угод. Рішення даної проблеми полягає в передачі частини повноважень регіональній владі.

У Європі така практика є. Прикладом може служити досвід Німеччини, Швейцарії й Франції, де регіони мають право підписувати угоди в сфері туризму, екології, культури. Але разом варто відзначити, що Україна ще не пройшла процес стабілізації і не може рівнятися на ці високорозвинені країни. Надання додаткових повноважень регіонам може

привести до ослаблення держави. Необхідний баланс інтересів вбік посилення центральної влади. Однак у ході адміністративної реформи ці питання повинні бути вирішені. Для того, щоб єврорегіони розвивалися, центральна влада повинна цілеспрямовано, у рамках конкретного єврорегіону надавати певні права і обов'язки місцевим органам самоврядування на здійснення необхідного обсягу міжнародних економічних зв'язків.

Аналіз розвитку системи міжрегіональних відносин в умовах поглиблення інтеграційних процесів дозволяє констатувати, що міжрегіональне співробітництво в Європі зараз знаходиться на етапі системних якісних змін. З одного боку, в рамках розширеного до 28 країн-учасниць Європейського Союзу, міжрегіональне співробітництво стає засобом реалізації спільної регіональної політики, принципу субсидіарності, децентралізації влади тощо, а в більш широкому розумінні – будівництва цілісної “Європи регіонів”. З іншого – транскордонне співробітництво на нових зовнішніх кордонах ЄС перетворюється на дієвий інструмент формування розширеним Євросоюзом смуги добросусідства та інтенсивного розвитку зв'язків європейської спільноти з усіма прикордонними державами.

Інтегрування України до європейських структур потребує до складових інтеграційного процесу, крім державного рівня, регіональних органів влади, місцевого самоврядування. Розвиток транскордонного співробітництва є одним із важливих аспектів формування її регіональної політики.

Транскордонне співробітництво в Україні здійснюється в межах угод, укладеними між територіальними громадами, їх представницькими органами, місцевими органами влади в Україні та територіальними громадами, відповідальними органами влади інших держав. Найвищою інституційною формою такого співробітництва є єврорегіони. Співробітництво в межах єврорегіонів спрямоване на поєднання зусиль в

економічній сфері, розбудові виробничої, соціальної інформаційної інфраструктури, науково – технічної співпраці, охорону навколишнього середовища.

Концепція Державної програми розвитку транскордонного співробітництва України на 2007 – 2010 рр. передбачала ефективне використання природно – ресурсного потенціалу транскордонного регіону шляхом реалізації спільних проектів та заходів за фінансової підтримки держави.

В Україні транскордонне співробітництво розглядається у двох площинах – як інструмент розвитку прикордонних територій і як чинник реалізації євроінтеграційних прагнень. Головним завданням транскордонного співробітництва України *на кордоні з ЄС* є подолання наслідків втілення за радянських часів концепції кордону як лінії розподілу і посилення його контактної функції. Це передбачає *недопущення проведення нових розмежувальних ліній* після розширення ЄС. З іншого боку, зберігається ситуація фактичного недозавантаження цілого комплексу ресурсів прикордонних регіонів України (людських, виробничих, природних, туристсько-рекреаційних тощо), що формує зацікавленість закордонних партнерів у включенні їх в обіг.

Внаслідок розширення Європейського Союзу до кордонів України суттєво змінився сам статус транскордонного співробітництва нашої держави. Для України міжрегіональне співробітництво являє собою надзвичайно важливий шлях практичного включення її регіонів до загальноєвропейських інтеграційних процесів. Прикордонна співпраця дедалі активніше інтегрується до економічних комплексів прикордонних регіонів України та членів ЄС, що розширює коло суб'єктів, зацікавлених у розширенні такої співпраці;

Стратегічна мета транскордонного співробітництва полягає у його спрямованості на гармонізований комплексний розвиток регіонів та поглиблення їх участі в міжнародних інтеграційних процесах. У розвитку

сучасного транскордонного, єврорегіонального співробітництва основну роль повинні відігравати регіональні органи самоврядування і територіальні громади прикордонних адміністративно-територіальних одиниць цих країн.

Сучасний динамічний розвиток європейської інтеграції вже за умов розширеного на схід Євросоюзу потребує виокремлення нових пріоритетів розвитку транскордонного співробітництва України та сусідніх держав. Геополітичні зміни, що відбулися, зокрема, в регіоні Центральної та Східної Європи внаслідок розширення ЄС на схід, також вимагають формування міжрегіональних відносин за європейськими стандартами. У транскордонному співробітництві відбулись принципові якісні зміни.

По-перше, якщо раніше транскордонне співробітництво України з країнами сусідами – Угорщиною, Словаччиною, Польщею та Румунією було в основному справою двосторонніх або багатосторонніх відносин держав Центральної та Східної Європи, зараз воно *вийшло за цей децю штучно звужений регіональний рівень*. Тобто, перетворилося на *форму стосунків України як з окремими державами-членами ЄС, так і з Євросоюзом у цілому*.

По-друге, співробітництво центральноєвропейських держав з Україною тепер стало невід'ємною складовою частиною нової східної політики Євросоюзу, в т. ч. концепцій “Розширена Європа – Сусідні країни. Нова структура відносин з нашими східними та південними сусідами”^[1] та „Східного партнерства”, створивши об’єктивне підґрунтя розвитку довготермінових транскордонних відносин, зокрема – в економічній сфері.

Геополітичний статус транскордонного співробітництва України з центральноєвропейськими державами *піднявся на якісно вищій щабель*. Україна може більш ефективно вирішувати проблеми зміцнення міжрегіональних відносин не лише з кожною із центральноєвропейських

держав або їх регіональними об'єднаннями (Вишеград, Центральноєвропейська Ініціатива тощо), але і безпосередньо з Брюсселем та Страсбургом – на рівні центральних загальноєвропейських інституцій. У свою чергу, з кожною державою – західним сусідом та на рівні співпраці прикордонних адміністративно-територіальних одиниць Україна може погоджувати і здійснювати спільні кроки в структурах ЄС, наприклад, для отримання фінансової допомоги з метою реалізації спільних транскордонних проектів.

Водночас вступ країн-сусідів України - Польщі, Словаччини, Угорщини, Румунії до ЄС автоматично не сформував нові механізми інтенсифікації транскордонного співробітництва на її кордоні. Незважаючи на покращення фінансування з боку ЄС, структурні проблеми прикордонної співпраці залишилися незмінними, і їх можливо подолати лише із зміною державної політики та управлінських стереотипів усіх партнерів.

Як вже було зазначено, значним викликом „міжлюдському” співробітництву на кордонах, що стихійно підтримувало певний рівень взаємодії між прикордонними регіонами, стало входження країн-сусідів України до Шенгенського простору і встановлення нового візового режиму^[21]. Це вже призвело до ускладнення руху та контактів між людьми, інститутами громадянського суспільства, управлінськими та підприємницькими структурами.

Слід констатувати, що прикордонне співробітництво Україна - ЄС на поточному етапі є скоріше декларативним феноменом, ніж явищем практичної регіональної політики. Можливості та мотивація співробітництва прикордонних територій та громад України недостатньо використовуються для розв'язання тактичних завдань та стратегічних потреб політики реальної євроінтеграції.

Доцільно узагальнити досягнення України в розвитку транскордонного співробітництва України та ЄС для визначення перспектив його подальшого розвитку:

- в основному сформована законодавча база транскордонного співробітництва, хоча й постійно виникає потреба прийняття нових нормативних актів, внесення змін у дотичні щодо транскордонного співробітництва закони й ратифікації нормативних актів Ради Європи;

- формується і реалізується державна регіональна політика України у сфері транскордонного співробітництва, зокрема, шляхом прийняття Державної програми, у якій визначені пріоритети розвитку і яка охоплює транскордонні проекти, запропоновані до реалізації прикордонними регіонами;

- реалізуються Програми Європейського Інструменту добросусідства та партнерства 2007 – 2013: Польща – Україна – Білорусь; Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна; Україна – Румунія – Молдова.

- розпочалася системна підготовка кадрів для діяльності у сфері транскордонного співробітництва;

- налагоджена співпраця з сусідніми територіями, створено сім єврорегіонів, хоча вони ще не охоплюють повністю периметр державного кордону України, а значить, відсутня єдина, уніфікована організаційно-фінансова платформа реалізації регіональної політики транскордонного співробітництва.

Щодо єврорегіонів, слід зазначити, що за роки їх створення та існування змінилися як внутрішні, так і зовнішні умови їх розвитку та підходи до територіальної співпраці на європейському та національному рівнях. Це породжує системні проблеми в їх діяльності, без вирішення яких дана інституція не може відігравати роль активного актора на європейській арені територіальної співпраці. Зазначимо причини виникнення даних проблем, зокрема, в Карпатському єврорегіоні.

- недосконалий та не цілком актуальний Статут асоціації;
- різні підходи до перспектив подальшого розвитку Карпатського Єврорегіону в його державах-членах;
- відсутність уніфікованих джерел фінансування діяльності Карпатського Єврорегіону.

Основні проблеми, що на даний час гальмують діяльність Карпатського Єврорегіону, наступні:

- занадто великий територіальний масштаб асоціації (19 регіонів п'яти держав, відстань між центрами яких подекуди сягає 500 кілометрів), що, зрозуміло, спричиняє труднощі у багатосторонніх контактах в рамках асоціації, а співпраця переважно реалізується у двосторонньому форматі;
- стаття 2 Статуту Карпатського Єврорегіону визначає регіональний масштаб організації, але не вказує, хто є національною стороною. Оскільки лише у Польщі учасником асоціації є один регіон, регіональні та місцеві органи влади Румунії, Словаччини, Угорщини та України потребують додаткової координації дій в рамках єврорегіону, погодження пропозицій рішень на національному рівні тощо;
- політичне рішення про створення єврорегіону, що охоплює близько 16 мільйонів населення, величезну територію та різні за рівнем розвитку та потребами регіони показує неспроможність повноцінного функціонування структури, породжує кризу ідентифікації регіонів-учасників себе з асоціацією, і у свою чергу, послаблює рівень зацікавленості частини з них у діяльності Карпатського Єврорегіону;
- невідповідність компетенцій національних сторін, що спричинена різними системами адміністративно-територіального устрою у п'яти державах. Це викликає проблему визначення аналогічних адміністративних одиниць з однаковими повноваженнями, особливо на місцевому рівні, в рамках яких могла б розвиватися співпраця;
- нерівномірність та різні компетенції виконавчих структур кожної з національних сторін. Для ефективної співпраці регіонів в рамках

асоціації оптимальним варіантом стало б утворення професійних виконавчих структур, скажімо у формі асоціацій органів місцевого самоврядування або агенцій регіонального розвитку територій, що входять до кожної з національних частин Карпатського Єврорегіону, що були б уповноважені регіонами виступати відповідними Національними Представництвами, здійснювали б координацію співпраці, забезпечували б участь громад в діяльності Карпатського Єврорегіону, володіли б відповідними компетенціями для здійснення виконавчих функцій у кожній з національних сторін;

- відсутність єдиних джерел фінансування для всього Карпатського Єврорегіону в рамках програм співпраці Європейського Союзу. На жаль, можна підсумувати, що до цього часу фінансове сприяння для території Карпат має незначний характер. Крім пілотних фінансових інструментів у передвступному для Польщі, Угорщини, Словаччини та Румунії періоді (PHARE CBC), а також першими операційними програмами, що реалізувалися в рамках Ініціативи Спільнот INTERREG і недосконалої програми TACIS CBC для України не функціонувала жодна конкретна програма сприяння розвитку Карпатського Єврорегіону не лише в інвестиційній сфері, але також щодо сприяння багатосторонній міжлюдській та інституційній співпраці.

Як Європейський Союз, так і Рада Європи протягом трьох останніх десятиліть перебувають у пошуку оптимальних механізмів територіальної співпраці. Новим її інструментом Рада та Парламент Європейського Союзу визначають Європейські угруповання територіальної співпраці (European Grouping of Territorial Cooperation).

У той же час, члени Ради Європи дискутують над Третім протоколом до Мадридської конвенції, що зробить можливим створення так званих „Угруповань єврорегіональної співпраці” (Euroregional Co-operation Grouping). У зв'язку з цими ініціативами європейських структур Карпатському Єврорегіону необхідно ініціювати перегляд Статуту та

інших нормативних документів з метою пристосування його до положень документів ЄС та Ради Європи, що регулюють територіальну співпрацю.

Ініціативи, висвітлені вище, дозволять у середньостроковій перспективі покращити ефективність діяльності Карпатського Єврорегіону, залучити громади до співпраці в його рамках та досягти таких результатів:

- визначення рамок співпраці у Карпатському Єврорегіоні;
- визначення перспективних джерел фінансування для Карпат;
- уніфікація структури і “правил гри” в рамках Карпатського Єврорегіону.

Інститут транскордонного співробітництва України та ЄС набуватиме дедалі більшого розвитку, незалежно від наявності чи відсутності державної політики щодо його заохочення. Невизначеність подальшої розбудови сучасного транскордонного співробітництва з ЄС має два основні виміри:

- відсутність відповідної стратегії з обох сторін щодо послідовної реалізації ідеології суспільства для всієї території України, а не тільки для її західних регіонів;

- відсутність цілісної ідеології щодо транскордонного співробітництва навіть в цих прикордонних регіонах, тобто послідовної політики з боку ЄС та України щодо єврорегіонів, які повністю „накривають” всю зону нового спільного кордону ЄС.

Інтегрованість сусідніх країн до ЄС, НАТО та Шенгенського простору збільшує відмінності української сторони порівняно зі станом в розширеному ЄС. Різниця між західними областями України та суміжними з ними регіонами країн-сусідів за показниками економічного та соціального розвитку, обсягу інвестувань та рівня прикордонної інфраструктури невпинно зростає. Прийнятий в першому читанні Проект Закону про внесення змін до Закону України „Про транскордонне

співробітництво” не вирішує проблем, пов’язаних із створенням ефективної системи транскордонного співробітництва в нових умовах.

Зростаючі диспропорції та реальні можливості залучення коштів у регіональний розвиток стимулюють пошук адекватних рішень. Тому, пріоритет має надаватися „узгодженим діям” місцевих громад по обидва боки кордону, що працюють на спільні цілі та інтереси, і ґрунтуватися на реальних можливостях кожної із сторін. З такої точки зору пріоритетними слід вважати:

- узгоджений розвиток транскордонних мереж;
- систем запобігання надзвичайним техногенно-екологічним ситуаціям;
- транскордонний туризм;
- науково-освітня та культурологічна діяльність.

У цьому контексті слід орієнтуватися на „Керівні принципи сталого просторового розвитку європейського континенту” ухвалені Радою Міністрів країн-членів Ради Європи (2002 р.). Власне з такої точки зору, попри всі виклики і нерозв’язані проблеми, єврорегіони залишаються найкращою „лабораторією” для опрацювання та випереджального запровадження нових механізмів транскордонної співпраці з ЄС.

Розбудовуючи на перспективу механізми транскордонної співпраці з ЄС в новому законопроекті необхідно враховувати й актуалізацію низки нових аспектів регіонального розвитку на європейському континенті, обумовлених одночасним проголошенням „нової політики сусідства ЄС”, застосуванням інструментів „Східного партнерства” та формуванням об’єктивного підґрунтя розвитку довгострокової транскордонної співпраці, зокрема – в економічній сфері.

Реалізація вищезазначеного дозволить врахувати об’єктивні тенденції, притаманні транскордонному співробітництву Україна – ЄС, та очолити їх шляхом набуття активної ролі у співпраці.

Питання для самоконтролю:

1. Економічна доцільність транскордонного співробітництва.
2. Основні типи транскордонних організаційних форм співробітництва.
3. Охарактеризуйте Програми Європейського добросусідства та партнерства.
4. Основні проблеми функціонування Карпатського Єврорегіону.
5. Правові аспекти функціонування євро регіонів.

РОЗДІЛ 3 ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В КРАЇНАХ ПІВНІЧНОЇ І
ПІВДЕНОЇ АМЕРИКИ, АЗІЇ ТА АФРИКИ

ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В ЛАТИНСЬКІЙ АМЕРЕЦІ

Серед інтеграційних процесів в Латинській Америці виділяють три рівня інтеграції: зону вільної торгівлі, зону часткових преференцій, спільний ринок.

До *зони вільної торгівлі* належала Латиноамериканська асоціація вільної торгівлі (ЛАСТ), котра була утворена в 1960 р. і проіснувала до 1980 року. Латиноамериканська асоціація інтеграції (ЛААІ) було створено 1980 р. на базі країн, які до цього об'єднувались у Латиноамериканську асоціацію вільної торгівлі. До ЛААІ входять: Аргентина, Болівія, Бразилія, Венесуела, Колумбія, Мексика, Парагвай, Перу, Уругвай, Чилі, Еквадор. ЛААІ є прикладом моделі часткових економічних преференцій. Асоціація передбачає створення гнучкої системи регіональних пільгових мит.

До *спільного ринку* належать країни Андської групи (Болівія, Венесуела, Колумбія, Перу та Еквадор). Адський пакт або Картахенська угода створена у 1969 році. Це об'єднання передбачає запровадження єдиних зовнішніх тарифів, деякі обмеження на приплив іноземних інвестицій, сприяння розвитку національних промислових підприємств на основі даного субрегіонального ринку, інтеграцію політики в економічній та соціальній сферах.

До інших інтеграційних угруповань відносять:

- Центральноамериканський (ЦАСР), створений в 1960 році, який включив п'ять країн (Коста-Ріка, Сальвадор, Гватемала, Гондурас, Нікарагуа);

- Співробітництво і спільний р Карибського басейну (КАРІКОМ), створений в 1973 році; включає 14 країн (Аятигуа і Барбуда, Гайна, Монтсеррат, Сент-Крістофер і Невіс, Сент-Вінсент і Гренадіни, Тринідад і Тобаго, Сент-Люсія, Сурінам, Ямайка).

- Спільний ринок Південного Конуса (МЕРКОСУР), створено в 1995 на основі Асуанського договору 1991 р. про формування зони вільної торгівлі й митного союзу.

МЕРКОСУР часто називають Спільним ринком країн Південного Конусу, оскільки конфігурація південної частини континенту нагадує конус, повернутий вершиною до Антарктиди. До об'єднання входять чотири країни: Аргентина, Бразилія, Парагвай, Уругвай. МЕРКОСУР являє собою потенційно потужний ринок у Латинській Америці. Він зосереджує 45% населення (понад 200 млн. чол.), 50% сукупного ВВП, 40% прямих зарубіжних інвестицій, 60% сукупного товарообігу й 33% обсягу зовнішньої торгівлі.

Головна мета – створення спільного ринку Південної Америки. Досягнення цієї мети має здійснюватися поетапно через стадії зони вільної торгівлі й митного союзу. Договір передбачав скасування всіх тарифних обмежень до початку 1995 р. Це означало б вільний рух капіталу і робочої сили, застосування єдиного зовнішнього тарифу (тобто утворення митного союзу), координацію політики у сферах промисловості, сільського господарства й транспорту, співробітництво в валютно-фінансовій сфері. Проте в призначений строк повної ліквідації тарифів у внутрішньорегіональній торгівлі не відбувалося. Строк перенесено до 2000 р., але й сьогодні є винятки по окремих групах товарів, на які ще зберігаються митні податки. Не вдалося повністю узгодити й зовнішні тарифи щодо третіх країн,; все ж таки спільні зовнішні тарифи охоплюють 85% товарних позицій.

Найбільше розвиненим інтеграційним угрупованням у Північноамериканському регіоні є НАФТА – Північноамериканська асоціація вільної торгівлі, утворена в січні 1994 р. США, Канадою, Мексикою (назва НАФТА складається з перших букв слів North American Free Trade Association).

Модель розвитку інтеграційних процесів у Північноамериканському

регіоні інша в порівнянні з західноєвропейською інтеграцією. У Західній Європі інтеграційні процеси починалися з Римського договору 1957 р., тобто ініціатива, імпульси інтеграції йшли зверху вниз – від урядів, національних державних органів, а потім міждержавних органів країн-членів ЄЕС. У Північній Америці імпульси до створення господарського комплексу йшли знизу вверх, від прагнення до співробітництва на мікрорівні, між американськими та канадськими компаніями. З початку ХХ сторіччя поступово розмивалися межі між США і Канадою шляхом щодо вільного прямування товарів, капіталу, робочої сили. Якісна зміна економічних відносин між США і Канадою відбулася в 1988 р., коли на міждержавному рівні була укладена американо-канадська угода про вільну торгівлю. Воно передбачало взаємні зобов'язання двох країн ліквідувати обмеження в торгівлі товарами і послугами (на транспорті, у телекомунікаціях, комп'ютерних, фінансових системах, у сфері туризму), скасувати обмеження на іноземну власність у кредитно-фінансовій системі Канади і для канадських банків у США та ряд інших положень. Процес лібералізації торгівлі в нафта відбувався поступово. З 1994 року знижені митні податки в торгівлі промисловими і продовольчими товарами, а внаступні п'ять років зниження складало ще 5%. Остаточні мтні податки усунуто у 2003 році. В перспективі заплановано створення спільного ринку.

Про тісний зв'язок економіки Канади з економікою США свідчить хоча б той факт, що північноамериканські монополії контролюють майже половину гірничодобувної та понад 40% обробної промисловості в канадській економіці. У свою чергу США значною мірою залежать від імпорту з Канади сировинних ресурсів, не говорячи вже про те, що Канада традиційно є великим торговельним партнером США.

Одночасно в 80-і роки, початку 90-х років йшов процес взаємопроникнення економік США і Мексики. Звичайно ж, Канада не могла залишитися осторонь мексикансько-американського зближення: вона

приєднується до переговорного процесу, який завершився у вересні 1992р. підписанням тристоронньої угоди про створення Північноамериканської зони вільної торгівлі – НАФТА.

Кожна із трьох країн-учасниць має свої економічні інтереси в НАФТА і, звісно, кожна з них плекає надію за допомогою вільної торгівлі реалізувати ці інтереси. Угода про вільну торгівлю (НАФТА) укладено у 1992 році і набула чинності в 1994 році. Згідно з цією угодою, з січня 1994р. розпочато формування найбільшого у світі ринку.

Інтеграційні процеси в НАФТА в порівнянні з ЄС відрізняють: домінуюче положення в північноамериканському економічному регіоні США, слабка взаємозалежність економік Канади і Мексики і пов'язана з цими процесами асиметричність економічної взаємодії США, Канади, Мексики. Специфічність НАФТА визначається низкою характеристик, котрі певною мірою відрізняють її як від західноєвропейської, так і від інших моделей міжнародної економічної інтеграції.

Північноамериканська зона вільної торгівлі має континентальні масштаби. У світовому господарстві – це перше інтеграційне угруповання з такою характеристикою.

Основним центром Північноамериканської зони вільної торгівлі залишаються США – світовий лідер з величезним науково-технічним, технологічним потенціалом та конкурентоспроможною економікою. У НАФТА слабко розвинуті мережі органів міжнаціонального регулювання і цілком відсутні органи наднаціонального регулювання інтеграційних процесів, що є в Європейському співтоваристві. У середині НАФТА, на відміну від ЄС і АТЕС, є лише один центр економічної сили, економіка якої у декілька разів перевищує Канаду і Мексику разом узяті. Через моноцентричність у НАФТА немає спеціальних наддержавних інститутів (як Європарламент в ЄС), Центральним організаційним інститутом НАФТА є Комісія по вільній торгівлі на рівні міністрів торгівлі, яка стежить за

виконанням угоди і сприяє вирішенню суперечок. Вона контролює діяльність 30 комітетів робочих груп.

Торговельна угода між трьома має широкомасштабний характер: вона охоплює виробничу сферу, міжнародну торгівлю, фінансові відносини між країнами-інтегрантами, інвестиційну діяльність, розширює вільний рух капіталів, необмежений вивіз прибутків і доходів, поглиблює лібералізацію взаємної торгівлі, регулює порядок міграції робочої сили тощо.

В країнах –членів НАФТА у 2008 році проживало 406,1 млн. чоловік. Частка товарів за цей період у світовому експорті склала 19,7% , в т.ч. США – 12,8%, Канада – 4,4% , Мексика – 2,5%. Лібералізація торгівлі між країнами –членами сприяла зростанню обсягів зовнішньої торгівлі. За період з 2000 по 2008 рр. експорт із США зріс загалом на 77%, а з країнами НАФТА на 133%. За цей період відбулося також збільшення інвестиційних потоків між країнами- членами НАФТА на 173%. Із часів існування угоди експорт США в Канаду зріс на 62%, в Мексику на 106 при загальному зростанні в інші країни світу на 36%.

Учасники НАФТА проголосили своєю головною метою створення не спільного ринку західноєвропейського зразка, а зони вільної торгівлі, яка дала б можливість кожній країні-інтегранту без перешкод і обмежень розвивати економічні відносини з іншими державами та регіонами.

Зона вільної торгівлі за участю трьох країн робить їх повністю незалежними від зовнішніх поставок енергоносіїв, Виробники кожної із трьох країн отримують необмежений доступ на ринки членів зони вільної торгівлі.

В перспективі НАФТА буде інтегруватися з торгово-економічним блоком «МЕРКОСУР» (створеним у 1991 р. у складі Аргентини, Бразилії, Уругваю, Парагваю і що почали функціонувати в 1994 р.). Згодом до них приєднаються інші держави регіону. До 2020 р. передбачається домогтися справжнього «інтеграційного прориву» ще на одному з найважливіших для США напрямку - в Азіатсько-тихоокеанському регіоні (АТР).

Питання для самоконтролю:

1. Моделі інтеграції в Латинській Америці.
2. Переваги, які отримують країни –члени НАФТА .
3. Які країни входять до Центральноамериканського спільного ринку ринку ?
4. Проблеми щодо розвитку інтеграційного угруповання МЕРКОСУР.
5. Мета створення Латиноамериканської асоціації інтеграції ЛААІ?

ЕКОНОМІЧНА ІНТЕГРАЦІЯ В АЗІАТСЬКО – ТИХООКЕАНСЬКОМУ РЕГІОНІ

Азія являє собою величезний за територією простір, на якому розташовані країни, що контрастно відрізняються за величиною, кількістю населення (біля 3,8 млрд.чол.), економічною потужністю, культурними й конфесійними особливостями. Це на відміні від Європи (яка більш однорідна), створює додаткові перешкоди на шляху інтеграції. Незважаючи на зусилля лідерів країн регіону, інтеграція тут не просунулась поки що далі від зони вільної торгівлі.

Азіатсько-Тихоокеанський регіон (АТР) привертає увагу як середовище найбільш динамічного у світі розвитку і як економічний простір активних інтеграційних процесів, котрі перетворюють його на цілісне економічне утворення. Тут поступово склалася регіональна система поділу праці, що стала основою інтенсивного господарського зближення регіону. Можна виділити декілька груп держав, які помітно відрізняються за рівнем розвитку і тому доволі слабо конкурують між собою. Останнім

часом в процес інтеграції до азіатських країн підключилися неазіатські країни басейну Тихого океану – США, Австралія, Нова Зеландія, Канада, острівні держави океану. Таким чином утворюється великий за територією й економічною потужністю простір під назвою Азіатсько-Тихоокеанський регіон.

Оскільки рівень розвитку регіону має великі розбіжності, то співпраця й конкуренція між національними економіками доволі слабка. Групування країн регіону можливо зробити, враховуючи основні макроекономічні зв'язки. Безумовно, що лідирують США та Японія, на які припадає 80 % ВВП країн АТР. Основу економічної могутності становлять технічні переваги, місткість внутрішніх ринків, ефективність механізмів нагромадження капіталів та розвиток сфери послуг. Але при загальному домінуванні в галузі технологій та капіталів вразливим місцем у них залишається висока вартість трудових ресурсів, а для Японії — ще й залежність від сировинних матеріалів. Розвинуті держави — Канада, Австралія, Нова Зеландія, які поки що беруть участь у внутрішньорегіональному обміні недостатньо, але їхня роль постійно посилюється, складають другу групу розвинутих країн регіону. Ці країни володіють значними ресурсами, тому в них досить розвинуті сировинні галузі, але бракує наявності трудових ресурсів.

Особливу групу утворюють «нові індустріальні країни» або «нові індустріальні економіки» Східної Азії — Південна Корея, Сінгапур, Тайвань, Гонконг (провінція Китаю), які вже підійшли до межі трудомісткої спеціалізації. Вразливим місцем в економіці цих країн можна вважати обмаль природних ресурсів, недостатність розвитку фундаментальних наук та асигнувань на НДДКР.

Четверту групу складають країни: Індонезія, Малайзія, Сінгапур, Таїланд, Філіппіни, Бруней, В'єтнам, М'янма, Лаос, Камбоджа. Ці країни мають великий ринок збуту, достатні трудові ресурси та унікальні природні багатства: на них припадає 85 % світового виробництва

натурального каучуку, 83 % пальмової олії, 67 % олова та копри, 60 % видобутку міді, а також значна частина світового запасу деревини. Тихоокеанський басейн є третім за значенням центром економічної інтеграції світу, поступаючи лише двом іншим: Європі на чолі з Європейським Союзом й Америці, де на основі існуючих інтеграційних структур – НАФТА і МЕРКОСУР. Цей регіон привертає увагу до себе головним чином як зона найбільш динамічного у світі економічного розвитку. На АТР у 2010 році припадає біля 60%мсвітового валового продукту, 48% світового експорту і 49% світового імпорту.

Азіатсько-Тихоокеанський регіон включає ряд субрегіональних об'єднань: Асоціацію країн Південно-Східної Азії (АСЕАН), Організацію Азіатсько-Тихоокеанського економічного співробітництва (АТЕС), Австралійсько-Новозеландську зону вільної торгівлі, Південно-Тихоокеанський форум (ПТФ), Тихоокеанська економічна рада (ТЕР). Існують спільні консультативні організації, що допомагають інституційному становленню інтеграційних процесів в АТР і в його субрегіонах, наприклад КТЕС - Конференція по тихоокеанському економічному співробітництву, КТТР - Конференція по тихоокеанській торгівлі та розвитку й ін. Країни АСЕАН мають переваги у сировинних і трудомістких галузях обробної промисловості.

Специфіка інтеграційних процесів в АТР полягає в наступному:

- в інтеграцію включені як розвинені, так і держави, що розвиваються, що мають різний рівень економічного розвитку;
- процеси інтеграції відбуваються в основному на мікроекономічному рівні, між фірмами, корпораціями країн регіону;
- інтеграція протікає на регіональному рівні й великою мірою на рівні окремих субрегіонів;
- ступінь організаційної готовності інтеграційних процесів поки невелика;
- відсутнє чітке інституціональне оформлення даного інтеграційного

угруповання.

На сучасному етапі розвитку світової економіки, основне місце в інтеграційних процесах в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні займає міжконтинентальний інтеграційний конгломерат під назвою “Азіатсько-Тихоокеанське економічне співробітництво” (АТЕС). Цей “елітарний клуб 18-ти”, становлення котрого як суб'єкта міжнародних економічних відносин ще не завершилося, стрімко набирає сили не лише в регіоні, а й у світовому масштабі. Постійно відкритий для нових членів, він формується ядинамічний і впливовий економічний союз, у якому зароджуються по суті не відомі донині механізми співпраці й узгодження інтересів таких гігантів, як США, Японія, Китай, а з недавнього часу і Російська Федерація, що зрештою домоглася членства в цьому клубі.

Найбільше активно інтеграційні процеси протікають в Асоціації країн Південно-Східної Азії (АСЕАН), створеної в 1967 р., до якої спочатку належали Малайзія, Філіппіни, Таїланд, Індонезія та Сінгапур, а потім поступово приєдналися Бруней (В'єтнам (1995р.), Лаос та М'янма (1997).

Тривалий час роль Асоціації в регіоні була більше політичною, ніж економічною. У 1992 р. між державами - членами АСЕАН була досягнута домовленість про організацію зони вільної торгівлі до 2008 р. на основі поступового зниження тарифів. Країни АСЕАН широко співробітничать як між собою, так і з третіми країнами, особливо з Японією, США, Південної Кореєю, Тайванем, останнім часом із Китаєм. Особливістю цієї організації є співробітництво з деякими іншими країнами за ієрархічним принципом (за ступенем значимості), визначаються партнери по діалогу, партнери по консультації і спостерігачі. Партнери по діалогу –Австралія, Європейський Союз, Канада, Нова Зеландія, Республіка Корея, США, Японія. Партнери по консультації –Росія й Китай. Місцезнаходження керівних органів АСЕАН – м. Джакарта (Індонезія).

В цілому країни АСЕАН зіткнулися з проблемами економічного регіоналізму, оскільки держави, що проводять прискорену економічну

модернізацію, як показує світовий досвід, не поспішають відмовлятися від політики протекціонізму.

Загалом, у процесах азіатсько-тихоокеанського співробітництва головну роль грає Японія. Хоча останнім часом усе більше значення одержують США, «нові індустріальні країни» з динамічною економікою (НІК) регіону. До них належать - Таїланд, Сінгапур, Філіппіни, Індонезія, а також країни, які виходять з глибокої економічної кризи - Камбоджа, Лаос, В'єтнам. Це призводить до певних труднощів у процесі інтеграції. Для цього прискорення розроблено спеціальний механізм зони вільної торгівлі – АФТА. Згідно з цим передбачалось, що вже до 2000 р. товари (понад 90% обсягу взаємної торгівлі) мали обкладатися митом за ставками, які не перевищували 5%. Контроль за дотриманням цієї політики здійснює спеціальна рада на рівні міністрів.

Головними інструментами домовленостями по АФТА була угода про єдині існуючі пільгові тарифи країн АСЕАН. Згідно з цим, щороку визначаються чотири списки:

- товари, тарифи на які підлягають безумовному скороченню;
- товари, тарифи на які офіційно затверджені до скорочення, але вступ у силу цієї угоди відкладається на певний строк;
- тарифи на товари, що обговорюються, уводяться в дію на більш пізні строки через неоднозначність інтересів країн 0 членів у цьому питанні;
- тарифи, що повністю виключаються з процесу лібералізації (наприклад, на продукцію сільського господарства).

Особливу, самостійну роль відіграє «азіатська підсистема»: Японія - НІК- АСЕАН - Китай, що обумовлено найбільш високими, випереджальними темпами розширення взаємних зв'язків, у тому числі переходом позиції провідного імпортера продукції азіатських країн від США до Японії. Посилення внутрішньо регіональної взаємодії, і особливо зв'язків у рамках «азіатської підсистеми», відбувається в першу чергу в таких областях, як торгівля, виробниче співробітництво, прямі інвестиції,

між фірмове партнерства й, нарешті, економічне співробітництво на міжнародному рівні.

Країни АСЕАН докладають зусиль щодо залучення іноземних інвестицій регіону. Розроблено план Асеанської інвестиційної зони, який передбачає усунення до 2010 р. внутрішніх перешкод для інвестицій. Інші країни будуть користуватися пільговим режимом з 2020 р. Головна мета – створення єдиного ринка капіталу в АСЕАН. Всі інвестори з країн організації одержують однаковий статус з національними компаніями.

Спільними зусиллями країн АСЕАН розроблено програму розвитку потенціалу басейна ріки Меконг, що має надзвичайне значення для розвитку економіки Лаосу, Камбоджі та В'єтнаму.

Співробітництво країн АСЕАН не замикається лише на економіці і соціальній сфері. Воно поширюється на культуру, освіту та науку. Так, 11 університетів країн регіону утворили спеціальну університетську мережу АСЕАН.

Інше значне, за своїми масштабами, інтеграційне угруповання регіону – Азіатське-Тихоокеанське економічне співробітництво (АТЕС), заснована в листопаді 1989 р., що об'єднало 18 держав: Австралія, Бруней, Гонконг, Канада, Китай, Кирибати, Малайзія, Маршаллові Острови, Мексика, Нова Зеландія, Папуа - Нова Гвінея, Республіка Корея, Сінгапур, США, Таїланд, Тайвань, Філіппін, Чилі. Потім до цих держав приєдналися В'єтнам, Перу і Росія (у 1997 р. до АТЕС приєдналася Росія (1997р.)). В результаті розширення до АТЕС входять країни-члени НАФТА, АСЕАН, Австралійсько-Новозеландської Зони вільної торгівлі (АНСЕРТА).

Утворення регіональних угруповань у Європі й Америці, конкурентна боротьба за фінансові й матеріальні ресурси, складності й невизначеність перспектив багатобічних торговельних переговорів на глобальному рівні, проблеми у відносинах зі США - все це створює посилення не тільки економічних, але й політичних імпульсів до подальшого розвитку міждержавного співробітництва в АТР (особливо в Східній і Південно-

Східній Азії).

Основна мета АТЕС - шляхом об'єднання країн у даному угрупованні стимулювати взаємне співробітництво в різноманітних сферах: у першу чергу, на ринку товарів і капіталів, а також у сфері транспорту, енергетики й ін. Кінцева мета об'єднання - утворення зони вільної торгівлі в 2020 р., а всі необхідні умови для цього повинні бути забезпечені промислово розвиненими країнами об'єднання до 2010 р. За оцінками експертів. Східна Азія (а ядром розвитку інтеграційних процесів у ній є АСЕАН і АТЕС) до 2020 року може перевершити за розмірами ВВП Західну Європу і Північну Америку. Азіатське-Тихоокеанське економічне співробітництво по масштабах угруповання перевершує інші регіони світу: на її частку (разом із країнами НАФТА) припадає 40% населення земної кулі, близько 60% валового світового продукту й інвестицій, майже 40% світового експорту.

У політичних і економічних колах розглядається перспектива на базі АСЕАН утворення широкого Східно-Азіатського економічного співробітництва за рахунок залучення до АСЕАН Китаю, Японії та Республіки Корея.

Серед інших інтеграційних об'єднань Азії й Азіатсько-Тихоокеанського регіону слід відзначити:

-«План Коломбо» із спільного економічного й соціального розвитку в Азії й Тихому океані утворений в 1951 р. Це інтеграційне об'єднання сполучає 24 держави Південної, Південно –Східної, Східної Азії , а також США, Австралію.

-Асоціацію регіонального співробітництва Південної Азії (СААРК); утворена в 1985 р., сполучає 7 країн регіону (Бенгладеш, Бутан, Індія, Мальдиви, Пакистан, Шрі-Ланка).

«План Коломбо» об'єднає три групи держав: донори – Велика Британія, США, Канада, Японія, Австралія, Нова Зеландія; одержуючи допомоги: Індія, Пакистан, Шрі-Ланка, Афганістан, Іран, Непал, М'янма, Мальдівська

Республіка, Бутан, Бангладеш, Лаос, Камбоджа, Малайзія, Таїланд, Сінгапур, Папуа Нова-Гвінея, Індонезія, Філіппіни, Фіджі, Республіка Корея. Організація була утворена в 1950 р. на основі британського плану допомоги.

Угоду підписано в столиці Шрі-Ланки м. Коломбо. До об'єднання увійшли не тільки колишні колонії Британії, а й інші в минулому залежні країни.

Цілі «Плану Коломбо»: сприяти економічній і соціальній допомозі країнам – членам Азії й Тихого океану, координація надання технічної і фінансової допомоги цим країнам; обговорення проблем економічного розвитку країн регіону
Організаційна структура «Плану Коломбо»:

- Консультативний комітет.
- Рада «Плану Коломбо»;
- Бюро «Плану Коломбо».

Функціональною особливістю «Плану Коломбо» є специфічний механізм розподілу допомоги. Спільного фонду допомоги немає: кожна країна-член з групи, що розвивається, визначає свої потреби в допомозі й веде переговори на двосторонній основі з країною-донором. Але ці переговори здійснюються в рамках основної політики «Плану Коломбо» й координуються відповідними органами.

Допомога за «Планом Коломбо» поділяється на такі види:

- економічна допомога (продовольчі товари, сировина);
- фінансова допомога (фінансування національних проєктів);
- технічна допомога (послуги, експертиза);

консультації (семінари, удосконалення систем національної освіти).

«План Коломбо» передбачає підтримку підприємництва, особливо малих і середніх підприємств, підготовку національних кадрів; оптимізацію управління; екологічну допомогу. Особлива увага надається боротьбі з наркотиками в регіоні.

Асоціацію регіонального співробітництва Південної Азії (СААРК) було створено під егідою Індії. На початку створення цієї організації представники ряду країн робили спробу перетворити цю організації на форум для обговорення спірних регіональних проблем, для того, щоб надати їй у подальшому політичний і навіть військовий характер. Індія настояла на тому, щоб СААРК займалася виключно проблемами економічного, технічного і культурного характеру.

СААРК відрізняється від АСЕАН і інших асоціацій «третього світу» відсутністю консенсусу по проблемам внутрішньорегіональним, внутрішньо регіональним джерелам загрози регіональної безпеки.

До сьогоднішнього часу діяльність СААРК в економічній сфері не дозволила досягти суттєвих результатів.

Питання для самоконтролю:

1. Особливості інтеграційних процесів в Азії.
2. Які субрегіональні об'єднання входять до Азіатсько-Тихоокеанського регіону?
3. Які країни входять до Азіатсько-Тихоокеанського економічного співробітництва?
4. Яке інтеграційне об'єднання в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні належить до міжконтинентальних?
5. В які сфери здійснюється допомога згідно плану «План Коломбо»?

ІНТЕГРАЦІЙНІ УГРУПУВАННЯ В АФРИЦІ

Інтеграційні процеси в Африці почалися у 60-х роках після здобуття незалежності багатьма країнами континенту – колишніми колоніями. На Африканському континенті, який має свою специфіку, а саме: географічні, демографічні, економічні, екологічні та соціальні особливості, розвиваються регіональні інтеграційні процеси. Африка - це регіон, який економічно швидко розвивається. Тут розташовано понад 50 держав з населенням понад 500 млн. чоловік. Густота населення на континенті одна з найнижчих у світі - 19 чол. на 1 кв. км.

Більшість африканських держав володіють значним економічним потенціалом. Це – багаті запаси сировини, як правило, сприятливі природно-кліматичні умови для ведення сільського господарства, значні природні та трудові ресурси. Основні запаси нафти знаходяться на північному (Єгипет, Лівія, Туніс, Алжир) та західному (Нігерія, Камерун, Конго, Ангола) узбережжі. Основана на Конференції незалежних держав Африки в Аддис-Абебе (Ефіопія) (1963). В 1963 р. була утворена Організація Африканської Єдності (ОАЄ). До складу цієї організації входить - 51 африканських держав. Цілями ОАЄ є розвиток політичного і економічного співробітництва між країнами Африки, захисту незалежності африканських держав.

Важливу роль щодо розвитку інтеграційних процесів на африканському континенті відіграє Спільний ринок Східної та Південної Африки (КОМЕСА). Він почав діяти в 1994 році замість Преференційної зони торгівлі держав Східної та Південної Африки. Членами об'єднання є Ангола, Бурунді, Заір, Замбія, Зімбабве, Демократична Республіка Конго, Кенія, Коморські Острови, Лосото, Маврикій, Мадагаскар, Малаві, Мозамбік, Намібія, Руанда, Свазіленд, Судан, Танзанія, Уганда, Еритрея, Ефіопія. Більшість з них належить до найбідніших країн.

Основними цілями діяльності КОМЕСА проголошені:

- співробітництво в галузі лібералізації торгівлі і розвитку шляхом створення митного союзу, в якому повинні бути ліквідовані митні тарифи і нетарифні перешкоди в торгівлі, запровадження єдиних тарифів на імпорт з третіх країн;
- валютно-фінансове співробітництво з метою врегулювання платежів, створення спільної валютної одиниці в якості розрахункової одиниці країн-членів, створення платіжного союзу, узгодження валютної і податкової політики, досягнення валютної конвертованості, розвитку банківської справи, вільного руху капіталу;
- співробітництво в галузі розвитку промисловості, сільського господарства, транспорту, енергетики, науки і техніки; забезпечення умов для вільного руху робочої сили; співробітництво в розвитку природних ресурсів та охороні навколишнього середовища.

Керівними органами об'єднання є зустріч глав держав та урядів (найвищий орган), Рада міністрів, Суд, Комітети і Секретаріат. Учасники об'єднання мають на меті з часом замість Спільного ринку утворити Економічне співтовариство (Економічний союз).

Фінансується КОМЕСА за рахунок щорічних внесків країн-членів. Розміри внесків визначає Рада міністрів. За рішенням Ради міністрів можуть залучатися й інші джерела.

У довгостроковій перспективі до 2020 р. передбачено формування валютного союзу. Досягнення мети має здійснюватися поетапно. Спочатку лібералізувати зовнішню торгівлю, Через 10 років після укладання договору планувалося утворення митного союзу шляхом усунення митних податків і нетарифних перешкод, введення спільного зовнішнього тарифу. До кінця 90-х років майже всі нетарифні обмеження ліквідовано.

Основними напрямками співробітництва КОМЕСА є: торгівля й митне співробітництво; транспорті зв'язок; промисловість і енергетика; валютні питання й фінанси; сільське господарство; економічний і соціальний розвиток

Серед функцій КОМЕСА особлива увага приділяється сприянню співробітництва у валютно-фінансовій сфері, Намічено запровадити спільну розрахункову валютну одиниці – ЕСАКУ (Eastern and Southern African Currency Unit-ESACU)., утворити платіжний союз, забезпечити взаємну валютну конвертованість, вільний рух капіталу. Сприяння інвестуванню здійснюється через укладання угоди про усунення подвійного оподаткування.

Одним із найбільших з африканських інтеграційних груп країн є ЕКОВАС (Економічне співтовариство країн Західної Африки). До складу ЕКОВАС входять 16 країн Африки: Бенін, Гамбія, Гана, Гвінея, Ліберія, Малі, Мавританія, Нігерія, Буркіна-Фасо, Кот д'Івуар, Кабо-Верде, Гвінея-Бісау, Нігер, Сенегал, Сьєрра-Леоне, Того з населенням понад 180 млн. чол. і ВВП понад 63 млрд. дол. США при 345,4 дол. США на душу населення і 0,6 % частки світового експорту.

У складі ЕКОВАС 4 комісії:

1. з торгівлі, мита, імміграції, кредитно-грошової систем та платежів;
2. з транспорту, телекомунікацій та енергетики;
3. з промисловості, сільського господарства та природних ресурсів;
4. з соціальних та культурних проблем.

Основні зусилля співтовариства спрямовані на ліквідацію внутрішніх тарифів та встановлення єдиного зовнішнього тарифу, що повинно перетворити ЕКОВАС в митний союз на зразок ЄС. Однак вихід ЕКОВАС на подібні до ЄС форми інтеграції є надто проблематичним, оскільки в регіоні існують й інші види міждержавного співробітництва, а також у зв'язку з тим, що у країн-учасниць цієї організації відсутня зацікавленість в її успішній діяльності.

В Африці також існують й інші інтеграційні угруповання: Митний і економічний союз центральної Африки (ЮДЕАК), Південноафриканське співтовариство розвитку.

Митний і економічний союз центральної Африки (ЮДЕАК) утворений в 1966р., об'єднує 6 країн: Габон, Камерун, Конго, Центральноафриканську республіку, Чад, Екваторіальну Гвінею. Ці країни входять до зони євро. Співробітництво в торговельній і валютних сферах здійснюється в цілому успішно. Введено єдиний зовнішній тариф. Випускаються єдині платіжні кошти; їх емісію здійснює Банк держав Центральної Африки, ЮДЕАК контролює також Банк розвитку держав Центральної Африки і Фонд Солідарності.

Південноафриканське співтовариство розвитку САДК об'єднує 11 країн регіону: Анголу, Ботсвану, Замбію, Зімбабве, Лесото, Малаві, Мозамбік, Намібію, Свазіленд, Танзанію, Південноафриканську Республіку (ПАР). У рівнях економічного розвитку цих країн спостерігається значний перепад: ПАР, Замбія, Зімбабве входять до числа відносно розвинутих країн Африки, тоді як Ангола, Мозамбік і Танзанія – до найбідніших.

Одним із основних завдань САДК визначено утворення єдиної енергосистеми країн Південної Африки та ефективне використання водних ресурсів.

САДКТ у своїй діяльності орієнтується на співробітництво із західними країнами, на допомогу з їх боку. Основними донорами є Скандинавські країни (50% зовнішнього фінансування), а також США та Японія.

Значення внутрішньоконтинентальних інтеграційних угруповань для країн Африки залишається обмеженим. Окрему категорію становлять економічні угруповання та організації, які однією з основних цілей своєї діяльності мають залучення зовнішньої фінансової, технічної та іншої допомоги. Серед них - Арабський банк економічного розвитку Африки (1973 р.) - міждержавний інвестиційний інститут, що здійснює кредитне співробітництво членів Ліги арабських країн з державами-членами ОАЄ. Африканський фонд розвитку (1973 р.), крім африканських країн, об'єднує більш як 20 держав, головним чином західноєвропейських, а також США, Японію, Саудівську Аравію, Кувейт та деякі інші. Крім того, вісім

північноафриканських країн є членами Арабського валютного фонду, а до членів Ісламського банку розвитку, крім арабських, належать 11 країн Тропічної Африки.

Помітну роль в економічних процесах на континенті відіграють механізми Співдружності націй (це стосується більшості колишніх британських колоній), Франко-африканського співтовариства, до якого входять майже 20 держав Африки, а також досить складна система преференційних угод, які пов'язані афро-західноєвропейськими інтеграційними процесами. Особливе місце у вирішенні проблем економічного розвитку континенту належить Економічній комісії ООН для Африки (ЕКА), яка створена 1958 р. і функціонує під керівництвом Економічної і Соціальної Ради ООН. ЕКА є ключовою ланкою як у справі вироблення загальноафриканської стратегії розвитку та інтеграції держав континенту, так і в розробці й реалізації програм зовнішньої допомоги Африці.

Питання для самоконтролю:

1. В яких умовах здійснюються інтеграційні процеси в Африці?
2. Які риси характерні для африканських інтеграційних угруповань?
3. Які цілі поставлено перед КОМЕС. ЮДЕАК, САДК?
4. Які країни об'єднує САДК?
5. Які існують міждержавні інституції, що здійснюють кредитування африканських країн?
6. Які функції виконує Арабський валютний фонд?

ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ НА ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ПРОСТОРИ

ОРАНІЗАЦІЯ ЧОРНОМОРСЬКОГО ЕКОНОМІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА (ОЧЕС)

Початок нової ери у житті Чорноморського регіону розпочався 25 червня 1992 року, коли глави держав одинадцяти країн-учасниць (Азербайджану, Албанії, Вірменії, Болгарії, Грузії, Греції, Молдавії, Румунії, Росії, Туреччини та України) прийняли "Босфорську Заяву" та підписали в Стамбулі (Туреччина) "Стамбульську Декларацію" про Чорноморське економічне співробітництво (The Black Sea Economic Cooperation).

ЧЕС засноване на принципах, викладених у Гельсінському заключному акті, Паризькій хартії для нової Європи та на таких суспільних цінностях, як права та свободи людини, процвітання держав завдяки забезпеченню економічних свобод, соціальної рівності та безпеки для всіх країн-учасниць ЧЕС. Принципи, закріплені в Декларації про ЧЕС, були знов проголошені у заяві, прийнятій на зустрічі на найвищому рівні країн-учасниць ЧЕС, яка відбулася 30 червня 1995 року в Бухаресті, та у Декларації, прийнятій на зустрічі глав держав (або урядів) країн-учасниць ЧЕС 25 жовтня 1996 року в Москві. Усі цілі та принципи, задекларовані у цих трьох документах, повністю відповідають положенням Статуту ООН.

- Декларація визначила пріоритетні напрямки та основні механізми взаємодії в межах ЧЕС, такі як:
- спрощення візового режиму;
- приведення до загального знаменника митних правил та інструкцій;
- уніфікація податкового режиму;
- заохочення розвитку співробітництва в різних галузях діяльності країн-учасниць ЧЕС, які представляють обопільний інтерес.

Географія ЧЕС вже вийшла за межі Чорноморського регіону. Ряду країн, які не відносяться до Чорноморського регіону такі, як Австрія, Єгипет, Ізраїль, Італія, Польща, Словацька Республіка та Туніс, вже надані права участі в якості спостерігачів в ЧЕС.

Відповідно до положень основного документу ЧЕС — Стамбульської декларації 1992 року — його учасником може стати будь-яка держава, яка поділяє цілі та принципи співробітництва, що закріплені в даній декларації. Статус спостерігача — самостійний, і розглядається в якості проміжного, передуючого отриманню статусу повноправного учасника. Питання прийняття до ЧЕС та надання статусу спостерігача вирішується консенсусом.

Основне завдання чорноморської інтеграції полягає у створенні режиму вільного руху товарів, послуг і капіталів з метою розширення виробничої кооперації та спільного підприємництва. Для цього, в першу чергу, передбачається модернізація і створення інфраструктурних об'єктів (транспортних та інформаційних комунікацій), створення мережі банків і центрів ділового співробітництва, міжнародних інноваційних фондів. Актуальним завданням є створення міжнародного екологічного центру, включаючи наукові дослідження, екологічну освіту та обмін інформацією. Економічній інтеграції також сприятиме організація підготовки кадрів для ринкової економіки (міжнародні бізнес-школи, коледжі, діловий туризм). Очікується також, що нове, більш життєздатне економічне середовище регіону полегшить пошук шляхів політичного розв'язання конфліктів. Модель ЧЕС наголошує на поліпшенні стосунків між діловими колами країн-учасниць, сприянні прямим контактам між підприємствами, компаніями та фірмами не лише держав-учасниць ЧЕС, а й країн за межами угруповання.

Цілями ЧЕС є :

- сприяння й заохочення індивідуальної та колективної ініціативи як важливого фактора досягнення задач, передбачених Декларацією 1992 року;

- внесок у розвиток конкурентноспроможної ринкової економіки в регіоні Чорного моря;
- збільшення потенціалу та інноваційної здатності підприємств та створення, таким чином, нового виробничого потенціалу для двосторонніх та багатосторонніх ділових контактів.

Специфічність ЧЕС полягає в наступному :

по-перше, ЧЕС як потенційно місткий внутрішній ринок зі значним науково-технічним потенціалом має перспективу стати і ключовим місцем торгівлі між Європою, Близьким Сходом та Азією;

по-друге, це перше велике інтеграційне угруповання країн постконфронтаційного етапу розвитку світової економіки, яке може поєднати держави, що до останнього часу розвивалися, маючи різні політичні та економічні установки;

по-третє, до ЧЕС увійшли новоутворені незалежні країни — колишні республіки СРСР, які вперше роблять спробу зінтегруватися на певній організаційній основі без явного домінування Росії, на відміну, наприклад, від економічного союзу на основі СНД. Крім того, участь у ЧЕС і Росії, і інших колишніх республік СРСР надає характерного колориту взаємовідносинам між країнами-учасницями.

Органи та інститути ЧЕС

Міжурядова частина угоди передбачає створення органу прийняття кінцевих рішень — зустрічі міністрів закордонних справ, які проводяться один раз на півроку, і його допоміжних органів, тобто офіційних засідань та робочих груп експертів. Такі зустрічі проводяться в порядку ротації головуючого в ЧЕС з метою аналізу співробітництва та встановлення нових задач. В період свого керівництва головуючий міністр закордонних справ відповідної країни здійснює загальну координацію діяльності ЧЕС. У квітні 1995 року на зустрічі міністрів закордонних справ, що відбулась в Афінах, 28 була запроваджена система «*трійки*». Для опрацювання поточних питань

збираються *наради головних посадових осіб*.

Для успішного вирішення завдань, що стоять перед ЧЕС, необхідним є більш ефективний організаційний механізм, що забезпечить в комплексі роботу всіх його органів. Сьогодні в ЧЕС сформовані та функціонують більше *11 робочих груп*, в тому числі з торгівлі та промислового співробітництва, банківської справи та фінансів, статистики, транспорту, зв'язку, енергетики, науки та техніки, екології, сільського господарства, туризму та інших питань.

Координація країн ЧЕС діяльності робочих груп

<i>Робочі групи</i>	<i>Країни</i>
1. Банківська справа і фінанси	Греція*, Туреччина, Україна
2. Зв'язок	Молдова*, Грузія, Туреччина
3. Залізничний транспорт	РФ*, Албанія, Греція
4. Енергетика	Вірменія*, Молдова
5. Боротьба із злочинністю	Грузія*, РФ
6. Захист навколишнього середовища	Болгарія*, Україна
7. Охорона здоров'я	Грузія*
8. Наука і технологія	Румунія*
9. Туризм	Туреччина*, Болгарія*, Болгарія Румунія
10. Торгівля та економічне співробітництво	Україна*, Вірменія
11. Транспорт	РФ*, Грузія, Румунія

* - Країна координує роботу робочої групи на протязі 2-х років. Всіма видами співпраці, які "замикаються" на вказаних робочих групах здійснює керівництво Постійний міжнародний секретаріат, що постійно функціонує, штаб-квартира якого знаходиться у столиці Турецької

*Республіки - Стамбулі.*¹

Організаційне забезпечення ЧЕС покладено на *Міжнародний секретаріат*, що знаходиться в Стамбулі.

В рамках ЧЕС засновано *Координаційний центр з обміну статистичними даними та економічною інформацією* (на базі Турецького інституту статистики). В місті Варна при участі Комісії ЄС створено *Регіональний енергетичний центр*. Досягнута домовленість про розповсюдження діяльності *Волконського центру підтримки малого та середнього підприємництва* (Бухарест) на регіон ЧЕС. Країнами-учасницями також схвалена пропозиція Греції про створення міжнародного центру чорноморських досліджень при фінансовому сприянні ЄС. Болгарія активно підтримує створення в Софії трансрегіонального центру з розвитку транспортної інфраструктури в чорноморському регіоні, оскільки даний регіон має систему найважливіших транспортних артерій. Співробітництво в даній сфері, без сумніву, буде мати стратегічне значення.

На 4-х зборах Міністрів закордонних справ 30 червня 1994 року всі країни-учасниці ЧЕС підписали Угоду про заснування *Чорноморського Банку Торгівлі та Розвитку (ЧБТР)* в Салоніках (Греція). Угода про заснування банку підписана та ратифікована всіма 11 країнами-учасницями ЧЕС. 24 січня 1997 року ця угода вступила в силу.

Функції ЧБТР:

- сприяти розвитку міжрегіональної торгівлі, включаючи виробництво між країнами-членами;
- фінансувати промислові проекти і виробництва у країнах-членах;
- співпрацювати з міжнародними закладами і національними фінансовими агентствами в країнах-членах;
- надавати допомогу для розвитку і реформування економіки однієї з країн-членів;

- інвестувати проекти в економічній і соціальній сфері країн-членів, надаючи гарантії.

Членами ЧБТР можуть бути країни-учасниці ЧЕС, а також інші банки та фінансові організації.

Фонди, з якими працює ЧБТР, поділяються на звичайні та спеціальні. Звичайні включають: капітал банку, який створюється за рахунок платежу частки згідно Договору країнами-учасницями про внесення частки у вигляді суми повернених кредитів або гарантій. Спеціальні фонди створюються однією або кількома країнами. Механізм - залучення фінансових ресурсів з інших фінансових джерел, які не обговорені у Договорі ЧБТР.

Початковий капітал ЧБТР був поділений на 1 млн. акцій — 1 мільярд спеціальних прав запозичення (СПЗ) або приблизно 1,5 мільярдів доларів США (за існуючим курсом 1 СПЗ = 1,5 доларів США). Квоти країн-учасниць наступні :

Росія, Греція, Туреччина (по 16,5 %) - 165000 акцій;

Україна, Болгарія, Румунія (по 13,5 %) - 135000 акцій;

Азербайджан, Албанія, Вірменія, Грузія, Молдова (по 2 %) - 20000 акцій.²

У червні 1993 року з метою налагодження міжпарламентської взаємодії, надання правової підтримки в реалізації планів, затверджених декларацією зустрічі по ЧЕС, та зміцнення політичної стабільності в регіоні була заснована *Парламентська Асамблея Чорноморського економічного співробітництва (ПАЧЕС)*, членами якої вже є всі країни, що входять до ЧЕС. (Крім цього, Асамблея покликана сприяти встановленню більш близьких, дружніх стосунків в інших сферах між національними парламентами країн ЧЕС та їх народами, які ґрунтуються на базових принципах демократії).

ПАЧЕС складається з 70 членів, які призначаються національними парламентами на строк не менше 1 року. Квоти країн-учасниць визначені з урахуванням чисельності населення і складають не менше 4 парламентаріїв.

Найбільшу квоту має Росія — 12 депутатів, по 9 депутатів мають Україна та Туреччина, 7 — Румунія, 6 — Греція, по 5 — Грузія, Азербайджан, Болгарія, по 4 - Албанія, Вірменія, Молдова. Генеральні сесії ПАЧЕС проводяться два рази на рік по черзі в столицях країн-учасниць. У відповідності з принципом ротації переходить і право головування.

Ділова Рада ЧЕС, заснована у червні 1992 року, — орган координації підприємницьких ініціатив, генерування ідей та проектів співробітництва в регіоні. Вона має статус спостерігача в ЧЕС. Рекомендації та пропозиції Ділової Ради з розвитку співробітництва напрацьовуються на засіданнях представників ділових кіл від країн-учасниць та доповідаються на зустрічах міністрів закордонних справ. Вона підтримує регулярні зв'язки з такими національними асоціаціями комерційної діяльності, як торговельні палати, а також надає допомогу ЧЕС з питань визначення проектів для приватних та державних інвестицій. Багато в чому позицію Ділової Ради визначає його секретаріат, який знаходиться в Стамбулі.

ЧЕС пропонує певні переваги у супроводі проектів. А саме: підтримку з боку організаційних структур ЧЕС, в тому числі - ЧБТР; сприяння, надане Секретаріатами ЧЕС, ПАЧЕС та Ділової Ради. І найголовніше, це те, що зацікавлені ділові кола третіх країн мають можливість працювати в рамках міжнародної організації регіонального економічного характеру, що постійно перебуває під наглядом, і чия лінія розвитку визначається з боку глав держав та урядів 11 країн.

З ініціативою створення в Афінах *Міжнародного центру чорноморських досліджень* як незалежної некомерційної міжнародної установи виступила Греція, яка отримала підтримку, в тому числі й фінансову, з боку ЄС. Цей проект схвалений всіма країнами ЧЕС. Головною метою центру, відповідно до схваленого країнами-учасницями мандату, є концептуальне вивчення і розробка пропозицій по інтенсифікації багатосторонніх економічних зв'язків в регіоні Чорного моря. Інший блок питань, що входить до сфери діяльності центру, - сприяння впровадженню

науково-технічних досягнень в конкретних сферах господарської діяльності у відповідності з пріоритетами ЧЕС.

Основні завдання і напрямки причорноморського співробітництва:

- створення режиму вільного руху товарів, послуг, капіталів, стимулювало б економічні контакти, розширило б межі виробничої кооперації і спільних інвестицій в сфері взаємних інтересів;
- формування інфраструктури бізнесу через створення та розвиток спільних фінансових та інформаційних мереж;
- спільне будівництво об'єктів транспортної інфраструктури, перехід на сучасні транспортно-перевантажувальні і складські технології, розвиток транспортно-експедиторського співробітництва;
- комплексне використання і охорона ресурсів Чорного моря;
- співробітництво в розвитку паливно-сировинної бази регіону, у справі раціонального енергоспоживання, в тому числі спільне фінансування енергетичних об'єктів, будівництво газо- і нафтопроводів, модернізація нафтопереробних підприємств, будівництво терміналів на березі Чорного моря для прийому нафти і газу, введення в дію нових і реконструкція діючих вугільних підприємств з запровадженням нового покоління гірничих машин, розвитку робіт з використання нетрадиційних джерел енергії;
- реалізація спільних проектів щодо технологічного переобладнання металургійних виробництв країн-учасниць;
- співробітництво в агропромисловому комплексі ЧЗЕС, в тому числі шляхом виробництва техніки для фермерських господарств, переробки шкірсировини; вирощування і переробка деяких сортів зернових;
- розвиток харчової і переробної промисловості;
- участь у конверсії оборонної промисловості через переведення її на масове виробництво високоякісних конкурентоспроможних товарів на базі розукрупнення, демонополізації і приватизації підприємств;
- розвиток сучасної системи телекомунікацій, зокрема реалізація проекту

будівництва оптико-волоконної лінії зв'язку між Туреччиною, Болгарією, Румунією та Україною;

- кооперація в розвитку уніфікованої митної системи та вироблення ефективного механізму взаємних розрахунків з можливою орієнтацією на створення в майбутньому Чорноморського платіжного союзу;
- співробітництво в розвитку процесів приватизації підприємств, стимулювання малого і середнього бізнесу тощо.

Таким чином, чорноморське співробітництво є інтегральною частиною загально європейського співробітництва. Розширення Євросоюзу та НАТО за рахунок чорноморських країн, що вже відбулося або наближається, трансформує географічні кордони Чорноморського регіону в європейські та євроатлантичні кордони. Україна може стати одним з провідних елементів реалізації чорноморсько-європейської стратегії в регіоні. Особливого значення ця теза набуває за умови перспективної імплементації регіонального та транскордонного співробітництва. Як свідчить досвід західноєвропейських та східноєвропейських країн транскордонне та міжрегіональне співробітництво мають значний позитивний вплив на розвиток міждержавних відносин, покращення ситуації в регіоні та посилення взаємовигідної співпраці країн. Саме тому, взаємодія окремих регіонів України з адміністративними одиницями інших країн та залучення до реалізації різноманітних проектів міжнародних організацій, перш за все ЄС, в рамках якого регіональна політика дуже поширена, може стати пріоритетним напрямком посилення та покращення результатів української зовнішньої політики в регіоні. Серед можливих проектів слід назвати покращання транспортної інфраструктури, що є дуже актуальним як для України в цілому, так і для реалізації так званої „Європейської транспортної політики”; відкриття учбового центру країн-членів ОЧЕС, формування експертних груп, які будуть займатися питаннями безпеки кордонів, боротьбі з нелегальною міграцією, розробляти механізми та вивчати оптимальні шляхи розв'язання існуючих протиріч та конфліктів, а також

залучати до роботи міжнародні дослідницькі центри та організації, використовуючи їх досвід та матеріальну базу.

Успіх або неуспіх регіонального співробітництва причорноморських держав багато в чому залежатиме від вирішення проблем економічного і політичного характеру, від того, наскільки країни-учасниці будуть готові до широкомасштабної взаємодії в інтересах всіх членів, і від того, хто стане лідером усередині ОЧЕС. Тому Україна повинна максимально повно концентруватися на ключових пунктах зміцнення своєї ролі в організації та значенні ОЧЕС на міжнародній арені, долаючи бюрократичні та фінансові перешкоди шляхом застосування європейського досвіду та механізмів регіонального та транскордонного співробітництва.

Географічний розподіл товарних потоків показує, що зовнішня торгівля країн – учасниць ЧЕС орієнтована головним чином на економічно розвинуті країни, зокрема країни ЄС, хоча ступінь орієнтації країн регіону на ринки розвинутих країн дуже різниться. Країнам ЄС належить провідні позиції в зовнішній торгівлі Греції та Туреччини, і ці позиції посилилися після приєднання останньої до Європейського митного союзу. Щодо зовнішньої торгівлі України, то за період існування ЧЕС жодна з країн регіону (крім Росії) не зайняла в ній вагомих позицій і не може розглядатися як серйозний зовнішньоторговельний партнер. Об'єктивною передумовою розвитку регіональної торгівлі є лібералізація режимів к країнам – учасницям ЧЕС. Розвиток співробітництва між країнами Чорноморського регіону став можливим завдяки радикальним змінам у політико – економічній структурі Європейського континенту, відновленню чи зміцненню державності багатьох країн регіону, їх поверненню до світових цінностей, поширенню демократичних засад. Це певною мірою стосується й України, яка створює якісно нову економічну систему, орієнтовану на повноцінне входження до системи світових господарських зв'язків та всебічну демократизацію суспільного життя. Розуміючи перспективність запропонованої моделі співпраці, її інвестиційні та торговельні можливості, вже тепер до ЧЕС як

спостерігачі приєдналися такі країни, як Австрія, Італія, Польща, Словаччина, Єгипет, Туніс та Ізраїль. Свою заінтересованість щодо участі в ЧЕС виявляють деякі країни Балканського регіону.

Інвестиції в регіон ЧЕС надходять з великої кількості країн. Однак провідну роль у зростанні обсягів прямих іноземних інвестицій у країнах – членах ЧЕС відіграють інвестори з держав Західної Європи, зокрема з країн – членів ЄС. Компанії з країн ЄС виявили особливу активність у Греції, Туреччині, Болгарії та Румунії. На країни ЄС припадають 2/3 іноземних інвестицій у Болгарію та більш ніж половина капіталу, інвестованого в Румунію, а також 60 % загального обсягу інвестування в економіку Туреччини. Питома вага інвестицій країн ЄС у Росію становить 42,7 %. А найбільшим інвестором вважають Німеччину, частка компаній якої в іноземних інвестиціях в Україну досягла 15%, у Молдову — 11 %, у Румунію — 40%.

В числі найбільших інвесторів і американські компанії. На початку 1995 р. частка капіталу США в Росії становила 21 % усіх іноземних інвестицій, було зареєстровано 12 підприємств із капіталом США. В Україні, відповідно, 19 % і 13 підприємств. Левова частка іноземних інвестицій України й Туреччини та найбільша кількість підприємств за участі українських та турецьких партнерів припадають на Росію і Румунію. Зовнішньоторговельний оборот України з країнами ЧЕС у 2006 р. дорівнював понад 12 млрд. дол. США, частка торгівлі товарами склала 80 % . На тлі тотального падіння обсягів зовнішньої торгівлі України гармонійна інтеграція країни в міжнародний торговельний простір виглядає як нагальна необхідність.

Тенденції розвитку зовнішньої торгівлі країн-учасниць ЧЕС дають підстави для таких висновків. По – перше, більшість країн Чорноморського регіону здійснюють торгівлю з країнами, які не займають значних позицій у їхньому загальному зовнішньоторговельному обороті, отже, у країн регіону відсутні безумовні пріоритети зовнішньоекономічної політики.

По – друге, структурний розподіл товарів між країнами є нечітким (мається на увазі: хто імпортує і хто експортує). Тільки сільськогосподарська продукція може розглядатися як предмет спеціалізації. Це означає, що серед країн - учасниць ЧЕС немає раціонального поділу праці, тобто відсутня необхідна основа розвитку регіонального ринку.

По – третє, лімітування номенклатури та дисбаланс при обміні товарів, особливо при виробництві палива і в енергетиці, створюють певні перепони на шляху лібералізації зовнішньоторговельних режимів у регіоні. Це стосується насамперед країн – експортерів.

Проект створення вільної торговельної зони в Чорноморському регіоні відповідає сучасним тенденціям розвитку світової торгівлі. З огляду на світові тенденції створення зони вільної торгівлі в Чорноморському регіоні має координуватися з процесами розвитку інших торговельних угруповань. Завдяки вигідному геополітичному розташуванню Чорноморського регіону є перспектива входження його в майбутньому у європейську економічну територію.

Для України велике значення мають широкомасштабні комунікаційні проекти в рамках ОЧЕС з будівництва кільцевої автомагістралі навколо Чорного моря і системи магістральних трубопроводів для транзиту нафти і газу з Центральної Азії, Закавказзя, Близького і Середнього Сходу до Європи. Достатньо сказати, що використання території України дає можливість більш ніж удвічі скоротити довжину шляху транспортування нафти з регіону Близького Сходу до Європи. Таким чином, з погляду України, система ОЧЕС є важливим елементом розвитку стратегії довгострокової співпраці з країнами Центральної Азії, Закавказзя, Близького і Середнього Сходу – з одного боку, а ЄС – з іншого.

Перспективні напрями взаємодії

Існує цілий ряд пріоритетних напрямів співробітництва держав-членів Організації ЧЕС. В першу чергу необхідно надати увагу наступним питанням:

- створення режиму вільного руху товарів, послуг і капіталів для стимулювання економічних контактів і розширення меж виробничої та інвестиційної співпраці;
- формування банківської інфраструктури і мережі ділових центрів з метою фінансування і інформаційної підтримки як державних інвестицій, так і приватного бізнесу в інфраструктурних проектах;
- уніфікація митної системи країн регіону, створюючи тим самим повноцінну систему багатосторонніх розрахунків і організувавши, в майбутньому, Чорноморський платіжний союз;
- підтримка співробітництва країн Причорномор'я в процесах приватизації, підприємництва, зміцнення малого і середнього бізнесу, комплексне використання і охорона біологічних, мінеральних і водних ресурсів Чорного моря;
- формування транспортної інфраструктури шляхом модернізації та створення нових транспортних комунікацій і розширення залізничного та повітряного сполучення між країнами ЧЕС ;
- розвиток сучасної системи телекомунікацій, забезпечення надійного телефонного зв'язку між країнами Причорномор'я, зокрема в рамках реалізації проекту про створення єдиної волоконно-оптичної лінії зв'язку між Італією, Туреччиною, Болгарією , Румунією і Україною і підключення до євразійського кабелю, що сполучає Європу з Японією і Кореєю .

Отже, створення зони вільної торгівлі в Чорноморському регіоні дуже важливе не лише через економічний прибуток, котрий, імовірно, одержать країни – учасниці завдяки розширенню міжрегіональної торгівлі, збільшенню припливу іноземних інвестицій, але також тому, що це крок, котрий підготує і інтегрування ЧЕС у розширену економічну територію Європи. Особливо необхідною для країн – учасниць ЧЕС є структурна реорганізація економік, яка підвищить їхню здатність швидко адаптуватися в майбутньому до європейської конкуренції й торговельної лібералізації.

Таким чином, відмінності в законодавчій базі країн – учасниць ЧЕС,

механізмах регулювання зовнішньоторговельної діяльності, особливо тих, що використовуються для захисту внутрішнього ринку, перешкоджають формуванню спільного економічного простору в регіоні. Першочерговим завданням є приведення торговельної політики у відповідність із міжнародними стандартами. На часі — поступова гармонізація інструментів регулювання зовнішньоторговельної діяльності, взаємна координація правил і процедур, які будуть використовуватися всіма країнами Чорноморського регіону. Перебудова цих економічних відносин на ринкових засадах поряд із зміцненням зв'язків з державами регіону, що має стати органічною частиною загальноєвропейського економічного процесу. Поява на східному фланзі Європи — від Балтійського до Чорного морів — цілої низки субрегіональних структур, що вирішують специфічні інтеграційні завдання, свідчить про становлення нової складової європейської інтеграції.

СПІВДРУЖНІСТЬ НЕЗАЛЕЖНИХ ДЕРЖАВ (СНД)

Співдружність Незалежних Держав було створено в якості регіонального співтовариства держав у відповідності з підписаною в Мінську угодою про створення СНД, Алма-Атинською декларацією та протоколом до Мінської угоди.

Цілі:

- обов'язкове виконання взятих на себе у рамках СНД міжнародних обов'язків;
- невторчання у внутрішні справи;
- дотримання територіальної цілісності та недоторканість границь СНД;
- обов'язкове дотримання міжнародних норм у галузі прав людини та основних принципів щодо прав національних меншин;
- об'єктивне представлення суспільно-політичного життя у засобах масової інформації держав-членів, недопущення розповсюдження повідомлень, які можуть спричинити міжнаціональні конфлікти;
- заборона діяльності політичних партій та угруповань, що оснований на ідеях фашизму, расизму, міжнародних конфліктах тощо.

Члени:

Азербайджан, Вірменія, Республіка Беларусь, Грузія, Казахстан, Киргизія, Молдова, Російська Федерація, Республіка Таджикистан, Туркменистан, Україна, Узбекистан.

Для успішної організації та плідної співпраці передбачалось створити таку *структуру*:

1. Рада глав держав;
2. Рада глав урядів;
3. Міждержавний економічний комітет;
4. Рада міністрів іноземних справ;
5. Рада міністрів оборони;

6. Верховне командування об'єднаних збройних сил СНД;
7. Рада керуючих прикордонними військами;
8. Міждержавний банк;
9. Виконавчий секретаріат.

З моменту підписання Договору про створення СНД опрацьовувались питання по організації співробітництва, перш за все по зовнішній, економічній та фінансовій політиці.

1993 р. країни-члени підписали угоду про створення Економічного союзу, яким передбачалось вільний рух товарів, послуг, капіталів та робочої сили, реалізація скоординованої політики (грошова та кредитна системи, ціни та податки, бюджетні питання, митна та валютна сфери), підтримка вільного підприємництва, сприяння сумісного виробництва та координація господарського законодавства.

Головними цілями Економічного союзу визначено:

- формування умов стабільного розвитку економік країн-учасниць; поетапне створення загального (спільного) економічного простору на основі ринкових відносин;
- забезпечення рівних можливостей для всіх господарських суб'єктів;
- реалізація спільних економічних проектів; вирішення актуальних соціально-економічних завдань. Домовленості країн у межах Економічного союзу СНД зорієнтовані на поетапне забезпечення вільного руху товарів, послуг, капіталів, робочої сили. Зокрема, перспективним планом інтеграційного розвитку СНД передбачається створення зони вільної торгівлі; митного та платіжного союзів. З 1994 р. діє Міждержавний економічний комітет (МЕК), до президії якого ввійшли віце-прем'єри країн-учасниць. Робочим органом МЕК є Колегія з уповноваженими представниками від кожної країни. Найбільша інтеграційна динаміка притаманна взаємовідносинам Росії, Білорусі і Казахстану (договір 1994 - 1995 рр. про вільну торгівлю і митний союз) з підключенням Туркменистану та Узбекистану.

Слід зазначити, що інтеграційні процеси в межах СНД розвиваються в умовах погіршення економічного стану країн-учасниць. Важливим є розуміння того, що в межах СНД відбувається не просто реінтеграція колишнього Радянського Союзу на новій, переважно економічній (а не політичній) основі, а й становлення нових незалежних держав у трансформованому геоekonomічному просторі. За масштабами і глибиною ця проблема потребує окремих досліджень, які започатковані економістами і політологами із країн СНД. Необхідно також зауважити, що геоekonomічне положення країн СНД формує їх різноспрямовану інтеграційну мотивацію: участь з 1992 р. Азербайджану, Киргизстану, Туркменистану, Узбекистану, Казахстану (спостерігач) в Організації економічного співробітництва (ОЕС), членами якої є Іран, Пакистан, Туреччина; двостороння інтеграція Молдова - Румунія; тяжіння окремих регіонів України до Польщі та Угорщини, а Росії - до Японії і Китаю. Можливим є виникнення інтеграційних об'єднань на галузевій основі, наприклад об'єднання Росії, Казахстану, Туркменистану та Узбекистану в організацію виробників та експортерів нафти і газу. Проте, якщо брати за основу ту чи іншу модель розвитку СНД, то на масштаби і глибину інтеграції вирішальний вплив сприятиме відповідна політика Росії. Саме Росія може стати і ареною розвитку дезінтеграційних процесів.

Розпад СРСР та розрив єдиного економічного простору сприяли поглибленню й без того тяжкої економічної кризи, яку переживали країни СНД. За оцінками, від налагодження та підтримання взаємних інтеграційних зв'язків в Росії залежить 30-35% обсягу національного виробництва промислової продукції. Україна у випадку розриву таких зв'язків втрачає 80-85% обсягу промислового виробництва. Економічні перетворення, що проводяться в нових незалежних державах, породили необхідність відпрацювання нового ринкового механізму підтримання виробничо-господарських зв'язків, трансформації їх в міждержавні. Торговельно-економічні відносини в цих умовах необхідно координувати з тими соціально-економічними реформами, до яких приступили країни СНД.

Разом з тим, незважаючи на безальтернативність інтеграції, чекати на позитивні зміни, пов'язані з формуванням Економічного Союзу країн СНД, в недалекому майбутньому не доводиться. Це пояснюється тим, що на даний момент пов'язати воєдино в багатьом суперечливі інтереси на багатосторонній основі досить складно, зокрема через різноспрямованість політичних дій окремих держав СНД. Поки що потреба у відновленні та розвитку інтеграційних зв'язків визначається для більшості країн СНД, перш за все, їх залежністю від поставок паливно-енергетичних ресурсів, лісоматеріалів, мінеральної сировини, хімічних продуктів, а також коопераційними зв'язками в сфері машинобудівної, радіоелектронної, оборонної промисловості. У той же час, тяжкий стан наукових та виробничих потенціалів колишніх суб'єктів СРСР зумовлює негативність кожного з них до ролі технологічного донора, і як наслідок, відсутність головної передумови до інтеграції. Країнам-учасникам важливо вже в недалекому майбутньому розробити свої зовнішньоекономічні концепції, розставити пріоритети в сфері міжнародного співробітництва, визначити механізми поєднання інтеграційного процесу в СНД з широким використанням міжнародного поділу праці з іншими регіонами світу. Спільні зовнішньоекономічні дії та скоординована позиція необхідні й у відносинах країн СНД з міжнародними економічними та фінансовими організаціями. Формування нової регіональної системи взаємних зв'язків зараз можливе лише на основі нового економічного механізму взаємодії, що відповідає новому, суверенному статусу країн Співдружності. Такий механізм знаходиться поки що на стадії становлення, і пояснюється це відсутністю якісних уявлень про реальний потенціал міждержавних зв'язків в СНД.

Успішне проведення економічних перетворень в країнах СНД неможливе без розробки та здійснення скоординованої реформи законодавства. Якщо учасники СНД бажають поживити торгівлю, стимулювати капіталовкладення, їх законодавство має стати не тільки

привабливим для бізнесу, але й уніфікованим. Зараз окремі частини законодавства країн-учасниць не відповідають одне одному, а закони та реальність розділені безоднею. Проблема посилюється неузгодженістю різних зарубіжних рекомендацій. Ці тенденції можуть призвести до несумісності законодавчих систем країн СНД. Забезпечення правової бази інтеграційних заходів потребує суттєвого збільшення ролі Міжпарламентської Асамблеї як органа, покликаною розробляти модельні законодавчі акти та досягати зближення діючого законодавства держав, що підписали Угоду про Економічний Союз.

ЄВРАЗЕС

Євразійське економічне співтовариство (ЄврАзЕС) було створено 10 жовтня 2000 р. на основі Договору про заснування Євразійського економічного співтовариства, який був підписаний Президентом Російської Федерації, Республіки Казахстан, Киргизької Республіки і Республіки Таджикистан. Взагалі до підписання цього договору відбулася ціла низка подій, які сприяли його підписанню. Як відомо, у вересні 1993 р. був підписаний у рамках СНД Договір про створення економічного союзу. У квітні 1994 р. була прийнята Угода про створення зони вільної торгівлі, а в січні 1995 р. — Угода між Білорусією, Казахстаном і Російською Федерацією про Митний союз. Далі у березні 1996 р. Білорусь, Казахстан і Російська Федерація підписали Договір про поглиблення інтеграції в економічній і гуманітарній галузях, а вже в жовтні 1997 р. ці держави прийняли рішення про пріоритетні напрями формування загального ринку товарів, послуг і капіталів. 26 лютого 1999 р. цими ж державами, а також і Таджикистаном був підписаний Договір про Митний союз і Єдиний економічний простір. Ці всі події передували підписанню 10 жовтня 2000 р. в Астоні Договору про заснування ЄврАзЕС.

Відповідно до Договору про заснування цього співтовариства воно наділяється повноваженнями, які добровільно передають йому держави, що є його членами. Водночас, як зазначається в ст. 1 Договору, країни залишаються суверенними і рівноправними суб'єктами міжнародного права.

У договорі про заснування ЄврАзЕС зазначено, що прийняття його членів відкрите для всіх держав, які беруть на себе зобов'язання, що впливають із вказаного договору та інших чинних у рамках цього Співтовариства договорів. Крім того, кожна держава повинна належним чином виконувати свої зобов'язання. Членство будь-якої держави в Співтоваристві може бути припинене у зв'язку з невиконанням своїх зобов'язань, а якщо це відбуватиметься систематично, то така держава підлягає виключенню із Співтовариства. Подібні заходи передбачені й у разі

невиконання зобов'язань щодо фінансування бюджету Співтовариства. Взагалі принцип фінансування є основою принципу голосування. Так, за Росією закріплено 40 % голосів, за Білорусією та Казахстаном — по 20 %, за Киргизстаном та Таджикистаном — по 10 %.

Будь-яка держава-учасниця може вийти зі складу ЄврАзЕс, попередньо урегулювавши свої зобов'язання перед співтовариством та його членами і подавши до Інтеграційного Комітету офіційне повідомлення, щодо свого виходу не пізніше, ніж за 20 місяців до дати виходу. Припинення членства настає в поточному бюджетному році, якщо повідомлення було направлено до прийняття бюджету Співтовариства на наступний бюджетний рік. Якщо повідомлення направлене після прийняття бюджету на наступний рік, то припинення членства відбувається в наступному бюджетному році.

ЄврАзЕс наділена правоздатністю, яка необхідна для реалізації його цілей і завдань. Вона може установлювати відносини з державами та міжнародними організаціями, укладати з ними відповідні договори. Крім того, вона користується й іншими правами юридичної особи, зокрема має право придбавати майно і розпоряджатися ним, виступати в суді, відкривати рахунки і здійснювати операції з грошовими коштами.

Зміст діяльності ЄврАзЕс також віддзеркалюється і в Заяві глав держав Республіки Білорусь, Республіки Казахстан, Киргизької Республіки, Російської Федерації і Республіки Таджикистан про заснування Євразійського економічного співтовариства, зроблені 10 жовтня 2000 р. в Астоні. Зокрема, як було зазначено в цій Заяві, діяльність Співтовариства буде спрямована на вирішення таких завдань:

а) в галузі зовнішньоторговельної і митної політики:

- завершення оформлення в повному обсязі режиму вільної торгівлі, формування єдиного митного тарифу і єдиної системи заходів нетарифного регулювання; введення погодженої системи преференцій;
- установлення загальних правил торгівлі товарів і послуг і їх доступу на внутрішні ринки;

- вироблення погодженої позиції держав-членів щодо взаємовідносин із СОТ та іншими міжнародними економічними організаціями;
- введення уніфікованого контролю валютного регулювання і валютного контролю;
- створення механізму ефективного функціонування платіжно-розрахункових відносин;
- створення загальної уніфікованої системи митного регулювання, в рамках якої діють уніфіковані правила митного оформлення і митного контролю, застосовуються єдині митні режими;
- забезпечення економічної безпеки на зовнішніх кордонах Співтовариства, боротьби з контрабандою та іншими видами митних правопорушень; зміцнення облаштування зовнішніх кордонів Співтовариства;

б) в галузі економічної політики:

- проведення узгодженої структурної перебудови економіки;
- розробка та реалізація спільних програм соціально-економічного розвитку;
- створення загальної платіжної системи;
- забезпечення взаємодії валютно-фінансових систем;
- створення рівних умов для виробничої та підприємницької діяльності;
- формування спільного ринку транспортних послуг і єдиної транспортної системи;
- формування загального енергетичного ринку;
- проведення спільних досліджень і розробок з пріоритетних напрямів науки і технології;
- створення рівних умов для доступу на ринку іноземних інвестицій;
- створення уніфікованої системи правового регулювання формування і діяльності фінансово-промислових груп на багатосторонній основі;

в) в соціально-гуманітарній галузі:

- гармонізація національних систем освіти, розвиток науки і культури;

- гармонізація національних систем забезпечення мінімальних соціальних стандартів;
- надання громадянам держав—членів Співтовариства рівних прав в отриманні освіти і - медичної допомоги на всій його території;
- г) у правовій сфері:
  - зближення, гармонізація національного законодавства;
  - створення механізму погодження і прийняття національних законодавчих та інших нормативних правових актів державами-членами з питань, що стосуються їх зобов'язань у рамках ЄврАзЕс;
  - синхронізація строків виконання внутрішньодержавних процедур за договорами, укладеними в рамках ЄврАзЕс;
  - забезпечення взаємодії правових систем держав-учасниць з метою створення загального правового простору у рамках Співтовариства.

ГУУАМ

31 травня 2001 р. у Мінську було проведено перше засідання Міждержавної ради держав — членів ЄврАзЕс, на якому главами держав був підписаний пакет із 18 основних документів, що регламентують діяльність Співтовариства, як нової міжнародної організації.

Регіональне об'єднання за участі Грузії, України, Республіки Узбекистан, Азербайджанської Республіки та Республіки Молдова (ГУУАМ) було створено 1 червня 2001 р. відповідно до Ялтинської Хартії. Створенню цього об'єднання передувала відповідна робота керівників цих країн. Ще 10 жовтня 1997 р. у Страсбурзі під час саміту Ради Європи було прийняте Спільне комюніке, було прийнято Глав держав України, Грузії, Азербайджанської Республіки і Республіки Молдова. У цьому документі наголошувалося на необхідному розвитку чотирьохстороннього співробітництва для зміцнення стабільності і безпеки в Європі, на основі принципів поваги суверенітету, територіальної цілісності, непорушності кордонів держав, демократії, верховенства законів і поваги прав людини. А 24 квітня 1999 р. у Вашингтоні в рамках зустрічі на вищому рівні Ради Євроатлантичного партнерства відбулася зустріч Президентів держав — учасниць ГУАМ і Узбекистану. За підсумками зустрічі була прийнята Вашингтонська заява, внаслідок якої до зазначеної структури увійшов і Узбекистан. Отже, ГУАМ було трансформовано в ГУУАМ.

6 листопада 2002 р. у Нью-Йорку під час 55-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН відбулася зустріч Президентів держав — учасниць ГУУАМ, на якій був прийнятий Меморандум, що передбачав активізацію співробітництва в рамках цього регіонального об'єднання. Було прийнято рішення про проведення регулярних самітів глав держав і зустрічі міністрів закордонних справ держав — учасниць ГУУАМ, а також був створений координуючий орган — Комітет національних координаторів. Як було визначено, головним завданням співробітництва є створення умов для

міжгалузевих контактів і прямих зв'язків між відповідними державними органами та відомствами країн ГУУАМ. Ефективне функціонування транспортного коридору Європа—Кавказ—Азія і розвиток його інфраструктури було визнано безумовним пріоритетом у співробітництві. І вже 7 червня 2001 р. в Ялті відбувся перший саміт президентів ГУУАМ, під час якого і була підписана Ялтинська Хартія цього об'єднання.

Як зазначалось, у Ялтинській хартії метою співробітництва ГУУАМ є:

- сприяння соціально-економічному розвитку;
- зміцнення і розширення торговельно-економічних зв'язків;
- розвиток і ефективне використання в інтересах країн ГУУАМ транспортно-комунікаційних - магістралей і відповідної інфраструктури, розташованої на їх території;
- зміцнення регіональної безпеки в усіх сферах діяльності;
- розвиток відносин у галузях науки, культури і в гуманітарній сфері;
- взаємодія в рамках міжнародних організацій;
- боротьба з міжнародним тероризмом, організованою злочинністю та наркобізнесом.

Як зазначено у Ялтинській хартії, співробітництво в рамках ГУУАМ здійснюється на загальновизнаних нормах і принципах міжнародного права, зокрема поваги суверенітету, незалежності, територіальної цілісності і невтручання у внутрішні справи держав-учасниць.

Було визначено, що основним напрямом співробітництва ГУУАМ є: економіка, наука, технології та навколишнє середовище; інфраструктура транспорту, енергетики, телекомунікації; спільні інвестиційні і фінансові проекти; гуманітарна сфера, культура, освіта, засоби масової інформації, обмін молоді, інші напрями, які становлять взаємний інтерес. Важливо зазначити, що держави-учасниці можуть вносити пропозиції щодо розширення сфер співробітництва.

Ялтинська хартія наголошує, що ГУУАМ відкрите для нових учасників, які повною мірою підтверджують свою відданість цілям і принципам ГУУАМ, закріпленим у його основних документах.

Ялтинська угода визначила й організаційну структуру ГУУАМ. Вищим органом ГУУАМ є щорічні зустрічі глав держав. Головування у ГУУАМ здійснюється державами-учасницями в алфавітному порядку. На цих зустрічах приймається рішення щодо основних напрямів політичного, економічного та гуманітарного співробітництва в рамках ГУУАМ, створення спеціалізованих органів ГУУАМ, а також погоджуються позиції з актуальних питань міжнародного життя, які становлять взаємний інтерес.

Виконавчим органом ГУУАМ є засідання міністрів закордонних справ, яке проводиться, як правило, два рази на рік. На цих засіданнях розглядається питання виконання домовленості в рамках ГУУАМ, а також готуються для розгляду на зустрічах глав держав пропозиції щодо подальшого розвитку і поглиблення співробітництва об'єднання.

Робочим органом ГУУАМ є Комітет національних координаторів, до складу якого входять призначені міністрами закордонних справ національні координатори по одному від кожної держави-учасниці. Зазначений Комітет координує діяльність у рамках ГУУАМ між державами-учасницями, забезпечує підготовку зустрічі глав держав і засідань міністрів закордонних справ. Засідання комітету проводяться щоквартально, по чергово в державах-учасницях.

Координацію співробітництва між країнами ГУУАМ на галузевому рівні покладено на вісім Робочих груп, а саме: з питань енергетики, транспорту, торговельно-економічних питань, з питань інформатики і телекомунікації, культури, науки й освіти, туризму, боротьби з тероризмом, організованою злочинністю і розповсюдженням наркотиків. Рішення з питань, що обговорюються в рамках ГУУАМ, приймаються консенсусом.

Найбільш важливими міжнародно-правовими документами, які були прийняті в рамках ГУУАМ і які створюють відповідну правову базу його

діяльності, є Ялтинська хартія ГУУАМ; Конвенція держав — учасниць ГУУАМ про взаємне надання допомоги з консульських питань; Положення про Раду міністрів закордонних справ держав ГУУАМ; Угода про створення зони вільної торгівлі між державами — учасницями ГУУАМ; тимчасове Положення про інформаційний офіс ГУУАМ у Києві; рішення Глав держав — учасниць ГУУАМ про статус спостерігачів у діяльності ГУУАМ; Угода про співробітництво між Урядами держав — учасниць ГУУАМ у сфері боротьби з тероризмом, організованою злочинністю та іншими небезпечними видами злочинності; документи про співробітництво в окремих галузях.

Питання для самоконтролю:

1. Які інтеграційні процеси відбулися на пострадянському просторі?
2. Охарактеризуйте створення Організації Чорноморського економічного співробітництва.
3. Які перспективні напрямки участі України в ЧЕС?
4. Розкрийте етапи створення Єдиного Економічного Простору.
5. Яка мета співробітництва ГУУАМ?
6. Назвіть завдання, які потрібно вирішити ЄЕП.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Baldwin R. and Charles Wyplosz. The Economics of European Integration. – McGrawHill Education, London, 2004. – 458 p.
2. Global Development Finance. Mobilizing Finance and Managing Vulnerability. – Washington: The World Bank, 2005. – P. 3.
3. Morawski W., Powstanie dlugu celnego wskutek usuniecia towaru spod dozoru celnego, MPCiP, № 1 (136)/2006.
4. Regulation (EC) No 450/2008 of the European Parliament and of the Council of 23 April 2008 laying down the Community Customs Code (Modernised Customs Code)// Official journal of the European Union L 145/1 від 04.06.2008.
5. The New EU Frontier: Perspectives on Enhanced Economic Integration / M. Jakubiak, A. Kolesnichenko, W. Panczynski et al., Eds M. Jakubiak, W. Panczynski – Warsaw: Center for Social and Economic Research, 2007. – 142 p.
6. Балабанов В.К., Булатова О.В., Проблеми інтеграції України у світовий економічний простір: Монографія. - Видавн. «Вебер» Донецьк.- 2007. – 233с.
7. Бауман Зигмунд. – Глобалізація. – Наслідки для людини і суспільства.- Київ. Видавничий дім «Києво-Могилянська академія». – 2008. – 109 с.
8. Бочан І. О., Михасюк І. Р, Глобальна економіка: Підручник. — К.: Знання, 2007. - 403 с.
9. Будкін В. Двадцятиріччя СНД: потенціальні можливості й несправджені надії / В. Будкін // Економіка України. – 2012. – № 1.
10. Будкін В.С., Бураківський І.В. та ін. Європейська інтеграція та Україна. Навчально-методичний посібник. Київ. – 2002. – 480 с.
11. Бузгалин А. В. Альтерглобализм как феномен современного мира // Полис. - 2003.-№ 2.-с. 71-85.
12. Буряк П.Ю., Гупало О.Г. Європейська інтеграція і глобальні проблеми сучасності: Навчальний посібник. – К.: «Хай-Тек Прес», 2008. – 351с.

13. Винокуров Е. Тренды региональной интеграции на постсоветском пространстве: результаты количественного анализа / Е. Винокуров, А. Либман // Вопросы экономики. – 2010. – № 7.
14. Гладій І.Й. Регіоналізація світового ринку : євро інтеграційний аспект. Тернопіль. – Економічна думка. – 2006. – 540 с.
15. Глобальна торгова система.- розвиток інститутів, правил, інструментів СОТ: Монографія / Кер. авт. кол. і наук. ред. Т. М. Циганкова. — К: КНЕУ, 2003. - 660 с.
16. Голіков А.П., Казакова Н.А., Шуба О.А. Економіка України. – Навчальний посібник.- «Знання», Київ, 2009. – 286 с.
17. Гражевська Н.І. Економічні системи епохи глобальних змін.-К.: «Знання».- 2008. - 431 с.
18. Губський Б. В. Інвестиційні процеси в глобальному середовищі. - К.: Наукова думка, 2004. – 390 с.
19. Іващук І., Митні ініціативи в глобальному просторі: Монографія.- Тернопіль. Видавн. «Підручники і посібники». 2007. – 303с.
20. Інтеграція до ЄС залишається популярною //Євробюлетень. 2012.№ 1.
21. Клименко І. В. Ризики європейського інтеграційного проекту: виклики та можливості для України / І. В. Клименко, І. В. Ус. — К. : НІСД, 2012.
22. Ковалевський В.В., Козак Ю.Г. та ін. Міжнародні організації: Навчальний посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 439с.
23. Ковальчук Т. Формування європейської ідентичності в контексті мультикультуральної парадигми / Т. Ковальчук / Науковий Вісник Дипломатичної Академії України. – Вип. 15. – 2009.
24. Козак Ю.Г., Логвінова Н.С. та ін. Міжнародні фінанси: Навчальний посібник. Видання 3-тє, перероб. та доп. – К.: Центр учбової літератури. – 2007. -639с.
25. Куриляк В. Є. Країна в системі європейського та євразійського інтеграційних процесів / В. Є. Куриляк / Вісник Економічної Науки України. – 2013. –№1.

26. Лук'яненко Д. Г. Глобальна економічна інтеграція: Монографія.- К.:ТОВ «Національний підручник». – 2009. -217с.
27. Лук'яненко Д. Г.,Чужикова В.І. Спільний європейський економічний простір: Гармонізація мегарегіональних суперечностей: Монографія.-К: «Інститут сучасного підручника». – 2007. – 543с.
28. Лукьянов Ф. Я. Европа разного сорта [Електронний ресурс] / Ф. Я. Лукьянов // Россия в глобальной политике. – 2011. – 21 июля. — Режим доступа : [http:// www.globalaffairs.ru/redcol/Evropa-raznogo-sorta-15266](http://www.globalaffairs.ru/redcol/Evropa-raznogo-sorta-15266).
29. Луцишин З.О., Луцишин О.О. Сучасні тенденції світового фінансового ринку // Фінансовий ринок України. - 2008. - №9 (59). - с. 3-9.
30. Международные стратегии экономического развития. Учебное пособие/Под ред.. Ю.В. Макогона.- К.: Знання, 2007. -461с.
31. Менеджмент: міжцивілізаційні і міжкультурні основи [Текст]: монографія / за ред. В. Є. Куриляк. – Київ : Кондор, 2010. – 482 с.
32. Новий курс: реформи в Україні. 2010-2015. Національна доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця [та ін.]. — К.: НВЦ НБУВ, 2010. — 232 с. — ISBN 978-966-02-5605-7.
33. Новий світовий економічний порядок: історія, теорія, напрямки формування / Юрій С., Савельєв Є. // Структурні трансформації економіки: світовий досвід, інститути, стратегії для України:монографія / А.І. Амоша, С.С. Аптекарь, С. І. Юрій та ін.. – ІЕП НАН України, ТНЕУ МОНС України. Тернопіль: Економічна думка ТНЕУ, 2011, с. 110-118.
34. Савельєв Є.В. Європейська інтеграція і маркетинг. Наукові нариси. - - Тернопіль, Видавництво „Економічна думка”, 2003 . - 482с.
35. Структурні реформи економіки: світовий досвід, інститути, стратегії для України [Текст] : монографія / Б. М. Андрушків, О. І. Амоша, С. С. Аптекарь [та ін.] ; наук. ред. В. І. Ляшенко, Є. В. Савельєв. – Тернопіль : Економічна думка ТНЕУ, 2011. – 848 с.
36. Сухоруков А. І., Ладюк О. Д. Фінансова безпека держави. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – с. 83.

37. Філіпенко А.С. Міжнародні економічні відносини : теорія : підруч. для студ. екон. спец. вищ. навч. закл. /А.С. Філіпенко . – К.:Либідь, 2008. – 408 с.
38. Чистилин Д. Самоорганизация мировой экономики:Эвразийский аспект. М.: ЗАО Изд-во «Экономика», 2004.-237 с.
39. Шевченко В. Фінансова глобалізація: переваги та виклики для національного фінансового ринку// Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія: Економіка. - 2006. - №88. - с. 26-29.
40. Школьник І.О. Особливості функціонування фінансових ринків країн, що розвиваються, в контексті фінансової глобалізації // Актуальні проблеми економіки. - 2008. - № 6 (84). - с. 63-66.
41. Яхтенфукс М., Колэр- Кох Б. Європейська інтеграція. Переклад з німецької. Київ.-Видавн. « Києво-Могилянська академія». -2007. с. 393.